

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Навчально-науковий інститут міжнародних економічних відносин
ім. Б.Д. Гаврилишина
Кафедра міжнародних економічних відносин

Кравець Юлія Володимирівна

**Управління інвестуванням у міжнародних аграрних
компаніях / Investment Management in International
Agricultural Companies**

спеціальність: 073 – Менеджмент
магістерська програма – Міжнародний менеджмент

Магістерська робота

Виконала студентка групи
МІММ-21
Ю.В. Кравець

Науковий керівник:
к.е.н., Є.Ю. Куриляк

Магістерську роботу допущено
до захисту:

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **О. М. Сохацька**

ТЕРНОПІЛЬ - 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТУВАННЯМ В АГРАРНИХ КОМПАНІЯХ У МІЖНАРОДНОМУ АСПЕКТІ	
1.1. Теоретичні підходи, сутність і змістовні характеристики інвестиційної діяльності підприємств.....	5
1.2. Управління інвестиційною діяльністю як засіб інноваційного розвитку міжнародних аграрних компаній.....	13
1.3. Особливості експортоорієнтованої стратегії розвитку аграрних компаній України.....	24
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ З ОЦІНКОЮ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ РИНКІВ ЕКСПОРТУ	
2.1. Аналітична характеристика розвитку міжнародного ринку аграрного експорту.....	33
2.2. Оцінка тенденцій розвитку аграрних компаній України.....	46
2.3. Аналіз впливу інвестицій на розвиток аграрних компаній.....	60
Висновки до розділу 2.....	78
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТУВАННЯМ В МІЖНАРОДНИХ АГРАРНИХ КОМПАНІЯХ	
3.1. Визначення пріоритетів розвитку експорту аграрних компаній України на міжнародних ринках з метою інвестування	80
3.2. Обґрунтування активного управління інвестуванням для залучення іноземного інвестиційного ресурсу	94
Висновки до розділу 3.....	104
ВИСНОВКИ.....	106
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	101

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах особливого значення набуває результативне управління інвестуванням, що є основою подальшого розвитку підприємств, забезпечує можливість зростання конкурентних переваг. Водночас, існує проблема нестачі інвестиційних ресурсів в аграрних компаніях, щоб задовольнити різноспрямовані інтереси за рахунок тільки власних коштів. Аграрні компанії, за природою своєї діяльності, крім загальних операційних витрат, повинні ефективно трансформувати вільні фінансові ресурси в оновлення й удосконалення базових факторів виробництва.

В умовах посилення конкуренції, збільшення рівня відкритості аграрної економіки, зростання вимог до якості продукції переробних підприємств та кінцевого споживача вони вимушені підвищувати капітальні вкладення, у тому числі за рахунок ресурсів зовнішніх інвесторів. Наведене свідчить про актуальність даного дослідження.

В Україні проблеми управління інвестуванням аграрних компаній досліджували такі вчені, як І. О. Бланк, Л. М. Борщ, В. М. Геєць, М. І. Кісіль, Г. В. Козаченко, О. В. Кочетков, І. І. Лукінов, Ю. О. Лупенко, М. А. Однорог, І. В. Охріменко, та ін. З відомих зарубіжних науковців слід назвати таких економістів, як Дж. Бейлі, Дж. М. Кейнс, К. Р. Макконнел, Б. Твісс, С. Фішер, У. Шарп, Р. Шмалензі, та ін.

Водночас у сучасних ринкових умовах питання обґрунтування методичних та організаційно-прикладних основ управління процесом інвестиційної діяльності аграрних компаній за невизначеності динамічного зовнішнього середовища залишаються недостатньо вивченими і потребують подальшого дослідження, що обумовило вибір теми роботи, її мету і завдання.

Метою даної роботи є розробка заходів управління інвестуванням міжнародних аграрних компаній.

Згідно з визначеною метою поставлені та вирішені такі завдання:

- дослідити теоретичні основи управління інвестуванням у міжнародних аграрних компаніях;
- проаналізувати діяльність аграрних компаній України та оцінити тенденції розвитку міжнародних ринків експорту агропродукції;
- запропонувати шляхи удосконалення та підвищення ефективності управління інвестуванням в міжнародних аграрних компаніях.

Об'єкт дослідження – процеси інвестиційної діяльності організацій.

Предмет дослідження – управління інвестуванням у міжнародних аграрних компаніях.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення інвестиційної активності, базові положення теорії управління інвестуванням, для виконання завдань дослідження використано комплекс економічних методів і прийомів пізнання: абстрактно-логічний, монографічний, аналізу і синтезу, економіко-статистичний, графічний, економіко-математичного моделювання, наукові праці вітчизняних і закордонних учених; законодавчі та нормативно-правові акти України.

Наукова новизна одержаних результатів. Удосконалено метод порівняльного аналізу тенденцій і напрямів інвестування у аграрну галузь економіки у міжнародному розрізі з врахуванням впливу на експортний потенціал, пропозиції щодо напрямів інвестування, що можуть забезпечити збільшення доданої вартості виробництва у міжнародних аграрних компаніях.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості застосування викладених у роботі науково обґрунтованих положень і пропозицій для адаптації методів аналізу, прогнозування планування інвестицій у міжнародних аграрних компаніях, які спрямовано на вдосконалення управління інвестуванням. Результати методичних і практичних розробок, представлених у роботі, можуть бути використані у стратегічному плануванні та при розробці конкретних бізнес-планів аграрних підприємств, а також для вирішення завдань їх модернізації.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИВАННЯМ В АГРАРНИХ КОМПАНІЯХ У МІЖНАРОДНОМУ АСПЕКТІ

1.1 Теоретичні підходи, сутність і змістовні характеристики інвестиційної діяльності підприємств

Сучасний стан економіки України, зокрема у галузі аграрного бізнесу вимагає масштабного й ефективного інвестиційного забезпечення. Власні, залучені та позикові інвестиційні джерела аграрних компаній недостатні для забезпечення інноваційного оновлення і необхідного темпу росту прибутковості. Динаміка іноземного інвестування в аграрну сферу економіки країни має поки нестійкий характер. Дослідження проблем інвестування завжди викликало значний інтерес економістів - науковців, адже інвестиції мають вплив на процес виробництва та визначають економічне зростання економіки в цілому. Нині у вітчизняній аграрній сфері зосереджено близько 30% основних виробничих фондів, працює третина від загальної кількості зайнятих у національному господарстві, формується понад 70% роздрібного товарообігу. Все це свідчить про потужний потенціал галузі, що дасть змогу забезпечити вихід України із кризи, а досягти такого стану можливо лише за умови відповідних інвестиційних вкладень у розвиток аграрної економіки.

Інвестиційні процеси в аграрному виробництві завжди були предметом дослідження економічної науки. Пояснюється це тим, що інвестиції лежать в основі розвитку процесу господарювання, визначають його економічний ріст в цілому та забезпечують соціальний ефект.

У сучасній науковій літературі інвестування трактується різнопланово, саме тому наявний широкий набір елементів і характеристик, які описують і оцінюють даний процес. З іншого боку, деякі науковці дають йому досить вузьку характеристику.

Перші сформовані погляди на сутність поняття інвестиційний процес -

XV-XVI ст. відображені у працях меркантилістів Т. Мена та Ж. Кольбера. Вони вважали, що джерелом багатства та інвестицій є торговий капітал, який формується завдяки успішно проведеним зовнішньоторговельним операціям. Їх ідеї сприяли цілеспрямованим державним капіталовкладенням у мануфактурне виробництво, допоміжні галузі, науку й освіту, в розвиток промисловості та торговельної інфраструктури. Дослідники відзначали необхідність проведення політики протекціонізму щодо імпорту товарів, а наявний капітал рекомендували інвестувати у виробництво з метою збільшення експорту готової продукції. Французькі економісти другої половини XVII - початку XVIII ст., розвиваючи методологічні підходи до визначення процесу інвестування визнавали землю єдиним джерелом багатства. Наприклад, Ф. Кене вказував на актуальність авансування капіталу в сільськогосподарське виробництво. Його спроба визначити процеси інвестування як об'єктивно зумовлені, дала підстави для висновку про те, що інвестиції в сільське господарство є необхідною умовою збагачення суспільства. Тезу Ф. Кене підтримують сучасні фахівці у сфері агробізнесу (Е. Касл, М. Беккер і А. Нелсон, А. Гайдучський, М. Коденська, В.Чорнодон та ін.), які розуміють під інвестиціями додаткові вкладення коштів у основні та оборотні фонди в процесі господарської діяльності. Е. Касл, М. Беккер і А. Нелсон поділяють інвестиції в аграрному виробництві на чотири категорії за напрямками їх використання:

- оновлення фізично або морально застарілого обладнання;
- впровадження й освоєння інноваційних технологій;
- розширення вже існуючих підприємств і виробничих потужностей;
- розвиток нових виробництв.

На думку вчених, особливість капітальних вкладень в аграрну сферу «полягає в тому, що ефект від них виявляється не відразу, на відміну від поточних вкладень; фермер може змінити раціон для худоби без великих втрат, однак якщо нова будівля не придатна до функціонування, то для вирішення даної проблеми потрібні час та гроші. Адже репрофілювання капітальних витрат є досить вартісним процесом» [6, 61].

Досліджуючи формування поглядів науковців на дану категорію, відзначимо їх багатогранність. Так, О.В. Мертенс у роботі «Інвестиції» визначає їх поняття так: «воно є надто широким, щоб можна було дати йому єдине й вичерпне визначення. У різних розділах економічної науки і різних областях практичної діяльності його зміст має певні особливості» [7, 84]. Проте американські економісти К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю мають дещо вузький погляд на формування даної категорії: «інвестиції - це витрати на виробництво засобів виробництва та їх накопичення і на збільшення матеріальних ресурсів» [8, 71]. Французький економіст П. Массі трактував це поняття так: «інвестування являє собою акт обміну задоволення сьогоденної потреби на очікуване задоволення її в майбутньому за допомогою інвестованих благ» [9, 137]. У свою чергу, Е. Дж. Долан, К.Д. Кемпбелл та Р.Дж. Кемпбелл розрізняють інвестиції в основний капітал як витрати на придбання новостворених капітальних благ, та інвестування у товарно-матеріальні запаси - накопичення сировини для подальшого виробничого споживання, а також запасів нереалізованих готових товарів [10].

У середовищі вітчизняних науковців досить тривалий час ототожнювалися поняття «інвестиція» та «капітальні вкладення». Свій погляд щодо цих категорій сформулював Т.С. Хачатуров: «Під капітальними вкладеннями розуміються витрати на відтворення основних фондів, їх збільшення і вдосконалення» [11, 281]. Учений поділяв капітальні вкладення на екстенсивного та інтенсивного типу. Вкладеннями екстенсивного типу він називав речі, що слугують збільшенню обсягу виробництва на базі існуючої техніки і технології. Під капітальними вкладеннями інтенсивного типу він розумів ті вкладення, які передбачають впровадження нової чи поліпшеної техніки і технології, використання внутрішніх резервів виробництва, зменшення втрат.

У зарубіжній літературі використовують як термін «інвестиції», так і «капітальні вкладення». Так, Д. Норткотт вбачає різницю між інвестиційними рішеннями і рішеннями про капітальні вкладення. Останні він розглядає як

статтю в бюджеті довгострокових витрат, в якому визначаються напрямок довгострокових інвестицій і джерела їх фінансування. На його думку, питання про джерела фінансування є невід'ємною частиною інвестиційних рішень, а капітальні вкладення тісно пов'язані з вибором інвестиційних проектів. Кожне з цих понять впливає одне на одного. Інвестиції, які розглядаються як капітальні вкладення, припускають купівлю обладнання, а також інші витрати, пов'язані з підвищенням здатності підприємства досягати стратегічних та оперативних цілей. Капітальне інвестування передбачає прийняття рішень про довгострокове, ризикове вкладання коштів в активи підприємства, які приймаються на рівні внутрішнього середовища господарського суб'єкта і впливають на всі аспекти його життєдіяльності. Результат інвестування може бути гарантованим тільки при правильній оцінці ефективності капітальних вкладень [12].

Отже, у межах загального підходу інвестиціями є всі види фінансових, матеріальних та інших цінностей, що вкладаються інвесторами в об'єкти підприємницької та іншої діяльності з метою отримання прибутку.

Проведений аналіз еволюції теоретичних підходів до економічної категорії «інвестиції» показав, що в ранніх економічних дослідженнях єдиним суб'єктом інвестиційної діяльності визнавалося підприємство, а метою інвестиційних вкладень - отримання прибутку. З виділенням в окремі категорії нових суб'єктів інвестиційної діяльності, розширюється уявлення про розуміння сутності процесу інвестування. Отже сучасна наукова література пропонує різноманітні визначення категорії «інвестиції». Це цілком зрозуміло, оскільки інвестиції мають різноманітні форми і види, що відносяться до різних секторів економіки і переслідують різні цілі. Спробуємо узагальнити визначення категорії «інвестиції» (табл. 1.1). Слід зазначити, що всі ці визначення є певною мірою дискусійними, проте їх об'єднує наявність прибутку (приросту капіталу) як мети і кінцевого результату, а також присутність матеріально-технічних ресурсів як невід'ємної складової економічної діяльності.

Також бачимо, робоча сила, як фізична складова виробничого процесу, не розглядається в якості бази для інвестування, що вказує на необхідність забезпечення високого організаційно-технологічного рівня господарювання для компанії - суб'єкта підприємницької діяльності.

Таблиця 1.1

Систематизація визначень і підходів до категорії «інвестиції»

Автор	Сутність поняття
Бланк І.О. [13, 17]	«Інвестиції - це сукупність інвестиційних ресурсів..., спрямованих на створення, розширення, реконструкцію та технічне переоснащення основних фондів., джерелом яких є приріст капіталу в результаті виробничої чи невиробничої діяльності певного періоду»
Борщ Л.М. [22, 16]	«Інвестиції - це не що інше, як вилучення економічних благ з поточного споживання та використання їх у майбутньому й одночасно як створення запасу»
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Партин Г.О. [23, 196]	«Інвестиції - це грошові, майнові, інтелектуальні цінності, що їх вкладають в об'єкти підприємницької та інші види діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту; капітальні вкладення в розвиток виробництва чи невиробничу сферу»
Кейнс Дж. [40, 15]	«Поточний приріст цінності капітального майна в результаті виробничої діяльності певного періоду», або «частина прибутку, що не була використана для споживання»
Макконелл К.Р., Брю С.Л. [8]	«Інвестиції - витрати на утворення нового виробництва, нагромадження засобів вже існуючого та збільшення матеріальних запасів»
Савицька Г.В. [25, 383]	«Інвестиції - це довгострокове вкладення коштів у активи підприємства з метою розширення масштабів діяльності, збільшення прибутку, підвищення конкурентоспроможності та ринкової стабільності підприємства»
Фішер С., Дорібуш Р., Шмалензі Р. [26, с. 549]	«Інвестиції - це витрати на створення нових потужностей з виробництва машин, фінансування житлового, промислового або сільськогосподарського будівництва та запасів»
Шарп У., Александр Г., Бейлі Дж. [27]	«Довгострокові вкладення державного або приватного капіталу в своїй країні та за кордоном з метою отримання прибутку в підприємствах різних галузей, соціально-економічні програми, інноваційні проекти»

За теперешніх умов інвестування, фінансування інвестицій, актуальності набуває дослідження щодо залучення іноземного капіталу та визначення його оптимального співвідношення з вітчизняним. Перші спроби дослідити переміщення капіталу були започатковані А. Смітом та Д. Рікардо. Розглядаючи дане питання у праці «Основи політичної економії» Дж. С. Мілль

ззначав, що рух цінностей між країнами відбувається через різницю в нормі прибутку, яка в забезпечених капіталом країнах має тенденцію до зниження, що було доведено ще Д. Рікардо. Дж. С. Мілль підкреслював, що прибуток у приймаючої країни має бути суттєво більшим, для того щоб покрити ризик який інвестор відчуває у приймаючої країні: «у країни, які вважаються варварськими, або такими, як Росія і Туреччина, де процес цивілізації лише почався, капітал мігрує тільки за перспективи отримання надприбутків» [14]. Пізніше Дж. Кейнс у полеміці з Б. Оліном наголошував, що вивезення капіталу з країни є доцільним, якщо експорт товарів і послуг перевищує їх імпорт (щоб забезпечити фінансову спроможність країнам-імпортерам товарів), а у разі порушення даної умови потрібне втручання держави.

У руслі неокейнсіанської теорії були сформовані й інші моделі експорту капіталу, що базувалися на перевагах ліквідності, схильності інвестора до зберігання частини своїх ресурсів у високоліквідній формі, а іншої частини - у низько ліквідній. Так, Дж. Тобін висунув концепцію портфельної ліквідності, згідно з якою поведінка інвестора визначається бажанням диверсифікувати свій портфель цінних паперів (зокрема за рахунок іноземних), враховуючи при цьому прибутковість і ліквідність ризиків. Ч. Киндлебергер, розвиваючи дану концепцію, доповнив її припущенням, що для ринків капіталу в різних країнах характерний різний рівень ліквідності, тому можливий активний міжнародний обмін портфельними інвестиціями [15]. Наслідки експорту капіталу для економіки досліджували у своїх роботах Л. Метцлер і Ф. Махлуп. [16; 17] Вони розглянули вплив внутрішніх інвестицій на економічну активність та їх мультиплікативний ефект. З позицій цього підходу, для аналізу впливу інвестицій прийнято застосовувати модель акселератора інвестиційного процесу, згідно з якою існує тісний взаємозв'язок між темпами зростання інвестицій і змінами обсягів випуску продукції.

Свій внесок у розвиток теорії міжнародного руху капіталу зробили шведські економісти Е. Хекшер і Б. Олін в рамках теорії співвідношення факторів виробництва [18, 19]. Б. Олін, продовжуючи дослідження Е. Хекшера,

вказав на додаткові фактори, які впливають на міжнародний рух інвестицій. Наприклад, введення митних бар'єрів перешкоджає ввезенню товарів і спонукає зарубіжні компанії до інвестування в виробництво останніх у визначеній країні. Крім того, він одним із перших серед економістів вказав на можливість експорту капіталу у зв'язку зі збільшенням рівня оподаткування у країні базування.

Оскільки кейнсіанська та інституціональна теорії міжнародного руху капіталів базувалися на макроекономічному аналізі, то їхні головні переваги й недоліки полягали у відсутності поглядів на мотиви поведінки індивідуального інвестора в контексті міжнародної інвестиційної діяльності. Це було враховано розробниками неокласичної теорії, основні засади якої сформульовано у ХХ ст. В основу неокласичної теорії було покладено ліберальний підхід, а основну увагу зосереджено на проблемах мотивації інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. А. Маршалл, К. Віксель, Р. Солоу, Р. Лукас у своїх працях відзначають, що з поміж світових ринків саме інвестиційний є найдинамічнішим. Адже зростання обсягів інвестування у ХХ ст. випереджало темпи світового виробництва й обсяги міжнародної торгівлі.

Саме вчені-прихильники неокласичної теорії започатковують використання такої економічної категорії як інвестиційна привабливість для оцінки властивостей інвестиційної діяльності, щоб якоюсь мірою охарактеризувати її якісно. Інвестиційну привабливість розглядають як на рівні країни, галузі, регіону, так і підприємства. При цьому останнє як господарський суб'єкт у цій системі є кінцевою точкою вкладання коштів, де реалізуються конкретні проекти.

Нині відомо багато варіантів формування даної категорії, однак умовно всі вони поділяються на три групи за джерелами вхідної інформації: ті, що ґрунтуються на оцінках експертів; в основі яких лежить статистична інформація; комбіновані, що поєднують експертно-статистичні розрахунки [20]. Наприклад, у країнах Заходу найчастіше використовують методи, засновані на експертних оцінках. Досить поширеним є метод рейтингової

оцінки: Fortune 500, Global 1000, BusinessWeek 1000. Вони оцінюють інвестиційну привабливість, виходячи з фінансово-господарських показників підприємств: обсяги доходів, прибутків, активів; ефективність інвестицій; збільшення прибутків, доходів, чисельності працівників; рівень ринкової вартості компанії [21]. Конференцією ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) запропоновано використовувати для оцінки інвестиційної привабливості країн два показники:

- індекс фактичного становища з ввезенням інвестицій (ІФС), що розраховується як співвідношення частки країни-рецепієнта в обсягах світових іноземних інвестицій до її частки у світовому ВВП;

- індекс потенціалу по ввезенню інвестицій (ІП), який розраховується на основі середнього арифметичного значення восьми показників для даної країни: темп росту ВВП; ВВП на душу населення; частка експорту у ВВП; кількості телефонних ліній на 1000 жителів; комерційне енерговикористання на душу населення; частка витрат на науково-дослідні та експериментально-конструкторські розробки у ВВП; частка студентів вузів у загальній кількості вузів; політичний і комерційний ризики країни.

Досліджуючи управління інвестуванням в аграрних компаніях, слід не тільки приділяти увагу інвестиціям як таким, а й інвестиційній діяльності загалом. На нашу думку, варто спиратись на сформоване І.О. Бланком визначення: «інвестиційна діяльність - це послідовна, цілеспрямована діяльність, яка полягає в капіталізації об'єктів власності, формуванні та використанні інвестиційних ресурсів, регулюванні процесів інвестування та міжнародного руху інвестицій та інвестиційних товарів, створенні відповідного інвестиційного клімату з метою отримання прибутку або певного соціального ефекту» [13, 147]. Відповідно до зазначеного у Законі України [1] суб'єктами інвестиційної діяльності можуть бути інвестори й учасники, що є громадянами і юридичними особами України та іноземних держав. До інвесторів відносять суб'єктів інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в

об'єкти інвестування. Інвесторами або суб'єктами інвестицій можуть виступати як окремі підприємці, так і організації та їхні об'єднання, державні органи й інвестиційні фонди, які планують отримати прибуток (або інший корисний ефект) від вкладення коштів в конкретний об'єкт.

Інвестори виступають, перш за все, в ролі прямих вкладників фінансових коштів та інших капіталів, а також у ролі споживачів продукції інвестування. Вони інвестують кошти у нові або в існуючі підприємства, у модернізацію або диверсифікацію виробництва.

Інвестиційна привабливість при цьому є якісним індикатором, що ініціює процес інвестування, вона зумовлюється комплексом різноманітних факторів, перелік і вплив яких можуть бути різними і змінюватися залежно від складу інвесторів та від виробничо-технічних особливостей інвестиційного об'єкта. Основним недоліком, що стримує розвиток аграрної галузі та, відповідно, позначається на величині прибутків виробників, є недостатні обсяги капіталу, що може бути усунено за рахунок надходження інвестицій у галузь. Тому в подальшому дослідженні доцільно здійснити оцінку інвестиційної привабливості аграрного бізнесу у міжнародному аспекті та дослідити міжнародний досвід поживавленні інвестування.

1.2 Управління інвестиційною діяльністю як засіб інноваційного розвитку міжнародних аграрних компаній

В умовах поширення глобальних процесів становище країни у світовому господарстві все більше залежить від конкурентоспроможності підприємств. При цьому серед факторів, які визначають конкурентоспроможність, найбільше значення приділяється якості інноваційних систем, породжених розвитком НТП [29, 198]. Тому, як зазначають М. Зубець і С. Тивончук, в загальній структурі стратегічних пріоритетів суспільного розвитку в абсолютній більшості країн до одного з першочергових завдань відносять НТП [30, 28]. Тому проблеми активізації інноваційної модернізації економіки і її технологічного відновлення,

стимулювання інвестиційних надходжень для фінансування інновацій у контексті підвищення конкурентоспроможності є сьогодні актуальним [28-30]. Особливо важливе є забезпечення шляхом інвестування інноваційного оновлення аграрних підприємств. Водночас таке оновлення потребує інвестиційного забезпечення, що базується на управлінні інноваційною діяльністю та інноваційними процесами (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Схема управління інвестиційною діяльністю підприємств для інновацій

Управління інвестиційним процесом являє собою технологію інвестиційної діяльності, спрямованої на її результативне виконання. Загалом управління інвестиційною діяльністю спрямоване на формування інвестиційної стратегії, а управління інвестиційними процесами - на реалізацію стратегічних інвестиційних цілей у вигляді тактичних і оперативних управлінських рішень. Основною перешкодою для інноваційного розвитку економіки України є відсутність системного підходу до забезпечення інвестиційної діяльності.

В умовах трансформації економічних відносин продовжують діяти фактори, які стримують розвиток інвестиційної й інноваційної діяльності:

- 1) низький рівень попиту на науково-технічні розробки з боку виробничого сектора економіки;
- 2) неспроможність господарюючих суб'єктів до сприйняття інноваційних технологій через значний фізичний і моральний знос їх матеріально-технічної бази;
- 3) недосконалість податкової системи;
- 4) ризикованість інноваційних заходів.

Невідкладне завдання інвестиційного управління держави - поліпшення інвестиційного клімату, на яке повинна бути націлена дія всіх державних органів. Однак ці дослідження проводяться в умовах відсутності загальнодержавних теоретичних і методологічних напрацювань стосовно проблем вивчення інвестиційного клімату, а саме:

- теоретично необґрунтовані фактори залучення іноземних інвестицій;
- не прийнята єдина методика оцінки інвестиційної привабливості окремих господарюючих суб'єктів і їх об'єднань;
- відсутній системний підхід до моніторингу інвестиційного клімату;
- наявна проблема достовірності статистичної інформації стосовно питань інвестування у вітчизняній економіці [31, 18].

Вітчизняні дослідники, такі як Лупенко Ю. О., Дем'яненко М. Я., М. Кісіль [31; 32, 15], при розгляданні проблем управління інвестиційною діяльністю підприємств насамперед звертають увагу на стан інвестиційного процесу, що визначається політичними, соціальними, економічними, техніко-технологічними, ресурсними чинниками, які впливають на залучення інвестицій. На наш погляд, саме надані чинники формують конкретизовані критерії управління інвестуванням як інвестиційного вибору у компаніях аграрного сектору економіки (табл. 1.2). Як бачимо з таблиці 1.3 основними критеріями інвестиційного вибору є цільові, зовнішні і внутрішні критерії суб'єкта інвестицій, який здійснює проект, критерії науково-технічної перспективи, комерційні, виробничі, ринкові, критерії регіональних особливостей реалізації проекту.

Таблиця 1.2

Класифікація критеріїв інвестиційного вибору аграрних підприємств

Критерії	Характеристика
Цільові	Визначаються соціально-економічною ситуацією в країні, регіоні, корисністю проекту для держави, регіональної економіки, аграрних підприємств
Зовнішні	Правова забезпеченість проекту Відповідність чинному законодавству Можливий вплив перспективного законодавства на здійснення проекту Потенційна реакція суспільної думки на реалізацію проекту
Критерії суб'єкта інвестиції, який здійснює проект	Маркетингова стратегія Дані про фінансовий стан Дані про потенціал росту Показники диверсифікації
Критерії науково - технічної перспективи	Ступінь перспективності використаних науково-технічних рішень Рівень інноваційності проектів Приріст величини науково-технічних знань трудового потенціалу Приріст вартості інтелектуальної власності
Комерційні	Розмір інвестицій, стартових витрат на здійснення проекту Потенційний річний розмір прибутку Очікувана норма чистого дисконтованого прибутку Величина внутрішньої норми доходності Відповідність проекту критеріям економічної ефективності капітальних вкладень у галузеве аграрне виробництво
Виробничі	Можливість зниження витрат сировини, матеріалів Приріст величини необхідного додаткового устаткування Ступінь необхідності технологічних нововведень Наявність та відповідність складових ресурсного потенціалу Можливість впровадження безвідходних технологій у аграрному виробництві
Ринкові	Відповідність проекту потребам аграрного ринку Оцінка імовірності комерційного успіху Цінова політика на проектну продукцію Необхідність і форми маркетингових послуг та реклами Відповідність проекту вже існуючим збутовим каналам Оцінка перешкод виходу на ринок і очікуваний характер
Критерії регіональних особливостей реалізації проекту	Застосування ряду місцевих регіональних законодавчих актів. Ресурсні можливості регіону, аграрного підприємства, ступінь соціальної нестабільності, стан інфраструктури у сільській місцевості Приріст кількості робочих місць Зниження рівня безробіття Ріст заробітної плати аграріїв регіону, аграрного підприємства Приріст величини податкових надходжень до бюджету
Екологічні	Екологічні наслідки для оточуючого середовища (флори, фауни, земельних ресурсів) Зміни цін від виробництва та реалізації екологічно чистої продукції на природні ресурси Зміни доходів від виробництва та реалізації екологічно чистої продукції

Окрім широкоживаних критеріїв, нами пропонується розглядати екологічний критерій, що є основою для євроінтеграційних прагнень України.

Поліпшення, вдосконалення управління інвестуванням для аграрних підприємств має важливе значення в умовах кризової економіки, коли дійсною альтернативою вкладання коштів в розвиток аграрної сфери виступає розміщення коштів у ліквідні цінні папери на фінансовому ринку. У результаті інвестиційне управління для підприємств аграрної галузі проявляється у двох аспектах: економічному і соціальному. В економічному - через зростання (падіння) макроекономічних факторів, насамперед ВВП на душу населення й експортних можливостей. Що стосується соціального фактора, то його проявом є зниження соціальних ризиків, збільшення заробітної плати, збільшення обсягів заощаджень, що змушують до зростання інвестицій. Ефективне інвестиційне управління дає і мультиплікаційний ефект, коли вкладення інвестицій у розвиток однієї галузі економіки, наприклад, аграрної, на певній території приводить через зростання її доходності до залучення інших сфер (наприклад, будівельної, хімічної промисловості тощо) і в цілому до перспектив росту інвестиційних вкладень і в них.

Аналізуючи перспективи управління інвестиційної діяльності аграрних компаній, виділяються наступні фактори, що обумовили погіршення інвестиційного клімату вітчизняного агровиробництва:

- зменшення припливу фінансових ресурсів у агровиробництві (скорочення виручки від реалізації продукції) як результат скорочення платоспроможного попиту населення на продовольство;
- додаткове зниження прибутків вітчизняних товаровиробників внаслідок необґрунтовано високої частки імпортного продовольства на внутрішньому українському ринку, що призвело до звуження ринку збуту;
- проведення в стислі терміни корінної перебудови всієї системи бюджетних відносин, відмова від державної підтримки сільського господарства без адекватної компенсації фінансових втрат виробникам продовольства;

- збереження монополізованої структури промислового сектора, вітчизняного агровиробництва і відсутність ринкових механізмів, регулюючих цінові взаємини аграрних, переробних і торгово-закупівельних виробництв. Це призвело до зростання цінового диспаритету та погіршення фінансово-вартісних пропорцій міжгалузевого обміну, формування дисбалансу між прибутками і витратами;
- недосконалість процесів земельної реформи та інституційних перетворень в сільському господарстві й суміжних галузях аграрного сектору.

У цьому аспекті виникає в якості пріоритетного управління державної інвестиційної політики вітчизняної економіки необхідність у визнанні аграрного виробництва. Для прийняття такого рішення є важливі передумови і причини. З історії нашої країни, ми чітко бачимо, що це історія розвитку аграрної держави. Для розвитку аграрного виробництва в Україні, слід відзначити, є в наявності найсприятливіші природні умови. І, нарешті, основа - саме особливості аграрного сектору, перш за все аграрні підприємства, мають значний економічний потенціал, який сприяє розвитку як самого аграрного виробництва, так і багатьох галузей промислового виробництва.

Насамперед актуальним наразі є визнання аграрного виробництва пріоритетною галуззю національної економіки, в існуючих умовах загострення кризових явищ в економічній сфері держави в цілому і в суспільному житті населення. Існуюча криза дозволила нам одразу визначити найбільш уразливі місця національної економіки (металургія, хімічна промисловість) і дійсно найбільш міцну галузь - аграрне виробництво не тільки на регіональному, а й на загальнодержавному рівні. Таким підходам є вагоме підтвердження у 2018 році – досягнуто найбільшого урожаю зернових в історія України, за не повною мірою сприятливих погодних умов.

Ми вважаємо, що інвестиції мають бути інноваційними, тобто повинні вкладатися в сучасні інноваційні технології та виробництво інноваційних продуктів. На нашу думку, стимулювання з боку держави саме інноваційного управління інвестиційного розвитку дозволить забезпечити стійкий розвиток

економіки України в умовах прискорення інтеграційних та глобалізаційних процесів. Таке державне регулювання інвестиційно-інноваційного процесу на основі системного та комплексного підходу дозволить створити дієву систему умов забезпечення інвестиційного управління такого рівня, який дасть поштовх до його якісно нового, інноваційного розвитку. Інтеграція України у європейські та світогосподарські процеси зумовлює необхідність більш повного використання провідного досвіду країн, що стали на шлях прискореного розвитку. В Україні ж політика регулювання аграрної сфери спрямовується для вирішення поточних проблем, а довготермінові наслідки не враховуються. Витрачання великих коштів на імпорتنі продукти створює робочі місця в інших країнах, позбавляючи українців як роботи, так і доходу. [28-32] В аналогічній ситуації в Японії, де імпорт в середньому становить не більше 40 % споживання продовольства, забезпеченню продовольчої безпеки в «Доктрині комплексної безпеки» Японії надано особливе місце (поряд з воєнною безпекою і паливною проблемою). Заходи регулювання з боку японського уряду, це географічна диверсифікація постачальників продовольства та нарощування внутрішнього виробництва аграрної продукції і продовольства.

Зокрема М. Однорог виділяє наступні принципи здійснення управління інвестиційної політики підприємств в аграрній сфері [32, 109]:

- послідовне збільшення частки власних коштів підприємств у загальному обсязі капітальних вкладень;
- розширення практики спільного державно-комерційного фінансування проектів;
- посилення контролю з боку держави за цільовим витрачанням коштів державного бюджету, спрямованих на інвестиції;
- розширення практики страхування і гарантування підтримуваних державою інвестиційних проектів;
- стимулювання іноземних інвестицій.

Ще одним напрямком покращення інвестиційного управління в сільському господарстві вважається активне залучення іноземних інвесторів, надходження коштів яких має не тільки сприяти розвитку галузі, а й свідчитиме про відповідний рівень привабливості аграрного сектору як об'єкту інвестування. Його ідеологічною основою є стимулювання активної інтеграції вітчизняної економіки у глобальний простір та адаптація суб'єктів господарювання до загальносвітових стандартів ведення підприємницької діяльності. Так зокрема В. Я. Плаксієнко виділяє наступні принципи управління інвестиційною політикою в аграрній сфері [67]:

- формування й ефективного використання (включаючи координування) всіх джерел інвестування;
- встановлення оптимального співвідношення участі вітчизняних та іноземних інвесторів;
- залучення іноземного капіталу при дотриманні вітчизняних інтересів;
- розширення фінансово-інвестиційних можливостей регіонів у проведенні активної інноваційно-інвестиційної політики, створенні привабливого інвестиційного клімату;
- створення мотивацій для довгострокового вкладання інвестицій; підвищення ролі внутрішніх джерел накопичень для фінансування інвестиційних проектів;
- розвиток інвестиційної інфраструктури, що відповідає ринковій економіці та стимулювання розвитку фондового ринку;
- стимулювання інвестиційної активності та реалізації інвестиційних проектів в аграрних підприємствах;
- формування державного інвестиційного попиту (формування державних і спільних з регіонами програм, пайова участь держави в комерційних проектах, державне замовлення, випуск державних цінних паперів);

- підтримка або формування сприятливого інвестиційного клімату в стратегічно важливих галузях розвитку аграрних підприємств заходами кредитної та податкової політики.

Даний підхід, на нашу думку, містить у собі як позитивні сторони, так і певні недоліки. Можна виділити дві основних складові управління, які є базовими та взаємопов'язаними для запропонованого проекту. По - перше, це обов'язкова активна роль державних інститутів у формуванні та розвитку інвестиційної діяльності в аграрній сфері, в т.ч. шляхом створення елементів інфраструктурного забезпечення. Як вже зазначалося раніше, за сучасних умов єдиним можливим способом участі держави у регулюванні системи аграрних відносин є законотворча діяльність, оскільки очікувати аграріям на матеріально-технічну, організаційну або фінансову підтримку, на нашу думку, не варто. По-друге, залучення іноземних інвесторів і базування свого розвитку на даному джерелі інвестиційних коштів є можливим та обґрунтованим за умов, коли національна економіка переживає піднесення або мають місце передумови для цього. У кризовій ситуації спостерігається відтік фінансових коштів як результат падіння інвестиційної привабливості окремої галузі чи національної економіки в цілому. На нашу думку, слід перш за все максимально стимулювати вітчизняного інвестора до вкладення коштів у національні (регіональні) бізнес-проекти. У цьому випадку можливим є залучення не тільки фінансів підприємницьких структур, а й місцевого населення, яке матиме змогу оцінити рівень економічної успішності суб'єкта господарювання або імовірність реалізації бізнес-ідеї.

Приймаючи до уваги проаналізовані вище проекти управління інвестиційної діяльності для суб'єктів аграрного підприємництва, нами було визначено наступні основні напрями організації інвестування в аграрні компанії аграрного бізнесу:

1. Оптимізація техніко-технологічного забезпечення суб'єктів аграрного виробництва як основний напрям інвестиційної діяльності.

Основою інноваційного розвитку для вітчизняного аграрного підприємництва є активне та постійне оновлення технічних засобів та використання нових технологічних схем, як в рослинництві, так і в тваринництві. У цьому аспекті виділення коштів на введення в дію будівель, споруд та інших аналогічних об'єктів нерухомості не може вважатися першочерговим напрямом інвестування. Більше того, разом із процесом техніко-технологічного оновлення доцільно здійснювати постійне підвищення кваліфікаційного рівня найманих працівників, зайнятих на обслуговуванні відповідних засобів праці. Остання стаття затрат також має розглядатися як витрати інвестиційних коштів, оскільки їхньою метою є підвищення продуктивності системи «Людина-Машина».

2. Наявність інвестиційного забезпечення для усіх суб'єктів системи вітчизняного аграрного виробництва.

Вітчизняна система аграрного виробництва є багатоукладною, має складну структуру та включає в себе багато видів сільгоспвиробників, не всі з яких формально є суб'єктами підприємницької діяльності. Важливість соціально-економічного значення особистих селянських господарств, що не мають юридичного статусу суб'єкта господарювання підтверджується не тільки питомою вагою даної групи аграріїв в структурі цілої низки аграрної продукції, а й активністю держави в процесі створення сімейних ферм, які планується формувати на базі саме таких господарств. Водночас інноваційний розвиток в аграрній сфері, як вже зазначалося раніше, потребує додаткових інвестицій. Саме тому необхідно уникати дискримінації при забезпеченні інвестиційного забезпечення діяльності суб'єктів аграрного виробництва.

3. Стимулювання розвитку інтеграційних об'єднань як засобу розширення кола споживачів інвестицій.

Процес залучення іноземних інвесторів до участі в аграрних бізнес - проектах є досить тривалим та складним, а також обумовлюється цілою низкою галузевих та регіональних особливостей. Водночас за рахунок консолідації наявних фінансових ресурсів аграрії здатні певною мірою вирішувати власними

силами проблему нестачі інвестиційних коштів. Більше того, відповідні інтеграційні об'єднання можуть включати в себе як юридичних осіб (аграрні підприємства, фермерські господарства), так і фізичних осіб без статусу суб'єкта підприємницької діяльності (особисті селянські господарства). Успішний закордонний досвід розвитку кредитних спілок доводить перспективність даного напрямку вирішення проблеми інвестиційних коштів для вітчизняних аграріїв.

4. Активна державна підтримка інвестиційної діяльності в аграрній сфері. Діяльність суб'єктів аграрного виробництва не відбувається ізольовано, вона тісно пов'язана із соціально-економічними процесами на селі, станом та перспективами розвитку інших галузей, на неї активно впливають зовнішні фактори, серед яких важливе місце займає роль держави. Виважена державна політика в інвестиційній сфері, активна діяльність в сфері формування належного нормативно-правового забезпечення, участь органів місцевої влади у створенні сприятливого інвестиційного клімату здатні суттєво поліпшити загальний стан інвестиційної діяльності для всіх складових системи вітчизняного аграрного виробництва.

5. Підвищення інвестиційної привабливості суб'єктів аграрного підприємництва. Однією з невід'ємних складових управління інвестиційною діяльністю є забезпечення інвестиційної привабливості. Для аграрного сектору це поняття, на нашу думку, доцільно розглядати з чотирьох позицій: інвестиційна привабливість конкретної господарської одиниці, інвестиційна привабливість даної галузі в цілому, інвестиційна привабливість регіону та інвестиційна привабливість країни, стан її національної економічної моделі. При цьому підприємство самостійно здатне забезпечити лише нижчий рівень інвестиційної привабливості, досягнувши певних економічних успіхів, демонструючи свою стабільність та конкурентоспроможність [29, 120].

Слід відзначити, що за сучасних умов вже створені та функціонують ціла низка проектів, спрямованих на розвиток інвестиційного клімату у вітчизняній

аграрній сфері, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів аграрного підприємництва як складної та багатокладної системи

Зокрема, починаючи з 2012 року, активно діє Всеукраїнська громадська організація «Рада з конкурентоспроможності індустрії інформаційно - комунікаційних технологій України», одним з напрямків діяльності якої є забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку вітчизняного аграрного виробництва. У рамках даної організації було створено фундацію AgroChallenge, до якої входить бізнес-акселератор, грантовий фонд агро-проектів й інвестиційний майданчик. Фундація розпочала свою діяльність з червня 2016 року з організації конкурсу інноваційних проектів в аграрному бізнесі. Таким чином ми бачимо, що процес формування сприятливого інвестиційного середовища для усіх суб'єктів аграрного підприємництва, в т.ч. для представників малого бізнесу формується досить активно. Особливо важливим є факт усвідомлення вітчизняними фінансовими структурами перспективності інвестування в аграрне виробництво, орієнтуючись при цьому не тільки на крупні агрокомпанії та агрохолдинги, що сьогодні переважно репрезентують міжнародні аграрні компанії.

1.3 Особливості експортоорієнтованої стратегії розвитку аграрних компаній України

Входження економіки України у світовий економічний простір розглядається як новий етап розвитку держави, яка має позиціонувати себе як держава з відкритою економікою, що водночас захищає прийнятними методами свій внутрішній ринок. Відповідно вона має взяти на себе певні зобов'язання, гармонізувати своє законодавство з міжнародними нормами і вимогами, щоб інтегруватися у світове економічне співтовариство. У цілому перспективи для агропромислового комплексу України залежатимуть від успішного формування та реалізації власної стратегії розвитку аграрного сектору, у якій стратегії управління інвестуванням аграрних компаній належатиме головна роль. Таким

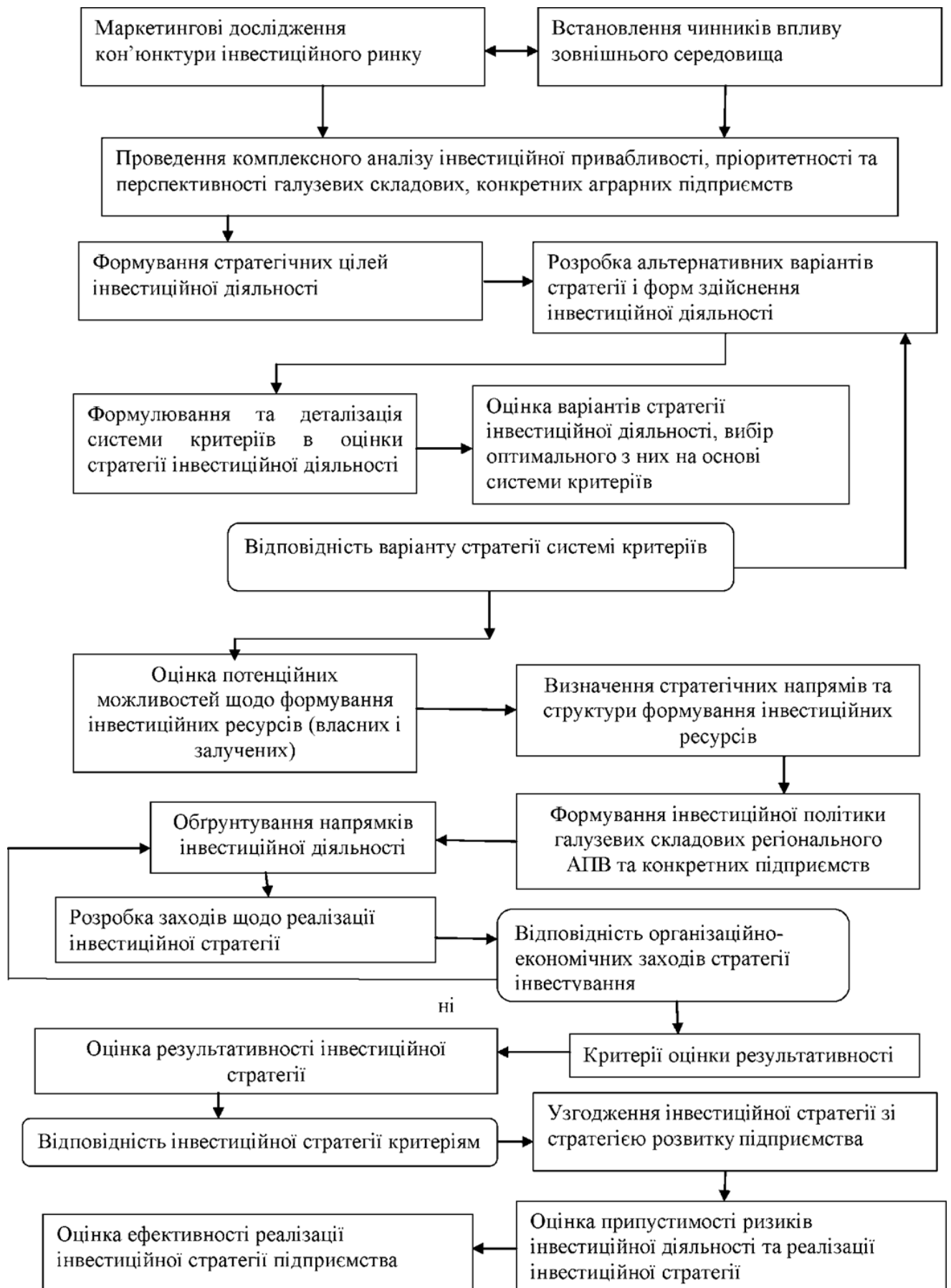
чином, розвиток компаній, підприємств агропромислового комплексу є масштабним завданням для України та базується на реалізації різних стратегій: екологічна, інвестиційна, інноваційна, інтеграційна, маркетингова, зовнішньоекономічна та іміджева стратегії [31; 35].

Екологічна стратегія має на меті забезпечення екологічно збалансованого розвитку аграрної сфери бізнесу, відновлення природних систем. Вона є складовою загальної конкурентної стратегії, доповнює та взаємофункціонує із продовольчою та іміджевою стратегіями. Результатом реалізації даної стратегії є збалансоване використання природно-ресурсного потенціалу; реалізація єдиної політики щодо раціонального використання природних ресурсів і їх відтворення; забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки; реалізація міжнародних екологічно спрямованих угод; інтегрування екологічних і природничих засад у секторальні та галузеві програми розвитку; збереження земельних ресурсів; створення технологій для виробництва альтернативних джерел енергії на основі сільськогосподарської сировини; мінімізації шкідливого впливу процесів виробництва на довкілля через стимулювання запровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій [35; 36].

Основною стратегічною метою інвестиційної стратегії є досягнення економічного зростання та сталого соціально-економічного розвитку шляхом реалізації ряду науково обґрунтованих стратегічних і тактичних завдань. Формування ефективного економічного механізму регулювання інвестиційного розвитку аграрної сфери як рушійної сили соціально - економічного прогресу розглядається в переліку найважливіших складових процесу забезпечення конкурентоспроможності в умовах впливу процесів глобалізації світової економіки, інтеграції України до ЄС. Реалізація даної стратегії передбачає розширення напрямів і джерел фінансування, переорієнтацію інвестиційного попиту, удосконалення форм та методів інвестування, обрання найпрогресивніших, що враховують інтереси всіх сторін-учасниць, максимізують їх очікувані вигоди та мінімізують і розподіляють ризики [35].

Для реалізації інвестиційного потенціалу необхідно на кожному конкретному аграрному підприємстві (компанії) розробляти інвестиційну стратегію розвитку, алгоритм якої представлений нами на рисунку 1.2.

Метою інноваційної стратегії є досягнення економічного, організаційного та соціального ефекту шляхом задіяння механізмів державного регулювання.

Рис. 1.2. Алгоритм розробки інвестиційної стратегії розвитку аграрних компаній

Найбільш важливим серед них є підвищення до обґрунтованого рівня обсягів державної підтримки наукових досліджень та опанування їх результатів в аграрному виробництві; формування у межах національної аграрної інноваційної системи (НАІС) дієвої інфраструктури (зокрема, спеціальних агроекономічних зон, агротехнопарків, агрологістичних комплексів тощо); створення національної системи інформаційних і консультаційних послуг для сільськогосподарських виробників щодо наявності та можливості використання агроіновацій; формування системи підготовки фахівців галузі, здатних сприймати і ефективно впроваджувати на практиці новітні розробки [36; 37].

Впровадження агроіновацій, що реалізуються в аграрній сфері, забезпечують прирощення економічного, екологічного і соціального ефектів. Особливість агроіновацій полягає у використанні в інноваційному процесі природних факторів і компонентів, які при цьому виступають безпосередніми об'єктами агроіноваційної діяльності. У такому контексті основними завданнями інноваційної стратегії розвитку аграрної сфери є її техніко - технологічна модернізація, забезпечення ресурсозбереження в галузі, підвищення якісних характеристик виробленої продукції, поліпшення екологічної складової сільськогосподарського розвитку. Отже, завдання реалізації даної стратегії - сформувати достатній запас конкурентних переваг, що забезпечують функціонування за умов несприятливих змін зовнішнього економічного середовища [38]. Важливим у забезпеченні розвитку агропромислового комплексу України є формування іміджу держави шляхом реалізації відповідної стратегії, головними завданнями якої є подолання негативного сприйняття України у світі, забезпечення поступального розвитку нації та економіки в глобалізованому світі, формування та просування унікального образу, бренду. Зовнішньоекономічна стратегія пріоритетними цілями визначає залучення іноземних інвестицій та розвиток підприємництва не лише із традиційними партнерами та провідними країнами світу, а й переорієнтацію на вивчення потреб інших агентів торговельних відносин. До головних завдань віднесено: формування оптимальних товарної та географічної

структури експорту продукції; розширення номенклатури експорту й нарощування виробництва товарів, які є найбільш конкурентоспроможними на світових агропродовольчих ринках; нейтралізація ризиків географічної диверсифікації; збереження традиційних та залучення нових перспективних ринків збуту продукції [38].

Слід зазначити, що в Україні єдиної чіткої стратегічної програми розвитку агропромислового комплексу немає. Проте існує велика кількість затверджених угод, програм та стратегій, які торкаються питання розвитку експорту продукції агропромислового сектору.

Так, в Розділі 4. «Нова економічна політика» Програми діяльності Кабінету Міністрів України на 2015-2020 рр. [37] передбачено дії щодо активного просування експорту та захисту внутрішнього ринку, а саме:

- максимальне використання переваг режиму вільної торгівлі з державами членами ЄС (постійно);
- підписання з урахуванням національних інтересів угод про створення зони вільної торгівлі з Канадою, Туреччиною, Ізраїлем, Радою співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ), Економічним співтовариством держав Західної Африки (ЕКОВАС) (до 2018 року);
- проведення наступальної політики Торговим представником України (постійно);
- збільшення удвічі обсягів експорту товарів вітчизняного виробництва до 2019 року.

Також варто звернути увагу на Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020», в рамках якої передбачається здійснення 62 реформ та державних програм. Серед реформ та програм, які мають найбільший вплив на розвиток експортного потенціалу агропромислового сектору, варто виділити:

- Реформа державної митної справи та інтеграція в митну спільноту Європейського Союзу;
- Реформа сільського господарства та рибальства;
- Земельна реформа;

- Податкова реформа;
- Програма розвитку українського експорту;
- Програма створення бренду "Україна".

Міністерство аграрної політики та продовольства України (МАПП) розробило єдину комплексну стратегію розвитку АПК до 2015-2020 року [37]. Метою Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року є створення організаційно-економічних умов для ефективного соціально спрямованого розвитку аграрного сектору, стабільного забезпечення населення якісною та безпечною вітчизняною сільськогосподарською продукцією та промисловістю сільськогосподарською сировиною, виробництво продукції з високою доданою вартістю, нарощування обсягів на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. В рамках даної стратегії визначено, що розвиток аграрного сектору економіки може відбуватись за двома варіантами.

Перший варіант характеризується недостатнім фінансуванням розвитку аграрного сектору, декларуванням соціальних, економічних і екологічних заходів, за відсутності реальних механізмів їх здійснення. За умови реалізації такого варіанту не забезпечується розв'язання основних проблем розвитку сільськогосподарського виробництва, зокрема його інтеграції у світовий економічний простір, формування ефективного, соціально спрямованого аграрного сектору економіки держави та продовжуються руйнівні процеси соціальної інфраструктури у сільській місцевості.

Другий варіант передбачає визначення, розробку та імплементацію напрямів розвитку аграрного сектору економіки на основі оптимізації його виробничої і соціальної інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, нарощування його обсягів, покращення якості і безпеки сільськогосподарської продукції, охорони довкілля та відтворення природних ресурсів, підвищення рівня зайнятості сільського населення, створення нових робочих місць.

Оптимальним є другий варіант, який дасть змогу аграрному сектору економіки задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції у світі шляхом стабільного експорту сільськогосподарської продукції та продуктів її глибокої переробки. За оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства, реалізація Державної цільової програми розвитку аграрного сектору дасть змогу забезпечити:

- зростання обсягів виробництва валової сільськогосподарської продукції;
- припинення господарського використання екологічно небезпечних та економічно неефективних земельних ділянок на визначений термін та їх залуження або заліснення;
- створення національної системи насінництва та розсадництва з ефективним експортним потенціалом;
- поліпшення племінних і продуктивних якостей тварин;
- створення державного реєстру сільськогосподарських тварин;
- збільшення обсягу споживання основних продуктів харчування на 3-7 відсотків;
- забезпечення ефективного використання рибогосподарських водних об'єктів для вирощування риби в умовах аквакультури та доведення загального обсягу добування риби та інших водних біоресурсів до 130 тис. т на рік;
- збільшення обсягів виробництва харчових продуктів на 6-8 відсотків, зокрема дитячого харчування на 9 відсотків;
- зменшення споживання традиційних енергоресурсів галуззю на 8-10 відсотків;
- розширення бази формування власних фінансових ресурсів та покращення умов доступу до зовнішніх джерел, внаслідок чого доступні обсяги фінансових ресурсів зростуть на 5-7 відсотків, а їх вартість знизиться на 2,5-3 відсоткових пункти;
- збільшення частки сільських домогосподарств, залучених у функціонуючі ланцюги доданої вартості у корпоративному секторі.

Висновки до 1-го розділу.

Підприємство (компанія) в системі інвестиційної діяльності є остаточною ціллю вкладання фінансових ресурсів, а процес визначення та забезпечення фінансових вкладень в аграрні підприємства характеризується залученням у виробничий процес не трьох, а чотирьох виробничих ресурсів: основних та оборотних фондів, живої праці і земельних ресурсів, що доводить існування певних особливостей інвестиційної діяльності та формування їх інвестиційної привабливості в аграрній сфері. Узагальнення теоретичних підходів щодо визначення категорії інвестицій, управління інвестуванням аграрних компаній дало можливість її трактувати як сукупний вплив організаційних заходів, нормативно-правового регулювання і фінансово-економічного інструментарію, які формують відповідний економічний стан аграрного підприємства, що характеризується позитивною оцінкою майна та ділової активності, фінансовою стійкістю, прибутковістю, ліквідністю активів і низьким інвестиційним ризиком. На організацію фінансового забезпечення розвитку аграрних підприємств як об'єкта інвестування та формування їх інвестиційної привабливості безпосередній вплив справляють особливості та специфіка процесу агровиробництва. До таких особливостей належать взаємозв'язок процесів відтворення з природними біологічними процесами, різниця в часі між вкладеними фінансовими ресурсами та одержанням доходу, збереження частини продукції для забезпечення нового виробничого періоду, невідповідність календарного та виробничого періодів, вимоги до технічної складової виробничого процесу тощо. Для забезпечення інвестиційної привабливості аграрній компанії необхідно розробляти і реалізовувати інвестиційну стратегію, як складову конкурентної експортоорієнтованої стратегії на міжнародних ринках. Дослідження та використання міжнародного досвіду забезпечення і регулювання інвестиційної діяльності є важливим для успішного інвестування міжнародних аграрних компаній з метою впровадження інновацій виробничої діяльності у контексті сталого розвитку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ З ОЦІНКОЮ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ РИНКІВ ЕКСПОРТУ

2.1. Аналітична характеристика розвитку міжнародного ринку аграрного експорту

Аграрний ринок є стратегічно важливою сферою глобальної економіки і бізнесу, який акумулює природні, матеріальні, фінансові і технологічні ресурси розвитку необхідних умов людської життєдіяльності за критеріями, що постійно підвищуються. Його масштаби за показниками зовнішньої торгівлі оцінюються у 3,5 трлн дол. Потенціал глобального аграрного ринку зростає із збільшенням населення планети, залежачи від змін клімату у бік потепління, збільшення кількості надзвичайних подій, вилучення сільськогосподарських угідь внаслідок військових конфліктів та екологічних катастроф тощо. Наші розрахунки не підтвердили висновок інших авторів щодо «уповільнення темпів зростання зовнішньої торгівлі продукцією АПК» [39]. На основі аналізу динаміки і структури світового аграрного експорту протягом 1990-2015 рр. можна стверджувати про активізацію світового аграрного експорту, що підтверджує багаторазове зростання його вартості (за даними [40]).

Активізація міжкраїнової взаємодії на світовому аграрному ринку спричинена низкою чинників, зокрема:

1. вирішення проблеми продовольчої безпеки для багатьох країн можливе за рахунок зовнішньої торгівлі;
2. глобальні зміни клімату призводять до змін на світовому ринку;
3. удосконалення багатосторонньої торгівельної взаємодії країн світу (СОТ, ЄС та ін.);
4. розширенням техніко-технологічних можливостей виробництва (виращування), транспортування та зберігання аграрної продукції;
5. удосконаленням біржової торгівлі та запровадженням нових форм

торгівельних та фінансових систем тощо.

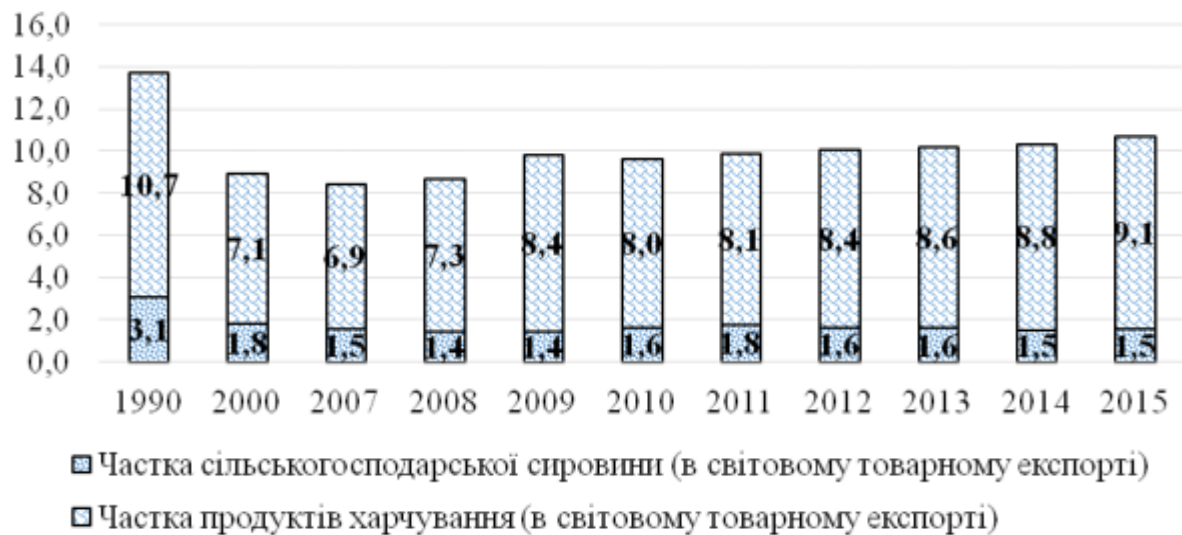
Динаміка і структура світового аграрного експорту протягом 1990-2015, млрд дол. США продемонстрована на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Динаміка і структура світового аграрного експорту, 1990-2015, млрд дол. США Джерело: побудовано за даними Світового банку [40].

Аналіз динаміки і структури аграрного експорту та частки аграрного експорту в світових торговельних потоках протягом 1990-2015 рр. дає змогу виявити два періоди: перший з понижувальною динамікою (з 1990 по 2007 рр.) і другий з зростаючою динамікою (з 2008 по 2015 рр.).

Питома вага сільськогосподарської сировини скоротилась більше ніж удвічі при цьому з 2010 р. спостерігається незначне підвищення сумарного показника (рис. 2.2). Здійснення кількісного та якісного аналізу розвитку експорту агропродукції, його впливу на національні економічні системи, добробут населення в окремих країнах, продовольчу безпеку та кон'юнктурні параметри світового аграрного ринку передбачає дослідження систем підтримки експортної діяльності аграрних компаній в країнах з різним рівнем розвитку із узагальненням відповідних методологічних засад.

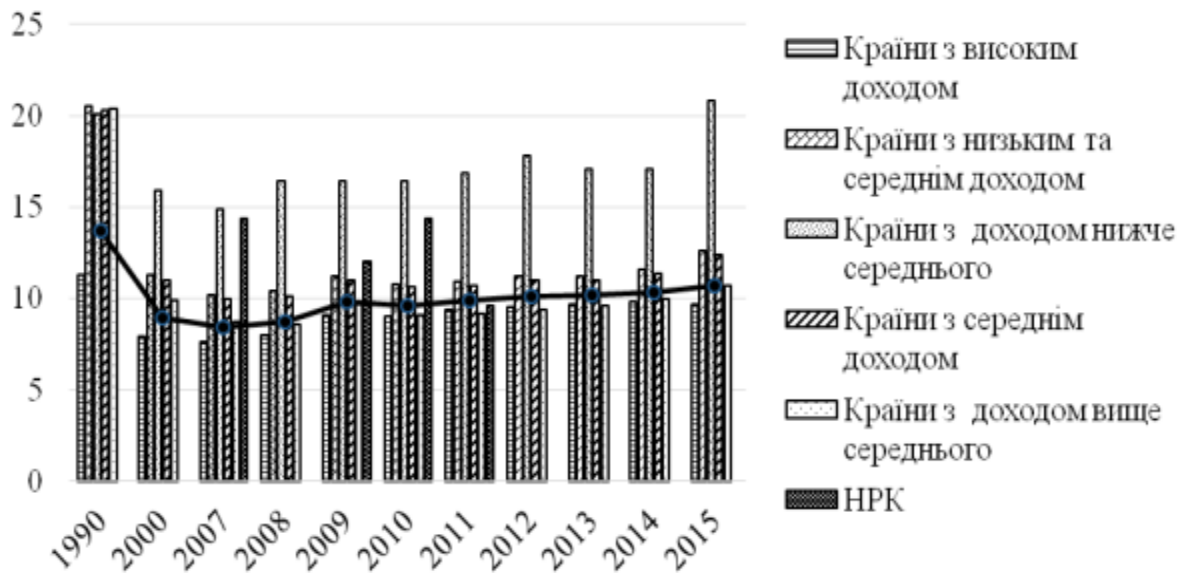

Рис. 2.2. Динаміка і структура частки аграрного експорту в світовому товарному експорті, 1990-2015 рр., %. Джерело: розраховано і побудовано за даними Світового банку [40].

Нами розглядаються країни з різним рівнем розвитку у відповідності до групування за методологією Світового банку: країни з високим доходом, з середнім та низьким доходом, з доходом вище середнього, з доходом нижче середнього, з середнім доходом та НРК. Використано статистичну інформацію за період 1990-2016 рр. відкритих баз даних Світового банку та ФАО.

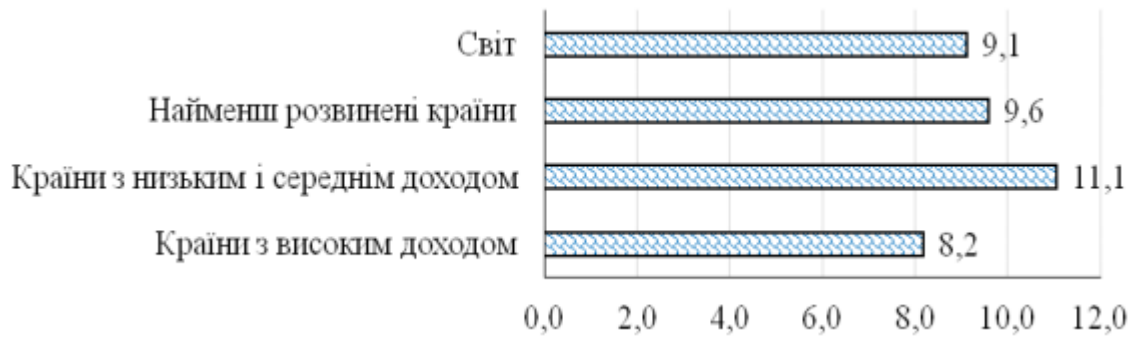
За даними Світового банку протягом останніх 25 років відбулось зниження питомої ваги аграрного експорту в світовому товарному експорті з 13,8 до 10,6% [40]. Суттєво відрізняється динаміка аграрного експорту в країнах з різним рівнем розвитку. Зокрема, питома вага аграрного експорту в розвинених країнах протягом 1990-2015 рр. коливалась в межах від 3% в 1990 р. до 7,6% в 2007 р. та була нижче, ніж середньосвітовий показник. Натомість в усіх країнах так званої периферії частка аграрного експорту в товарному експорті перевищувала 20% у 1990 р., але впродовж 25 років відбулась значна диференціація. Найвище значення даного показника протягом останньої чверті століття демонструють країни з доходом нижче середнього, в яких це значення вдвічі перевищувало середньосвітові показники. У той час як в країнах з

доходом вище середнього питома вага аграрного експорту стрімко і суттєво знизилась протягом 1990-2015 рр. з 20,4% (найвище значення) до 8,6% (найнижче значення) (рис. 2.3).

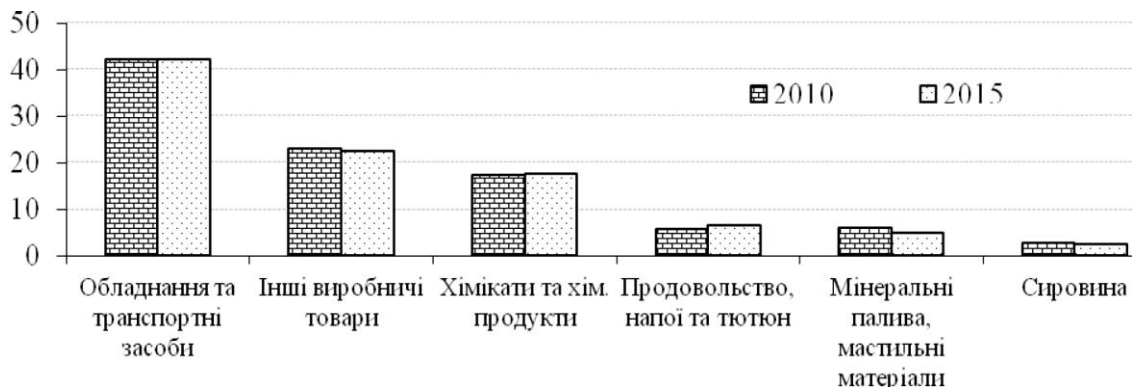
Рис. 2.3. Динаміка аграрного експорту країн з різним рівнем розвитку, 1990-2015 рр., %. Джерело: побудовано за даними Світового банку [40].

На сучасному етапі частка агропродовольчих товарів у товарному експорті країн світу з різним рівнем розвитку, відрізняється не суттєво. Разом з тим, найнижче значення мають країни з високим доходом, які можуть запропонувати інші конкурентоспроможні товари. На другому місці група НРК, для яких експорт продовольства є важливим джерелом валютних надходжень, але не вирішеність продовольчої безпеки, низькоінтенсивний характер сільськогосподарського виробництва, слабкий рівень ринкових інститутів та нерозвиненість фінансової, транспортної, складської та експортної інфраструктури зумовлюють помірне значення цього показника. Найвище значення (11,1%) припадає на країни з низьким та середнім доходом, для яких експорт агропродовольчої продукції має суттєве значення для формування ВВП та платіжного балансу (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Частка агропродовольчих товарів у товарному експорті країн світу з різним рівнем розвитку, 2015, %. Джерело: побудовано за даними Світового банку [40].

Однією з тенденцій розвитку світового аграрного ринку є набуття країнами, що розвиваються, першості серед аграрних експортерів. Наприклад, в частка продовольства, напоїв та тютюнових виробів в структурі експорту ЄС зросла в порівнянні показників 2010 та 2015 рр. з 5,6 до 6,3%, але цей показник суттєво нижче ніж в більшості країн, з ринками, що формуються.

Рис. 2.5. Частка основних товарних груп в експорті ЄС-28, 2010, 2015 рр., %. Джерело: Євростат [41].

За даними Євростату аграрний експорт ЄС-28 за межами ЄС спрямований, передусім в розвинені країни, на які припадає більше 61% його загальної вартості [41]. Транзакції аграрного експорту (продовольства, напоїв та тютюнових виробів) між ЄС-28 та усіма країнами за межами ЄС представлені в табл. 2.1. Якщо прийняти весь експорт поза межами ЄС-28 за 100%, то відбулись суттєві зміни в географічній структурі аграрного експорту

ЄС-28 з 2006 по 2015 рр. Так, у 2006 р. найбільша питома вага (28%) припадала на країни Америки (у тому числі на країни НАФТА 24%) та країни Європи, які не входять до ЄС, а у 2015 р. їх частка знизилась до 23% (з них 19% - країни НАФТА) та 21% відповідно.

Таблиця 2.1

Експорт до ЄС-28 продуктів харчування, напоїв та тютюнових виробів з усіма країнами за межами ЄС, 2006, 2015 рр.

Партнери ЄС	2006		2015	
	млн євро	%	млн євро	%
Європейська асоціація вільної торгівлі	6 276	11%	11 163	10%
Європейські країни, які не входять до ЄС-28	16 073	28%	23 497	21%
Країни-кандидати	1 046	2%	4 188	4%
Туреччина	784	1%	2 598	2%
Білорусь	378	1%	882	1%
Боснія і Герцеговина	533	1%	738	1%
Росія	5 957	10%	4 475	4%
Україна	840	1%	1 145	1%
Співдружність Незалежних Держав (колишній Радянський Союз крім Балтики)	7 747	14%	7 516	7%
Африка	7 722	13%	17 432	15%
Америка	16 157	28%	26 054	23%
Північноамериканська угода про вільну торгівлю	13 736	24%	21 239	19%
Азія	15 402	27%	42 324	37%
Океанія і південні полярні регіони	1 450	3%	3 358	3%
Австралія	1 119	2%	2 663	2%
Антарктида	0	0%	0	0%
Африканська, Карибська та Тихоокеанська група держав, що підписали Угоду про партнерство	4 991	9%	10 110	9%
Асоціація держав Південно-Східної Азії	2 210	4%	6 330	6%
Організація країн, що експортують нафту (ОПЕК)	6 615	12%	16 735	15%
Динамічні азіатські економіки (DAEs)	3 850	7%	10 550	9%
Екстра-ЄС-28	57 359	100%	113 258	100%

Джерело: складено за даними даними Світового банку [40].

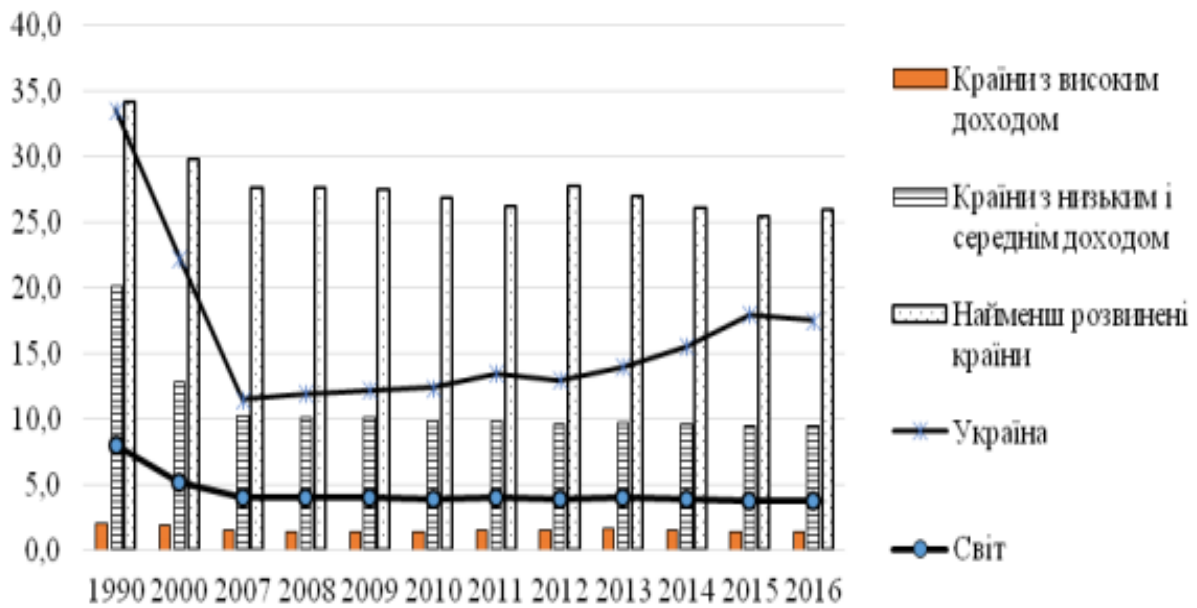
У 2015 р. найбільша питома вага припадала на країни Азії (37%), що означає приріст у 10% порівняно з 2006 р. За обрані роки суттєво знизилась частка країн Співдружності Незалежних Держав (СНД) з 14% у 2006 р. до 7% у 2015 р., що пов'язано з санкціями, які встановлені між Російською Федерацією та ЄС. Як видно з даних табл. 2.1 у 2006 р. на Росію припадало 10% аграрного експорту ЄС - 28, а в 2015 р. вже 4%.

Хоч загальна вартість експорту з Туреччини незначна, але спостерігається позитивна динаміка. Так, з 2006 по 2015 рр. питома вага більшилась у двічі.

Для багатьох економік, з ринками, що формуються, експорт аграрної продукції має системоутворююче значення, відіграє роль основного чинника економічного зростання, джерела добробуту для більшості населення, основною статтею валютних надходжень.

Як видно з рис. 2.6 питома вага аграрного сектору у ВВП світу з 1990 до 2016 рр. неухильно скорочувалась та з 2007 р. коливається на рівні 3,8-4%.

Але значення аграрного сектору не однакове у різних групах країн. Наприклад найповільніше зменшується питома вага сільського господарства у ВВП НРК (на 24% протягом досліджуваного періоду). Так, у 2016 р. цей показник у НРК становив 26%, тоді як в групі країн з низьким та середнім доходом - 9,5, а в країнах з високим доходом - менше ніж 1,4%. Відмітимо зростання питомої ваги сільського господарства в Україні з 2008 р., що є відмінною тенденцією від загальносвітової. Значна питома вага в експортних поставках на світовому аграрному ринку країн, що розвиваються, та чутливість внутрішнього соціально-економічного становища самих країн-експортерів обумовлює акцент дослідження на цих країнах.

Рис. 2.6. Питома вага аграрного сектору у ВВП країн, з різним рівнем розвитку, 1990, 2000, 2007-2016, %. Джерело: побудовано за даними Світового банку [42].

Зміна структури світового аграрного ринку обумовлена кон'юктурними параметрами, зокрема попитом, пропозицією та ціною. Відмітимо, що однією з тенденцій останніх років є зниження цін на сільськогосподарські товари, які згідно звіту ЮНКТАД є на найнижчому рівні з 2002 року [235] (табл. 2.2).

Як демонструють дані табл.2.2 у 2008 р. найвищі темпи приросту на світовому аграрному ринку демонстрували зернові (рис - 110%, кукурудза - 34%), тропічні плоди (39,3%), соєві боби (36,1%), рослинні олії та тваринні жири (34%), какао (32%) [235]. Саме цим пояснюється поширення у світі організаційної форми аграрного бізнесу у вигляді агрохолдингів та латифундистів, що обумовлено ефектом масштабу при вирощуванні зернових для компаній, які володіли середнім та великим земельним банком.

Однак вже з 2009 р. внаслідок світової валютно-фінансової кризи ціни на аграрну продукцію загалом та на продукти харчування зокрема почали стрімко знижуватись. Згодом у період відновлення світового господарства тривав період стабілізації цін, але загальна тенденція зниження вартості сировинних

товарів та продуктів харчування триває до тепер. Так, відємні темпи демонстрували світові ціни на рис до -17,8% у 2014 р. з повільною динамікою у 2,2% в 2015 р та 0,0% у 2016 р.

Таблиця 2.2

Темп приросту світових цін на аграрну продукцію, 2008-2017, %

Товарні групи	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Всі товари	33,4	-30,8	24,6	27,8	-3,5	-4,2	-8,0	-34,3	-8,7	14,4
Всі аграрні продукти	32,9	-8,8	10,9	23,1	-6,5	-9,6	-1,1	-13,8	2,5	1,0
Продукти харчування та тропічні напої	32,4	-1,2	10,3	22,8	-9,7	-9,2	2,4	-10,9	0,6	1,0
У т.ч.,										
<i>Харчові продукти</i>	<i>36,7</i>	<i>-2,8</i>	<i>8,4</i>	<i>21,4</i>	<i>-5,6</i>	<i>-5,8</i>	<i>-2,8</i>	<i>-12,9</i>	<i>2,6</i>	<i>1,1</i>
<i>Тропічні напої</i>	<i>20,5</i>	<i>4,0</i>	<i>15,9</i>	<i>26,7</i>	<i>-20,4</i>	<i>-19,8</i>	<i>21,1</i>	<i>-5,1</i>	<i>-4,8</i>	<i>0,6</i>
<i>Кава</i>	<i>15,4</i>	<i>-6,9</i>	<i>27,3</i>	<i>42,9</i>	<i>-25,7</i>	<i>-23,6</i>	<i>29,9</i>	<i>-19,7</i>	<i>2,1</i>	<i>3,3</i>
<i>Какао</i>	<i>32,2</i>	<i>11,9</i>	<i>8,5</i>	<i>-4,9</i>	<i>-19,7</i>	<i>2,0</i>	<i>25,6</i>	<i>2,3</i>	<i>-7,7</i>	<i>-29,5</i>
<i>Чай</i>	<i>27,2</i>	<i>16,5</i>	<i>-1,0</i>	<i>11,4</i>	<i>0,8</i>	<i>-23,9</i>	<i>-10,4</i>	<i>43,1</i>	<i>-15,6</i>	<i>28,9</i>
<i>Цукор</i>	<i>26,9</i>	<i>41,8</i>	<i>17,3</i>	<i>22,2</i>	<i>-17,1</i>	<i>-17,9</i>	<i>-3,9</i>	<i>-21,0</i>	<i>34,4</i>	<i>-3,0</i>
<i>Яловичина</i>	<i>2,6</i>	<i>-1,2</i>	<i>27,5</i>	<i>20,0</i>	<i>2,6</i>	<i>-2,3</i>	<i>22,1</i>	<i>-10,5</i>	<i>-11,1</i>	<i>7,6</i>
<i>Кукурудза</i>	<i>34,0</i>	<i>-24,4</i>	<i>13,2</i>	<i>50,1</i>	<i>2,6</i>	<i>-12,1</i>	<i>-22,2</i>	<i>-14,7</i>	<i>-4,1</i>	<i>-2,9</i>
<i>Пшениця</i>	<i>27,5</i>	<i>-31,4</i>	<i>3,3</i>	<i>35,1</i>	<i>-0,1</i>	<i>-1,9</i>	<i>-6,1</i>	<i>-23,1</i>	<i>-15,5</i>	<i>4,8</i>
<i>Рис</i>	<i>110,7</i>	<i>-15,8</i>	<i>-11,5</i>	<i>5,9</i>	<i>5,1</i>	<i>-10,6</i>	<i>-17,8</i>	<i>-10,9</i>	<i>2,2</i>	<i>0,0</i>
<i>Банани</i>	<i>24,6</i>	<i>0,7</i>	<i>3,7</i>	<i>10,8</i>	<i>0,9</i>	<i>-5,9</i>	<i>0,6</i>	<i>2,9</i>	<i>4,8</i>	<i>5,1</i>
<i>Рослинні олії та тваринні жири</i>	<i>34,0</i>	<i>-22,6</i>	<i>12,2</i>	<i>23,8</i>	<i>0,5</i>	<i>-10,3</i>	<i>-8,2</i>	<i>-20,4</i>	<i>7,3</i>	<i>1,1</i>
<i>Совєві боби</i>	<i>36,1</i>	<i>-16,6</i>	<i>3,1</i>	<i>20,2</i>	<i>9,4</i>	<i>-7,9</i>	<i>-9,7</i>	<i>-20,6</i>	<i>3,9</i>	<i>-0,8</i>
Сільськогосподарська сировина	8,7	-16,4	41,7	23,9	-20,3	-9,5	-12,7	-13,3	-0,7	10,0
Шкури та хутро	-11,3	-30,0	60,5	14,0	1,4	13,9	16,5	-20,6	-18,8	3,6
Бавовна	12,8	-12,2	65,3	47,5	-41,8	1,5	-8,8	-14,7	5,4	15,6
Тютюн	8,3	18,0	1,8	3,8	-3,9	6,3	9,1	-1,7	-2,3	0,5
Каучук	16,9	-27,0	90,3	32,0	-30,5	-16,7	-30,0	-20,3	5,3	40,0
Тропічні плоди	39,3	-20,6	1,8	13,5	-7,1	2,6	0,4	-16,5	-0,3	-0,2

Джерело: складено за даними ЮНКТАД [43]

Протилежноює ситуація у ціновому розрізі на світовому аграрного ринку у 2017 р. порівняно з попереднім десятиріччям. Так, середнє значення темпу

приросту цін на всі аграрні продукти у 2017 р. у порівнянні з попереднім роком тільки 1%. Найвищий темп приросту демонструють ціни на природній каучук (40%), на другому місці чай (28,9%) на третьому бавовна (15,6%). У цей же час найгірший показник має какао (-29,5%), цукор (-3%), кукурудза (-2,9%), тропічні плоди (-2,2%) (табл. 2.2).

Перспективи подолання бідності та голоду до 2030 р. завдяки удосконаленню агровиробництва та світового агропродовольчого експорту розглянули Р.Ф. Тоунсенд та колектив експертів Світового банку [44]. На сьогодні «найбільшим чистим експортером продовольства стала Латинська Америка, де істотно зростання виробництва випереджає споживання. Другим за значимістю чистим експортером є Північна Америка, однак це, скоріше, наслідок стагнації споживання в регіоні, ніж зростання виробництва. Східна Європа та Центральна Азія знаходяться в процесі переходу з чистих імпортерів в чисті експортери» [45, 2-3]. Подібна тенденція характерна і для аграрної продукції не продовольчого характеру та агросировинного експорту.

Підкреслимо, що розвиток сільського господарства є одним із найпотужніших інструментів подолання крайньої бідності та досягнення добробуту для середнього класу в країнах з ринками, що формуються. Зростання сільськогосподарського сектору в два-чотири рази (залежно від країни) ефективніше при збільшенні доходів серед найбідніших верств населення, порівняно з іншими секторами. Згідно дослідження колективу авторів під керівництвом Р.Ф. Тоунсенда сільське господарство є чинником економічного зростання в країнах, що розвиваються, де 65% бідних працюючих дорослих живе за рахунок сільського господарства [44].

Наслідки участі в світовій аграрній торгівлі для країн, що розвиваються, можуть бути не тільки позитивними, але й спричиняти кризу не тільки в аграрному секторі, але й на рівні всієї економіки. Країни, з економіками, що розвиваються, мають спільні негативні наслідки від експортної діяльності аграрних компаній, які спричинені прогалинами у ринкових інститутах та системі регулювання. Одним з негативних наслідків експорту аграрної

продукції в країнах, що розвиваються, є зменшення пропозиції продовольчих товарів на внутрішньому ринку в умовах середнього чи низького рівня виробництва агропродовольчої продукції. Зміни частки агропродовольчого експорту у товарному експорті країн з ринками, що формуються, протягом останньої чверті століття свідчить про різноспрямовану динаміку в різних країнах даної групи (див. табл. 2.3).

Такі країни як Аргентина, Бразилія та Україна суттєво збільшили частку агропродовольчих товарів у загальній вартості експорту. У цей же період Китай, Туреччина, В'єтнам, Філіпіни, Таїланд, навпаки, - скоротили. Зазначимо, що зменшення частки агропродовольчих товарів у загальній структурі експорту свідчить про збільшення в експорті цих частки інших товарних позицій. Оцінка цих зрушень залежить від глибини переробки та рівня технологічності товарів, які витіснили продукти харчування з структури експорту у даних країнах.

Як зазначає П. В. Пивовар до тенденцій агропродовольчого ринку та міжнародної торгівлі відноситься збільшення частки технічних культур в експорті країн, що розвиваються, внаслідок зростання попиту виробників енергоресурсів у розвинених країнах [38]. Порушення ринкової рівноваги на національному агропродовольчому ринку призводить до загострення продовольчої безпеки (а в окремих випадках - до голоду), виникнення незворотних деструктивних процесів у навколишньому природному середовищі, появи структурних дисбалансів в усій економічній системі тощо. Навіть країни, що динамічно розвиваються, і мають можливість інвестувати в розвиток сільського господарства, не можуть забезпечити повноцінне харчування широким верствам населення. Наприклад Китайська Народна Республіка забезпечила зростання обсягів виробництва аграрної продукції та продуктивності праці (динаміка врожайності зернових Китаю у 1962-2016 рр. свідчить про перевершення цим показником у Китаї загальносвітового значення) та здійснює суттєві обсяги експорту бобів, фруктових соків та фруктів, але залишається нетто- імпортером і другим за масштабами

імпортером на світовому аграрному ринку (за даними Світового банку [42]).

Разом з тим, Китай відіграє важливу роль на світовому ринку сільськогосподарської продукції не лише в якості імпортера, але й експортера, тому дослідження потенціалу експорту сільськогосподарської продукції Китаю є актуальною темою.

Таблиця 2.3

**Динаміка частки агропродовольчого експорту у товарному експорті
країн з ринками, що формуються, 1990-2016 рр.**

Назва країни	1990	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Аргентина	56,3	43,8	50,9	53,1	50,5	51,1	53,6	53,7	55,7	55,8	62,4	
Бразилія	27,7	23,4	26,3	27,6	34,2	31,1	30,5	32,2	34,3	35,4	37,6	37,3
Китай	12,7	5,4	2,7	2,5	2,9	2,8	2,9	2,7	2,7	2,7	2,8	
Індія	15,6	12,8	9,2	9,9	8,0	8,3	9,0	10,5	11,2	11,4	11,6	11,3
Республіка Корея	3,3	1,5	0,9	0,9	1,1	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	1,2	
Мексика	11,6	4,8	5,4	5,5	7,0	6,1	6,3	5,9	6,4	6,4	6,9	7,7
Нігерія		0,1	1,6	1,3	4,5	3,3	1,8	5,3	5,1	1,9	1,9	
Філіппіни	18,9	4,8	5,9	7,5	7,7	7,4	10,3	9,0	10,5	10,2	7,8	8,5
Південна Африка		8,5	6,6	7,3	10,2	10,0	9,2	9,7	10,5	11,0	11,8	11,9
Тайланд	28,7	14,4	11,6	13,5	15,1	13,2	14,1	13,8	13,0	13,7	13,8	
Туреччина	22,4	12,8	8,4	8,3	10,8	10,6	10,6	10,8	11,2	11,4	12,1	11,9
В'єтнам		25,3	19,5	20,0	21,0	19,3	18,6	17,1	14,4	14,8	14,8	
Україна		9,2	12,6	16,0	23,8	19,2	18,6	25,9	26,8	30,7	38,0	

Джерело: побудовано за даними Світового банку [42].

Загалом ключові вектори розвитку експорту на міжнародних аграрних ринках мають суттєву відмінність в розвинених країнах та країнах, що розвиваються. Аграрний експорт в країнах, що розвиваються, відображає питому вагу аграрного сектору у ВВП, стан, рівень та структуру виробництва сільськогосподарської продукції, довгострокові загальноекономічні плани уряду щодо інфраструктурних проектів, стан фінансової сфери, залежність платіжного балансу від аграрного експорту та можливість нівелювати цінові

флуктуації на світовому аграрному ринку тощо. Попри національну, географічну та природно ресурсну специфіку, країни, що розвиваються, мають спільні проблеми, які обумовлюють особливості, притаманні саме цій групі країн.

Позитивними наслідками аграрного експорту для країн, що розвиваються, які у сукупності підвищують добробут та якість життя населення є такі:

- зростання обсягів агровиробництва;
- зростання доходів вітчизняних агропідприємств та агротрейдерів;
- впровадження стандартів якості на всіх стадіях виробництва, зберігання та транспортування;
- зростання валютних надходжень;
- економічне зростання країни.

Основними негативними наслідками аграрного експорту для країн, що розвиваються, які у сукупності призводять до загострення продовольчої безпеки та бідності населення, нами вбачаються такі:

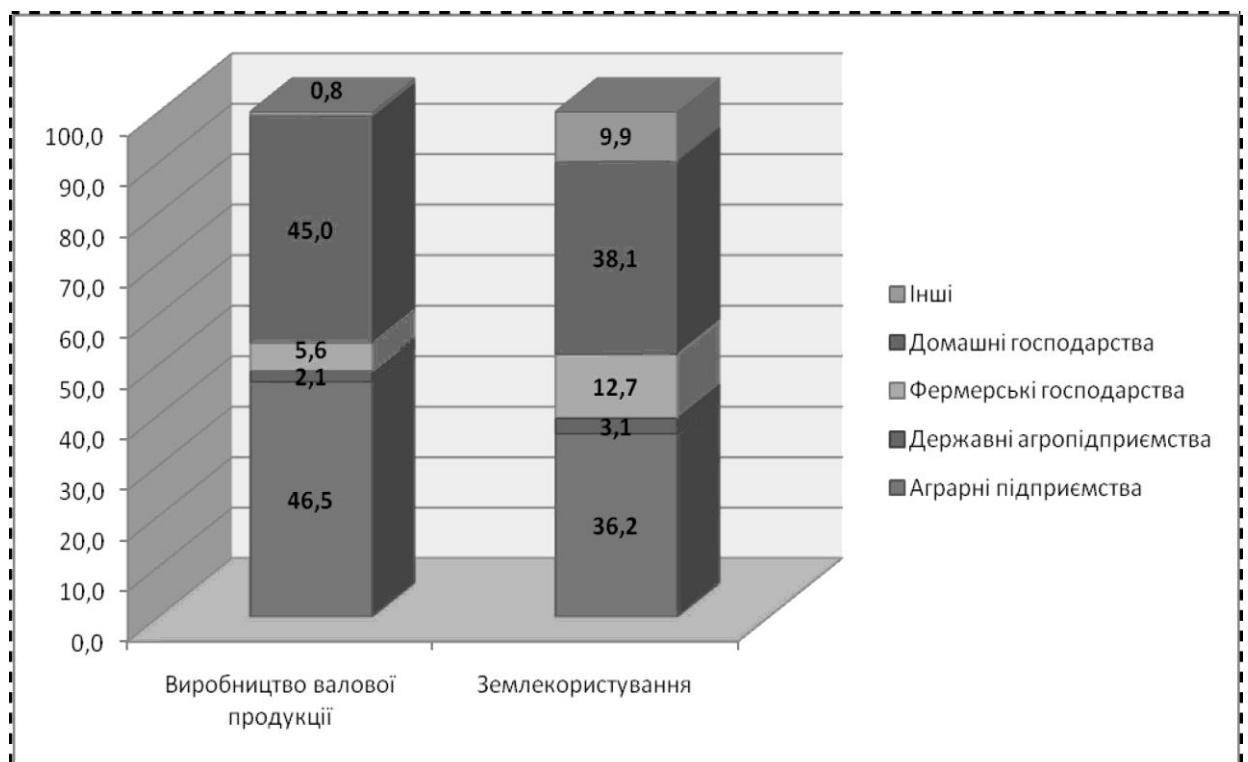
- зменшення пропозиції продовольчих товарів на внутрішньому ринку в умовах середньої чи низької врожайності;
- валютні кризи, зниження доходів агровиробників та структурні дисбаланси в економічній системі при погіршенні кон'юнктури на світовому аграрному ринку.

Таким чином, диференціація в рівні розвитку, якості ринкових інститутів та державного управління позначилась на абсолютних та відносних показниках аграрного сектору в країнах з різним рівнем розвитку. Для розвинених країн характерні значні абсолютні показники при найнижчих відносних показниках питомої ваги у ВВП, переважання в структурі аграрного експорту продуктів харчування з високою доданою вартістю, а в географічній структурі країн призначення - розвинених країн. Особливості аграрного експорту в країнах, що розвиваються, полягають у залежності їх економік від сільського господарства, високої ролі аграрного експорту як стимулу економічного зростання та джерела доходів населення, вразливості аграрного експорту від кон'юнктури на

зовнішніх аграрних ринках та стану виробничої, транспортної та торговельної інфраструктури.

2.2. Оцінка тенденцій розвитку аграрних компаній України

Природно-кліматичні умови України сприяють збільшенню потенційних можливостей, що дозволяють виробляти та експортувати аграрну продукцію. Розвиток українських аграрних компаній впродовж останнього двадцятиліття характеризується, по-перше, формуванням агросектору та місця в ньому агропідприємств на основі радянського спадку, по-друге, особливостями розвитку аграрного ринку під впливом соціальних та економічних трансформацій. Внаслідок впливу даних факторів, обсяг сільськогосподарської продукції в країні формується декількома групами виробників, зокрема, аграрними підприємствами та домашніми господарствами [46]. Структура виробництва валової продукції та землекористування в розрізі груп сільгоспвиробників за 2015 рік подана на рис. 2.7.

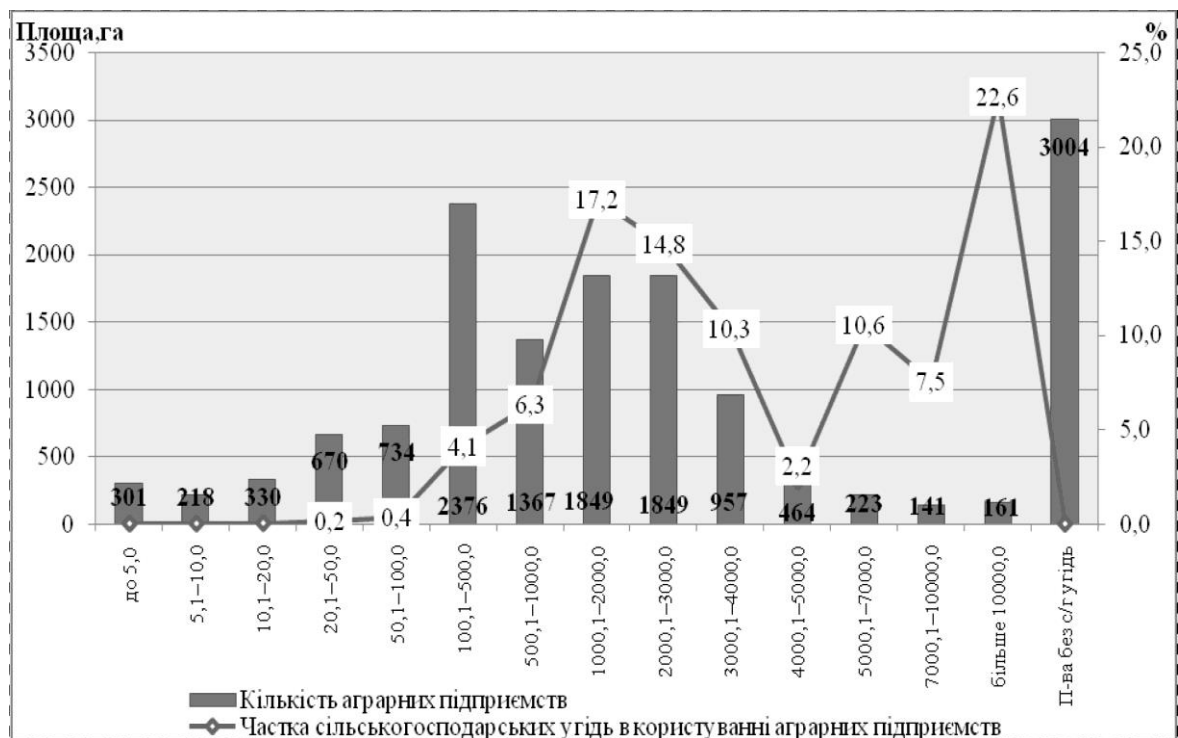

Рис. 2.7. Структура виробництва валової продукції та землекористування в розрізі груп сільгоспвиробників за 2015 рік Джерело:

побудовано на основі даних Державної служби статистики України [47]

Як видно із даних рис.2.7, загальний обсяг валової продукції сформовано в основному двома групами виробників: домашніми господарствами, яких налічується близько 4 млн, і на кожне припадає приблизно 2,8 га землі, та - аграрними підприємствами, яких налічується більше 14,5 тис., і кожне обробляє землю в середньому розмірі 956 га. Інші виробники характеризуються меншими обсягами виробленої продукції та використовують в своїй діяльності менше земельного ресурсу. Існування такого потужного конкурента агропідприємствам як домогосподарства є особливістю аграрного ринку України і наслідком його розвитку [47, 45-46].

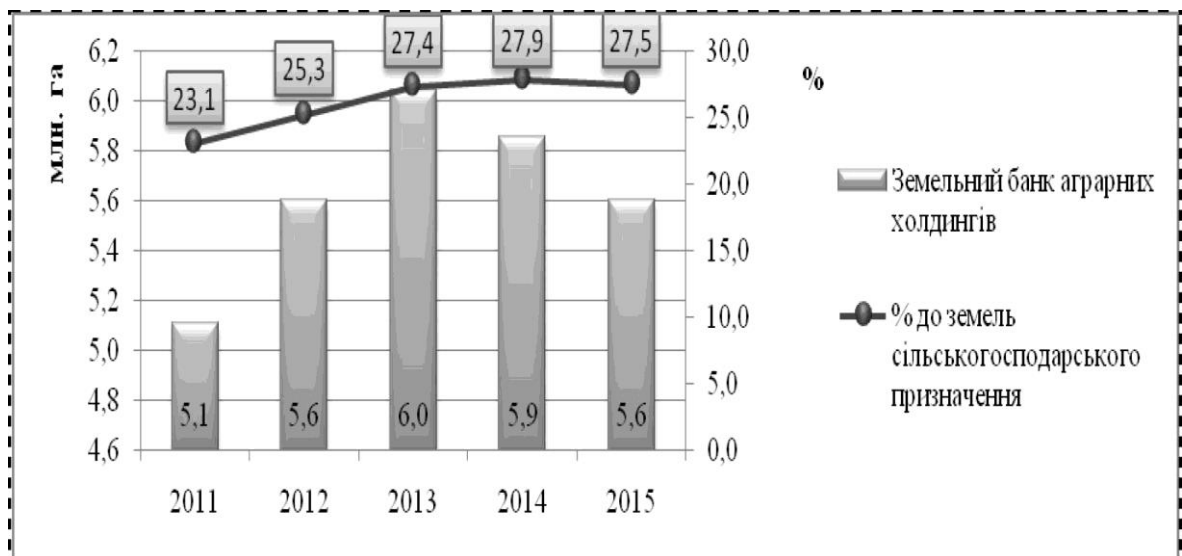
Дослідження тенденцій розвитку підприємств аграрної сфери України розпочато із визначення їх розподілу за розміром сільськогосподарських угідь (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Поділ аграрних підприємств України за розміром сільськогосподарських угідь та частка земель сільськогосподарського призначення в їх користуванні у 2015 році. Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України[47].

Із поданої інформації на рис. 2.2. видно, що найбільша частка угідь сільськогосподарського призначення - 22,6% знаходиться в користуванні 161 аграрного підприємства, кожне з яких характеризується наявністю більше 10 тис. га землі. Найбільше в Україні аграрних підприємств з 100-500 га землі у користуванні (2376) та агропідприємств із 1-3 тис. га землі сільськогосподарського призначення - 31,7% від усіх агропідприємств, в їх розпорядженні майже 1/3 сільськогосподарської землі [47, 5].

Варто звернути увагу на те, що впродовж 2011-2015 рр. кількість аграрних підприємств скоротилася із 17 854 до 12 835. Це є наслідком переходу підприємств аграрної сфери під контроль аграрних холдингів. На кінець 2013 року агрохолдинги обробляли більш як 6 млн га землі сільгосппризначення, що становило більше 27% загальної площі земельних угідь сільськогосподарського призначення (рис. 2.9). У 2015 році ними вироблялося 27,5% валової сільськогосподарської продукції [50; 163].

Рис. 2.9. Динаміка зміни земельного банку аграрних холдингів у 2011-2015 рр. Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України[47].

Варто зазначити, що за останні 20 років для агровиробників властива в значній мірі еволюційно-прогресивна форма побудови їх господарського механізму. Суть цього напряму розвитку виробничих відносин і продуктивних

сил, що задіяні в аграрній сфері, зводиться до того, щоб здійснити повільний перехід від нижчого до вищого або від менш вдосконаленого до більше вдосконаленого, при цьому присутні характерні риси як революційного, так і регресивного розвитку за окремими його елементами [47].

Аналіз динаміки валової продукції національного сільського господарства за період з 2011 по 2015 р. демонструє скорочення рівня виробництва на 13,3% від часу проголошення незалежності України. При цьому відбувалося суттєве скорочення частки аграрних суб'єктів господарювання у валовій продукції, котра виготовлена в сільському господарстві, зокрема в галузі скотарства - майже вдвічі, рослинництва - близько в 1,5 раза. Проте, обсяги виробництва продукції скотарства у господарствах населення зросли на 4,7 %, а продукції рослинництва - зросли більше ніж вдвічі [51-52].

Аналіз динаміки виробництва валової продукції сільського господарства підприємствами аграрної сфери України за 2011 -2015 рр. у вартісних показниках засвідчує її збільшення як галузі рослинництва, так і галузі тваринництва (табл. 2.1).

Таблиця 2.4

Динаміка виробництва валової продукції підприємствами аграрної сфери України за 2011-2015 рр., млрд грн.

Показники	2011р.	2012р.	2013р.	2014 р.	2015 р.	2015р. до 2011р., %
Сільсько-господарські підприємства - продукція тваринництва	12,1	15,7	17,3	22,5	25,2	208,3
Сільсько-господарські підприємства - продукція рослинництва	21,7	32,1	28,5	31,2	33,6	154,8
Всього	33,8	47,8	45,8	53,7	58,8	363,1

Джерело:основі даних Державної служби статистики України[47;49].

Проведений аналіз, практично відбиває історичний хід реформи в

аграрних підприємствах України. Реформування здійснювалося на засадах формування мотивації приватної ініціативи та для розвитку саме аграрних підприємств країни, запровадження цільових бюджетних програм підтримки основних виробництв, що забезпечило зростання продовж останніх 15 років (із 2000 по 2015 рр.) обсягів валової продукції, що вкрай важливо, - сприяло зміцненню агроформувань, обсяги виробництва продукції в яких у вартісному виразі збільшилися у 1,8 раза. При цьому виробництво кукурудзи на зерно зросло майже в 5 разів, овочів - в 1,4 раза, м'яса птиці - в 1,6 раза, яєць - на 5,8% [50]. Водночас якісні характеристики такого зростання повною мірою відображали чинні на той час пріоритети державної політики в сфері аграрного виробництва, які передбачали забезпечення основних потреб населення України у сільськогосподарській сировині та продовольстві переважно за рахунок власного виробництва, на розвиток вітчизняного виробництва суттєво впливали фактори поточної кон'юнктури міжнародного ринку, головним чином у сегменті продовольчого й фуражного зерна. Така постановка питання і не сприяла в цілому розвитку аграрних компаній, їх інвестиційної привабливості і привела до зменшення обсягів виробництва яловичини та свинини і підвищення виробництва м'яса птиці, зменшення виробництва цукру та різкому спаду виробництва гречки. Водночас, було збільшено виробництво яєць, не спостерігалось значних коливань при виробництві молока й картоплі. Аналіз виробництва основних видів сільськогосподарської продукції аграрними підприємствами в Україні доводить, що за період 2011 -2015рр. збільшилось виробництво тільки зернових, свинини та м'яса птиці (табл. 2.2).

Виробництво таких важливих видів сільськогосподарської продукції як гречка, картопля, овочі, м'яса яловичини та телятини, молока зменшується [49; 50].

Дещо інші тенденції змін у міжнародному виробництві головних видів аграрної продукції. Найбільшого зростання за 1990-2015 рр. досягло виробництво кукурудзи на зерно - в 1,75 раза; овочів - в 3,3; м'яса птиці - в 2,4; олії соняшникової - в 1,7; свинини - в 1,5; цукру - в 1,8раза. Однак доцільно

відзначити, що показники світового виробництва головних видів продовольства за 2010 рік (див п 2.1 цієї кваліфікаційної роботи) свідчать про певне скорочення їх рівня, що в цілому можна віднести на рахунок наслідків передусім світової фінансової кризи, яка зумовила суттєве зменшення надходжень фінансових ресурсів в агроформування.

Таблиця 2.5

**Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції
аграрними підприємствами в Україні, тис. т за 2011-2015 рр.**

Проду	2011	201	201	20	201	2015
Пшен	2232	157	222	24	265	118,8
Ячмін	9097,	693	756	90	828	91,1
Кукур	2283	209	309	28	233	102,1
Гречк	281,6	238,	179,	16	128,	45,5
Карто	2424	232	222	23	208	85,9
Овочі	9832,	100	987	96	921	93,7
М'ясо	2143,	220	238	23	232	108,3
(у забійній8		9,6	9,4	59,6	2,6	
ялови	399,1	388,	427,	41	384,	96,2
свини	704,4	700,	748,	74	759,	107,8
м'ясо	995,2	107	116	11	114	114,9
Молок	1108	113	114	11	106	95,7
Яйця,	1868	191	196	19	167	89,8
Цукор	2586,	214	126	20	145	56,4
Олія	3177,	380	340	44	371	116,9

Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Однак уже у наступні роки простежується зростання виробництва головних видів аграрної продукції. Кількісне виробництво важливих видів аграрної продукції в світі пролягом 2011 -2015 рр засвідчують наступні дані (табл. 2.6)

Це засвідчує те, що тенденції розвитку світового й вітчизняного ринків продовольства мають подібний характер, що зі свого боку, створює додаткові

можливості для інтеграції українських аграрних підприємств у світову продовольчу систему, покращення привабливості для вкладання інвестиційних ресурсів зі сторони закордонних фізичних та юридичних осіб [49; 51].

Таблиця 2.6

**Виробництво головних видів аграрної продукції в світі протягом
2011-2015 рр., млн. т**

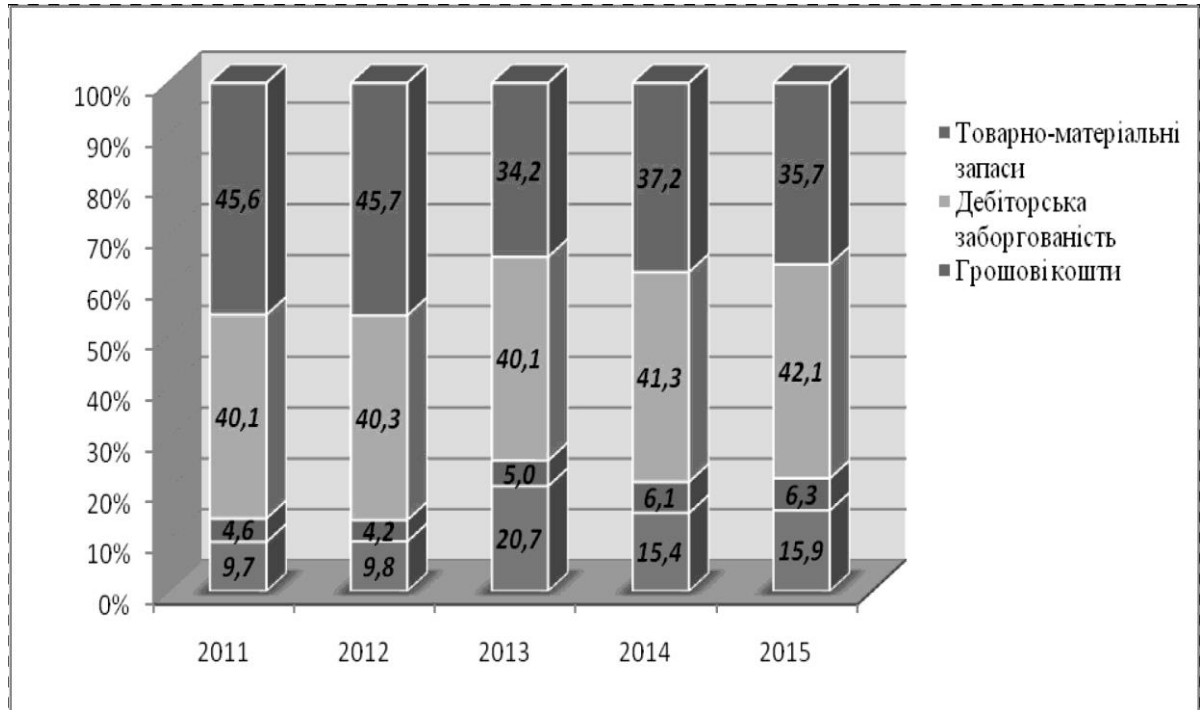
Продукція	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2015р. до 2011р., %
Зернобобові та зернові культури	2136,5	2165,3	2214,1	2236,5	2245,2	5,1
Пшениця	600,5	584,6	6765,3	685,5	682,3	13,6
Кукурудза на зерно	822,1	832,6	836,2	846,5	847,3	3,0
Картопля	342,1	348,3	360,1	365,2	367,1	7,3
Овочі	612,2	645,3	612,3	645,5	646,9	5,7
Молоко	546,2	531,2	577,1	565,3	578,6	5,9
Яловичина та телятина	57,3	54,3	57,8	61,2	62,3	8,7
Свинина	100,1	98,3	99,1	106,5	107,3	7,2
М'ясо птиці	85,3	80,2	91,6	98,5	99,3	16,4
Олія соняшникова	9,8	9,1	9,7	13,5	12,3	25,5
Цукор	165,3	154,3	187,3	195,2	192,5	16,4

Джерело побудовано на основі: [50].

Ефективне використання капіталу, зокрема оборотних активів, виступає одним із найвагоміших факторів, що визначають результативність діяльності аграрних компаній. Структура оборотних активів українських сільськогосподарських підприємств протягом 2011-2015 рр. відображена на рис. 2.10.

Великою у складі оборотних активів сільськогосподарських підприємств є частка товарно-матеріальних запасів (35,7%). Причиною цього є необхідність зберігання великих запасів добрив, насіння та матеріалів виробництва. Впродовж аналізованого періоду частка товарно-матеріальних запасів порівняно з 2011 роком знизилась, що можна трактувати як позитивну тенденцію через зростання мобільності оборотного капіталу. При цьому,

високою є частка дебіторської заборгованості в складі оборотних активів підприємств сільського господарства, оскільки це найменш ліквідний елемент оборотних активів.

Рис. 2.10. Структура оборотних активів аграрних підприємств України протягом 2011-2015 рр., % Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України: [49].

Аналіз динаміки якісних показників використання оборотних фондів, (табл. 2.7), тривалості одного обороту коштів у днях і коефіцієнту закріплення оборотних коштів за період 2011-2015 рр. виявив тенденцію покращення оборотності оборотних коштів в аграрних підприємствах.

Окремим аспектом дослідження розвитку підприємств аграрної сфери є аналіз використання людського капіталу суб'єктів господарювання. Впродовж останніх років простежується тенденція до зростання рівня навантаження на одного працівника аграрного підприємства. Найбільша інтенсифікація праці спостерігається в галузі свинарства - з 2007 року навантаження на одного працівника зросло на 78,6%. Набагато повільнішим є даний процес в скотарстві - з 2007 року навантаження зросло із 3 корів на одного працівника до 5 у 2015

році, тобто на 66,7%. При цьому, порівняно стабільною є галузь рослинництва. Тут інтенсифікація становить 45,0%. Навантаження на одного працівника у 2015 році складає 58 га землі на противагу 40 га ріллі у 2007 році [50].

Таблиця 2.7

**Показники ділової активності аграрних підприємств України
протягом 2011-2015 рр.**

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015р.	Відхилення (+,-) 2015
Коефіцієнт оборотності:	0		0	0	0,	0,0
власного капіталу	1		1	1	1,	0,0
оборотних коштів	1		1	1	1,	0,0
дебіторської	2		2	2	2,	0,1
найбільш ліквідних	1		1	1	1	-
запасів	1		1	1	1,	0,0
незавершеного	6		6	6	6,	-
готової продукції	1		1	1	1	3,2

Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції
Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України[49].

Зростання продуктивності праці обумовлено, передусім, технічним відновленням виробництва, зразками імпортої техніки, які значно перевершують вітчизняні аналоги за техніко-експлуатаційними показниками. Даний факт дозволив більше навантаження на працюючих як у галузі рослинництва, так і у галузі тваринництва та знизити використання людської праці. Проте, існує і проблема нестачі висококваліфікованих кадрів для аграрних підприємств країни. Так, на цю проблему скаржиться близько 63% власників і керівників агропідприємств, відповідно до опитування, яке проводилося агенцією AgriSurvey в 2014 році. Зокрема, на ринку праці немає кваліфікованих технічних працівників, зокрема слюсарів, токарів та інших

робітничих професій, працівників, які б могли обслуговувати сучасне інноваційне аграрне виробництво за новими технологіями.

Останніми роками спостерігається незначне поживлення сільськогосподарського виробництва, але при цьому аграрним підприємствам не вистачає власних ресурсів для підтримки розширеного відтворення. Тому збільшення продуктивності застосування матеріально-технічних ресурсів, що є центральною ланкою відтворювального процесу, можна назвати одним із шляхів, що ведуть до сталого зростання аграрного виробництва [46].

До матеріально-технічних ресурсів підприємств аграрної сфери відноситься сукупність предметів і засобів виробництва в матеріально-речовій формі, що включають, як основні складові елементи основні фонди й частину оборотних фондів у вигляді матеріально-виробничих запасів, які необхідні для здійснення стабільного й ефективного процесу виробництва. Видатки на них становлять істотну частку у виробничих витратах аграрних підприємств. На сьогодні витрати на такі ресурси становлять не менше 50-60% загальних витрат виробництва й продовжують зростати. За 1990-2015 рр. виникли вагомі проблеми із постачанням підприємств аграрної сфери матеріально-технічними ресурсами із-за недостатності фінансових ресурсів на їх придбання [53].

Забезпеченість аграрних підприємств сільськогосподарською технікою й устаткуванням становить не більше 60%. Формування ринку технічних засобів виробництва для агровиробників є невід'ємною частиною ринкових відносин у країні. Однак ринок у його сучасному виді прийшов в аграрну сферу на хвилі «шокових» перетворень, без глибоко продуманої стратегії й відпрацювання механізмів формування.

Як відомо, коефіцієнти відновлення сільськогосподарської техніки при нормальному відтворенні повинні дорівнювати коефіцієнтам вибуття, а при розширеному - вище останніх. У сучасних умовах рівень доходів більшості агроформувань не дозволяє їм підтримувати їх в нормальному стані й обновляти матеріально-технічну базу. Питома вага збиткових сільськогосподарських підприємств значно збільшилася. Різко скоротилися

показники введення нової техніки із-за відсутності джерел їх фінансування [49; 50].

Таким чином, основні проблеми, що стримують технічне переозброєння й відбудову матеріально-технічної бази українських сільськогосподарських підприємств, першочергово полягають в обмеженості фінансових ресурсів. Через лібералізацію цін і ослаблення державного контролю за монополізованою промисловістю й сферою обслуговування, відсутність й недостатній розвиток ринкових механізмів виникли проблеми диспаритету цін, неплатежів, відбувся розпад сформованих господарських зв'язків. Диспаритет цін на ринку засобів виробництва проявляється насамперед у тому, що для купівлі матеріально-технічних ресурсів господарствам доводиться продавати все більшу кількість своєї продукції. Диспаритет цін став причиною скорочення витрат паливно-мастильних матеріалів, електроенергії та комбікормів для тваринництва, зниження поставок техніки. Так, для придбання 1 трактора загального призначення в 2015 р. у порівнянні із 2011 р. агровиробник повинен був продати в 2,4 рази більше зерна, 1 зернозбирального комбайна - в 2,5 рази більше, вантажного автомобіля - в 1,5 рази більше відповідно. На ринку енергоресурсів і мінеральних добрив, наприклад, за 1 т бензину в 2015 р. необхідно було обміняти 6,7 т зерна пшениці замість 3,8 т в 2011 р., за 1 т мінеральних добрив - 5,1 т зерна пшениці замість 1,1 т. в порівняльному 2011 році [52, 425-429].

Необхідно відзначити, що протягом останніх 2-3 років на державному рівні почалося освоєння ринкових механізмів непрямого регулювання цін за допомогою розширення практики цінових угод, заходів щодо захисту вітчизняних товаровиробників від несумлінної конкуренції на ринках м'ясної продукції й цукру, впровадження в економіку інтервенційного механізму. Все це повинно було послідовно призвести до ослаблення цінових диспропорцій на ринку аграрної продукції й засобів виробництва, що покращило б забезпечення сільськогосподарських підприємств засобами виробництва [52].

Здійснені дослідження довели, що зменшення парку тракторів і сільськогосподарських машин обумовлене негативними тенденціями, що виявляються в постійному вибутті техніки через закінчення термінів служби, недостатню кількість придбання через відсутність коштів у зв'язку зі зменшенням обсягів реалізації національної сільськогосподарської продукції з причин вимушеного скорочення попиту на неї, її реалізацією за низькими цінами.

Все це негативно вплинуло на інвестиційну привабливість підприємств аграрної галузі економіки. Однак мають місце й позитивні моменти: впровадження окремими аграрними підприємствами ресурсозберігаючих технологій і високопродуктивної техніки, що веде до скорочення парку машин в 2-3 рази; використання закордонної техніки; створення повнокомплектних МТС, що мають великий парк машин і техніки. Певну частину ресурсів в них залучено за рахунок інвестицій: власних, кредитних, а також іноземних [53].

Подальше зростання аграрних підприємств вимагає їх підтримки, що видно на прикладі держав з розвиненою ринковою економікою. Найважливішими важелями при цьому є методи непрямой підтримки: це державна політика щодо регулювання цін на продукцію аграрної сфери, бюджетна політика (субсидії сільським товаровиробникам, субсидування процентної ставки по інвестиційних кредитах і позичках на придбання необхідних матеріальних ресурсів, техніки та технологій), пільгове оподаткування, митна політика, що охороняє вітчизняні аграрні підприємства від закордонної конкуренції, а також організація високоякісної ремонтної бази, забезпечення страхування майнових інтересів за рахунок коштів держави [34; 35].

Своєрідним підсумком неадекватного відношення до аграрного ринку став 2009 р., коли багато експертів ситуацію на основних продуктових ринках оцінювали як кризову. Держава вирішувала проблеми дефіциту продукції на цих ринках методами адміністративного втручання. Агропромислове виробництво є занадто ресурсномісткою сферою народно - господарського комплексу України. У аграрних підприємствах відбулося катастрофічне

зменшення обсягів придбання основних засобів, що у першу чергу, обумовлено зменшенням інвестиційних потоків. Дефіцит фінансових ресурсів для зростання матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств якоюсь мірою компенсується таким фактором виробництва, як робоча сила. Дана тенденція чітко проявляється в господарствах населення і фермерських господарствах [53]. Якщо раніше функції інвестора виконувала держава, регулюючи, таким чином, економічний механізм міжгалузевих економічних відносин, то в цей час економічний інтерес приватного інвестора визначається, головним чином, розміром отриманого прибутку й вартісними рамками його досягнення, не говорячи вже про врахування такого чинника, як ризикованість ведення того або іншого виду бізнесу. Тому недаремно сучасна західна теорія й практика економіки приділяє багато уваги питанням регулювання розподілу прибутку між галузями народного господарства. Офіційні прибутки банків і комерційних структур наблизилися до 90%. У дійсності ж вище згадані диспропорції відображають таку економічну ситуацію в Україні, коли ринкові механізми реалізуються не повною мірою, а взаємини суб'єктів господарювання з державою мають чіткі риси викривлення й нестабільності [56].

Закордонний досвід свідчить, що в ринковій економіці висока мотивація суб'єктів підприємницької діяльності в одержанні максимальних прибутків без відповідного державного регулювання призводить до появи руйнівних диспропорцій у всіх сферах людської діяльності [53; 57]. Капітал переходить в ті галузі, які забезпечують йому високу окупність. Як наслідок вкрай низькою є інвестиційна привабливість підприємств аграрного виробництва. Фінансово-економічний стан суб'єктів аграрної сфери рік у рік знижується.

По-перше, не враховувалася специфіка функціонування сільськогосподарських підприємств з уповільненим оборотом капіталу, ігнорувалася цілком справедлива вимога аграріїв створити цінові умови для здобуття середнього рівня прибутковості по народногосподарському комплексу.

По-друге, постійно зменшувалися й досягли мінімального значення активи аграрних підприємств у вигляді основних та оборотних ресурсів. По-третє, в актив виробників сільськогосподарської продукції не враховується ресурс землі. Варто відзначити, що низька платоспроможність агровиробників не дозволяє відновляти природну родючість цього надзвичайно важливого аграрного ресурсу. Зокрема, щорічні втрати гумусу, спричинені мінералізацією та ерозією ґрунтів сягають 32-33 млн т, а це збитки майже на 2,5 млрд дол. США [58].

У результаті соціально-економічних трансформацій в аграрній сфері України реально почали формуватися три чітко виражених типів підприємницьких структур: невеликі індивідуальні й фермерські господарства; середні, в основному приватні підприємства, господарські товариства й розширені за рахунок оренди земельних паїв фермерські господарства; великі сільськогосподарські підприємства корпоративного типу (аграрні компанії), які широко використовують оренду землі й майна. Зростання їх значення викликане не стільки вдосконаленням виробничих відносин, а катастрофічним спадом виробництва в господарствах суспільного сектору (більше ніж в 4,5 раз) та бажанням вижити в складних економічних умовах [54-60].

Необхідно відзначити, що становлення нових форм ведення господарства, їхня адаптація до ринкових умов сприяла розвитку галузі рослинництва. На сьогоднішній день саме ця галузь є домінуючою у валовій продукції сільського господарства нашої країни (близько 60%). При цьому варто зазначити, що структура посівних площ під основними аграрними культурами за останні 25 років змінилася й зменшилася на 20%. Окремі площі ріллі не використовуються.

Основою для підтвердження вкрай критичного стану галузі тваринництва є негативна динаміка такого показника як рівень рентабельності продукції тваринництва, де вона є збитковою у більшості сільськогосподарських підприємств. При цьому для галузі рослинництва характерні позитивні

тенденції даного показника, за винятком таких видів культур як цукровий буряк, картопля й овочі [161].

З проведеної оцінки, нами зроблено висновок, що надзвичайно важливим в сучасних умовах є проведення необхідних економічних реформ в підприємствах аграрної сфери, направлених на покращення інвестиційного клімату та зростання інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств для забезпечення можливостей отримання інвестиційних коштів для їх інноваційного розвитку.

Важливою є й підтримка як на державному рівні, так і регіональними органами влади прямих та непрямих методів фінансування сільського господарства - пріоритетної галузі аграрної сфери, забезпечення рівних умов для всіх видів підприємницької діяльності на селі, заохочуючи, перш за все капіталовкладення та інвестиції в їх розвиток.

2.3 Аналіз впливу інвестицій на розвиток аграрних компаній

Зростання і іноваційний розвиток аграрних компаній виступає основною умовою забезпечення ефективних показників функціонування сільськогосподарського сектору і в цілому національної економіки.

Вирішення даного завдання ґрунтується на двох факторах:

- визначенні та забезпеченні зростання фінансово-економічної спроможності агропідприємств, зокрема, можливості ефективного освоєння вкладених фінансових ресурсів з прийнятним рівнем віддачі для інвесторів;
- підвищення рівня інвестиційної їх привабливості та на цій основі всього аграрного сектору як цілісної системи [46]. Інвестиційною привабливістю аграрного підприємства виступає узагальнена оцінка тих умов його розвитку, які впливають на прийняття рішення інвестора щодо вкладення фінансових ресурсів у розвиток даної структури, а інвестиційна привабливість сільськогосподарського сектору економіки, якою суттєво керуються у

прийнятті своїх рішень інвестори, формується на основі впливу сукупності факторів та чинників, визначених на макрорівні. Виходячи із цього випливає, що основні характеристики розвитку галузі сільського господарства впливають на оцінку рівня інвестиційної привабливості українських аграрних підприємств.

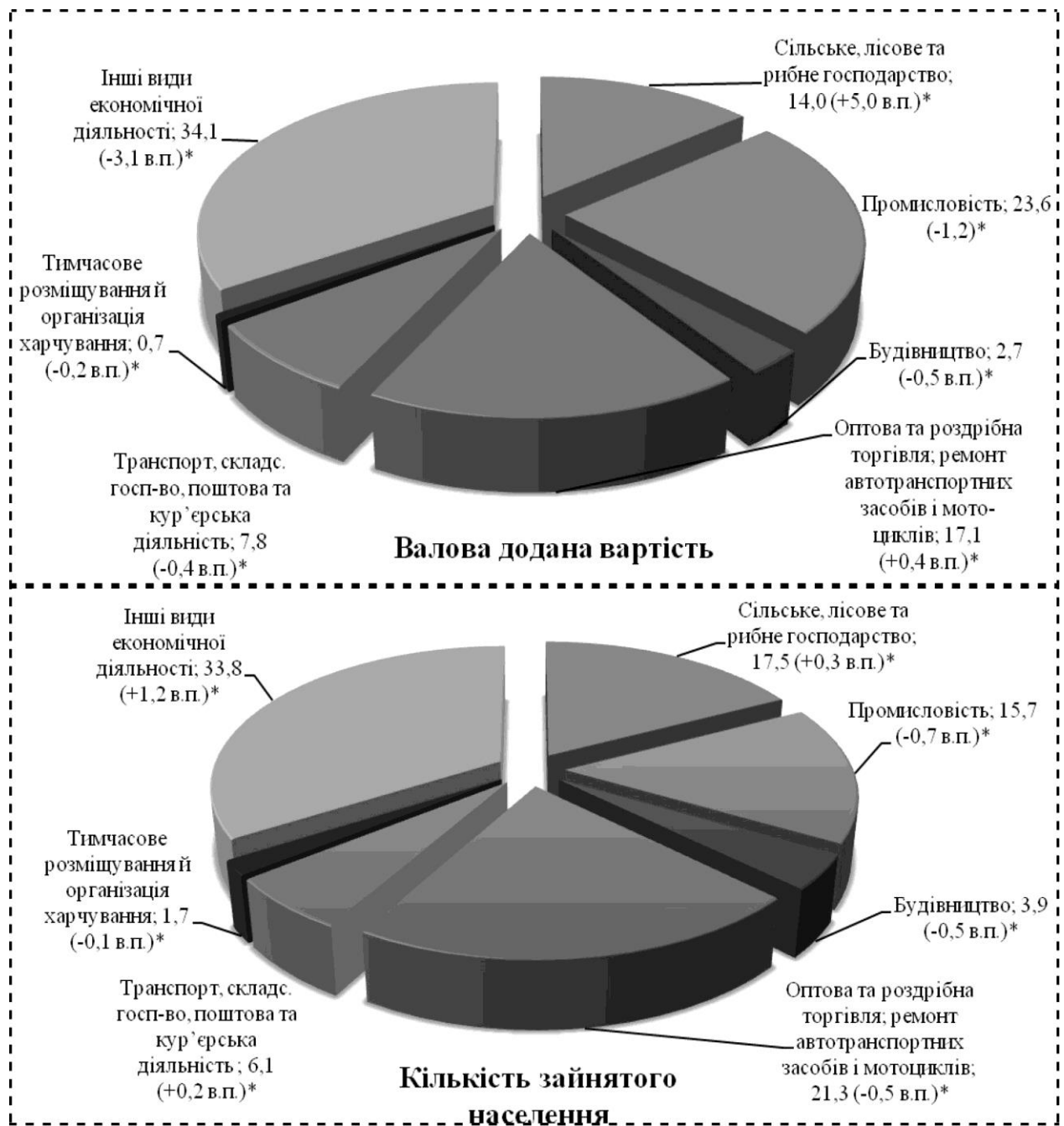
Таким чином, визначення місця та ролі аграрного сектору в економіці України є важливим в контексті визначення привабливості аграрних підприємств. На рис. 2.11 подано структуру зайнятого населення України за видами економічної діяльності та структуру створеної валової доданої вартості в різних секторах економіки станом на 2015 рік й наведено динаміку змін даних показників у порівнянні з 2011 роком.

Як видно з рис. 2.11, в аграрному секторі економіки зайнято близько 17,5% економічно активного населення, що вказує на його розвиток як однієї з основних сфер, які забезпечують в країні формування робочих місць. При цьому, порівняно з 2011 роком частка осіб, зайнятих в аграрних підприємствах, зросла на 0,3 в.п. Аналіз показників чисельності зайнятого населення в сфері аграрного виробництва за період, що аналізується, в динаміці доводить її зменшення (починаючи з 2013 року) на 706,9 тис. осіб. Відтак, можна зробити висновок: економічна криза, та політичні події, які мали місце з 2014 року, вплинули на всі сектори економіки країни, в тому числі і аграрні підприємства та спонукала до закриття підприємницьких структур і, відповідно, звільнення людей та зростання безробіття. Можемо констатувати, що зменшення кількості зайнятих в аграрних підприємствах, спричинило зміни в структурі зайнятих в економіці країни, передусім, на користь сфери транспорту, складського господарства, кур'єрської та поштової служби [50].

Щодо іншого показника - валової доданої вартості, яка вироблена в даному секторі економіки - слід відзначити, що підприємницькими структурами вироблено 14% валової доданої вартості (третій показник після промисловості (23,6%), гуртової та роздрібною торгівлі (17,1%)) [50; 163].

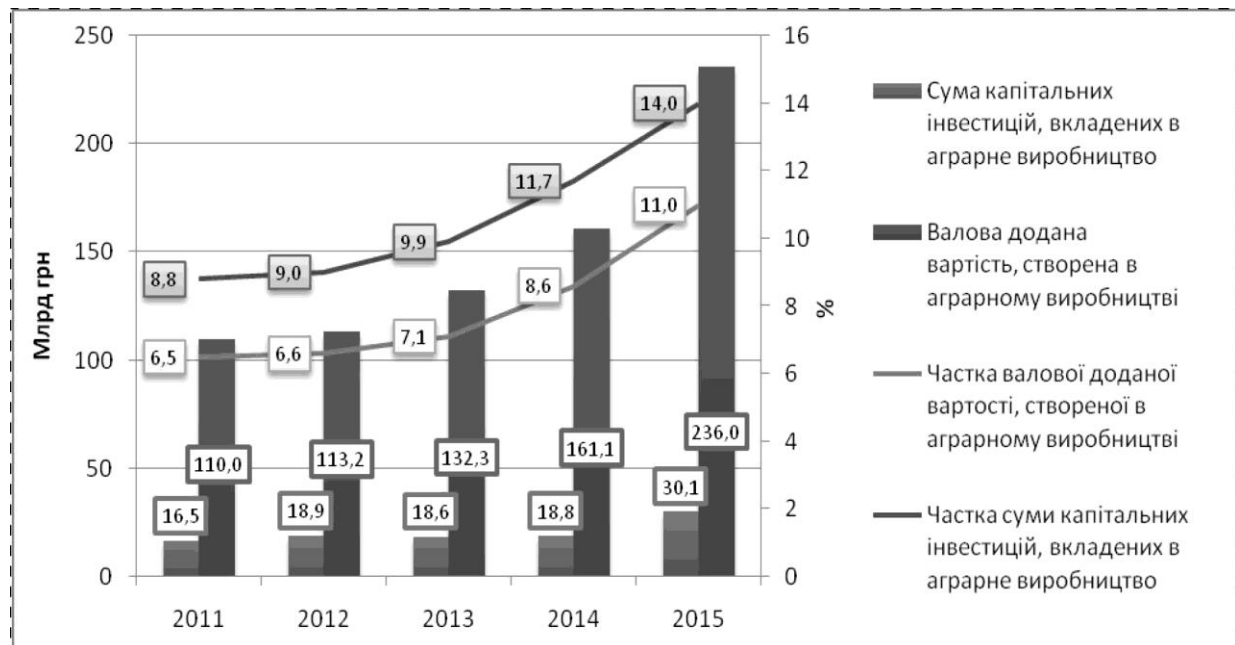
Як видно з інформації, поданої на рис. 2.11 та 2.12 вищеназвані фактори не позначились на розмірі виробленої валової доданої вартості в сфері

аграрного виробництва і не спричинили падіння даного показника. Навпаки, у 2015 році валова додана вартість, вироблена аграрними виробниками, зростає до 236 003 млн. грн. на противагу 110 045 млн. грн. у 2011 році, тобто у 2,1 раза.

Рис. 2.11. Місце та роль аграрного сектору в економіці України у 2015 році (динаміка у порівнянні з показниками 2011 року) Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [47; 50].

Найбільший приріст спостерігався саме у 2015 році - 146,5% валової доданої вартості, створеної у 2014 році. Таку ситуацію частково можна пояснити збільшенням вкладених інвестиційних ресурсів у аграрне виробництво[47; 50].

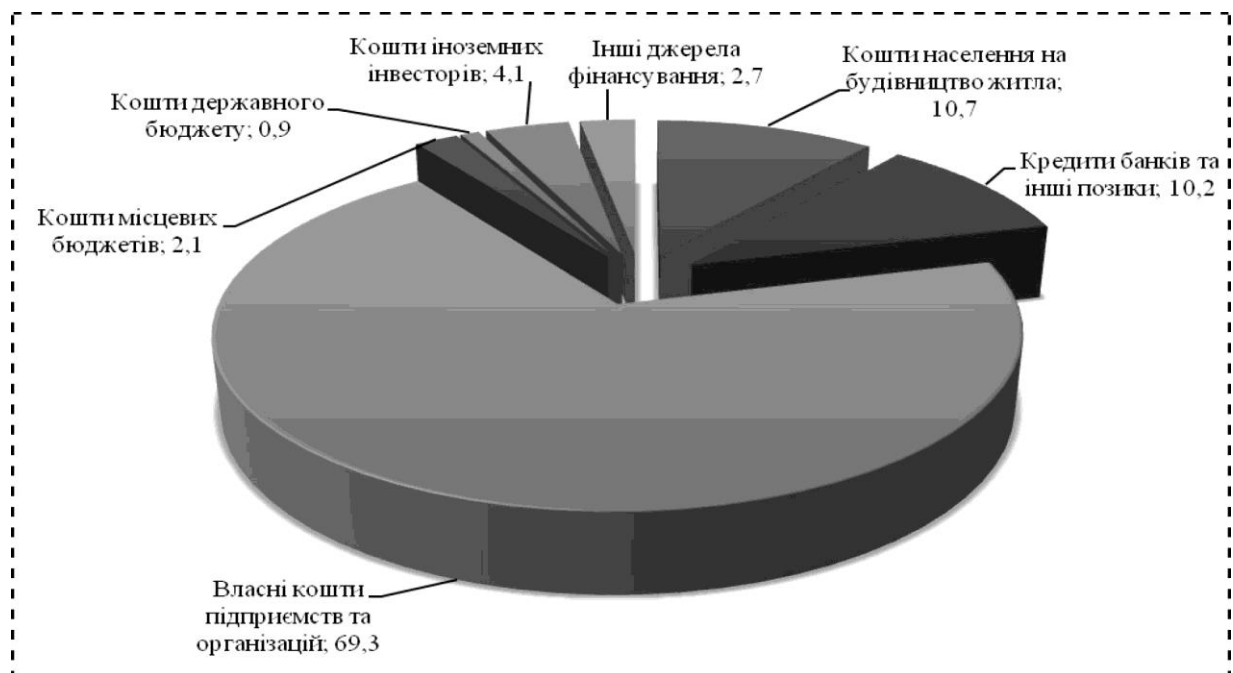

Рис. 2.12. Валова додана вартість аграрних підприємств та сума вкладених капітальних інвестицій у 2011-2015 роках Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [50].

Так, з представленої інформації, наведеної на рис. 2.7, видно, що протягом останніх років в аграрні підприємства збільшилися суми вкладених капітальних інвестицій. Частка капітальних інвестицій в агропідприємства становить станом на 1 січня 2016 року 11,0%. З 2011 до 2015 року частка капітальних інвестицій в аграрну сферу зросла з 6,5 до 11,0%, тобто на 4,4 в.п. Таким чином, у 2015 році аграрними підприємствами було освоєно 30,1 млрд. грн. капітальних інвестицій.

Розподіл даних інвестиційних ресурсів за джерелами фінансування подано на рис. 2.13, з якого випливає, що основним ресурсом фінансування капітальних інвестицій є власні кошти організацій та підприємств, які забезпечили надходження в 2015 році 69,3% капітальних інвестицій. Частка банківських кредитів в загальному обсязі капіталовкладень складає 10,2%. Іноземні інвестори забезпечили надходження капітальне інвестування в розмірі

4,1%. І особливо низькі показники щодо освоєння капітальних інвестицій з державного та місцевих бюджетів - в сукупності 3,0% [50].

Рис. 2.13. Розподіл капітальних інвестицій у аграрні підприємства за джерелами фінансування у 2015 році, %. Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України[50].

Напрямки розподілу капітальних інвестицій відповідно до видів активів за аналізований період подано в табл. 2.6. Аналізуючи наведені дані, можна стверджувати, що 99,4% інвестиційних ресурсів є інвестиціями у матеріальні активи. Левова частка даних інвестицій - це вкладення у машини та обладнання (66,7% усіх капітальних інвестицій в аграрні підприємства) і у будівництво та перебудову будівель (19,3%).

Слід наголосити, що інвестиції у зазначені види матеріальних активів постійно зростають, за винятком інвестування у землю - у 2015 році вкладено було лише 59,1% фінансових вливань попереднього року. Нематеріальні активи займають лише 0,6% зі загального масштабу інвестування в агропідприємства, причому, якщо вкладення у придбання програмного забезпечення повільно, але зростає, то інвестування у концесії, патенти, ліцензії, торговельні марки та ін. у 2015 році становили лише 42,6% інвестицій попереднього року [47].

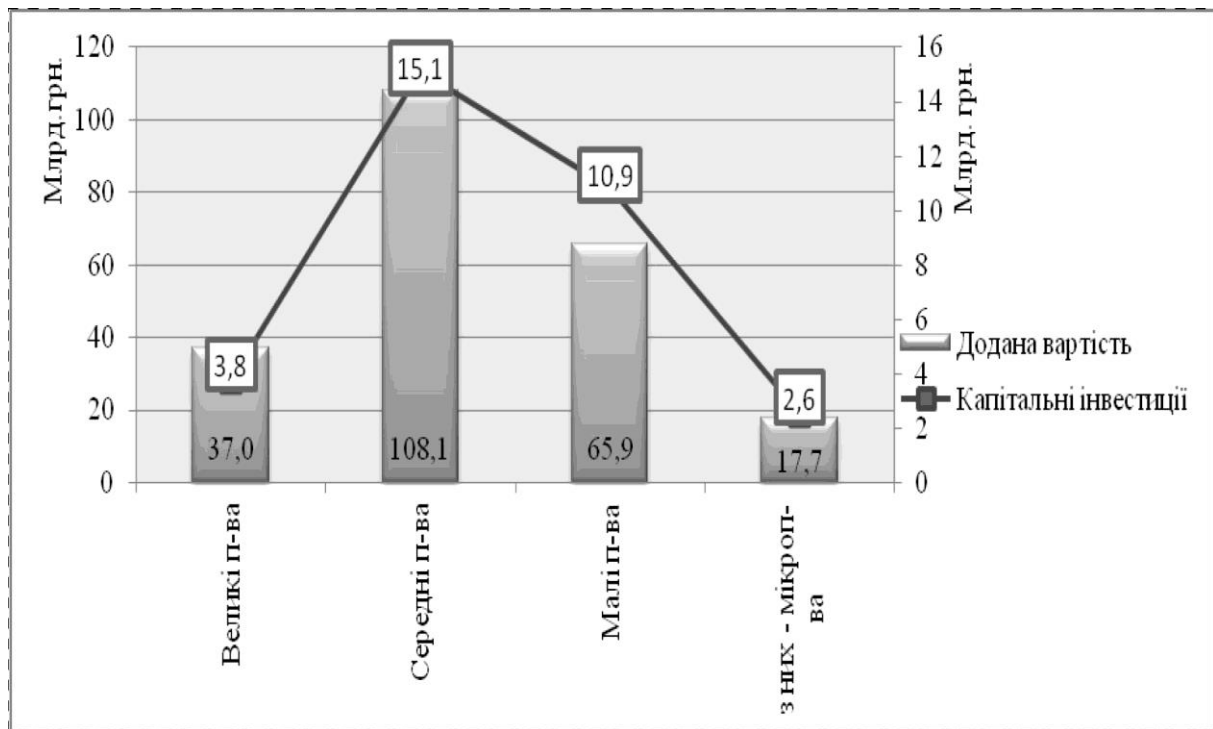
Таблиця 2.8

**Динаміка розподілу капітальних інвестицій в аграрні підприємства
за видами активів у 2011-2015 роках, млн. грн.**

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	Темп приросту
Капітальні інвестиції	18183,5	19205,8	18919,1	18582,4	29798,5	163,9
<i>з них:</i>						
капітальні інвестиції	17952,8	19140,3	18577,9	18506,9	29619,5	165,0
у землю	33,7	47,5	19,8	88,7	52,4	155,49
в існуючі будівлі та	372,7	401,2	351,7	340,7	987,2	264,88
у будівництво та	4722,3	4887,3	4000,1	4135,0	5763,6	122,05
у машини та	12823,1	11801,1	11762,4	11912,1	19880,4	155,04
капітальні інвестиції у	230,7	65,5	341,2	75,5	179,0	77,59
у концесії, патенти,	10,1	14,7	10,8	9,4	4,0	39,60
ліцензії, торговельні						
у придбання	13,4	19,3	15,3	24,5	25,6	191,04
програмного						

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики України[47].

Аналізуючи капітальні інвестиції, спрямовані в підприємства агропромислового комплексу, акцентуємо увагу на розподілі інвестиційного ресурсу між агропідприємствами в залежності від їх розмірів та оцінки інвестиційної привабливості великих, середніх, малих та мікропідприємств. На рис. 2.14 показано взаємозалежність доданої вартості, виробленої різними за масштабами розмірів агропідприємствами України у 2015 році та капітальних інвестицій, які надійшли даним підприємствам.

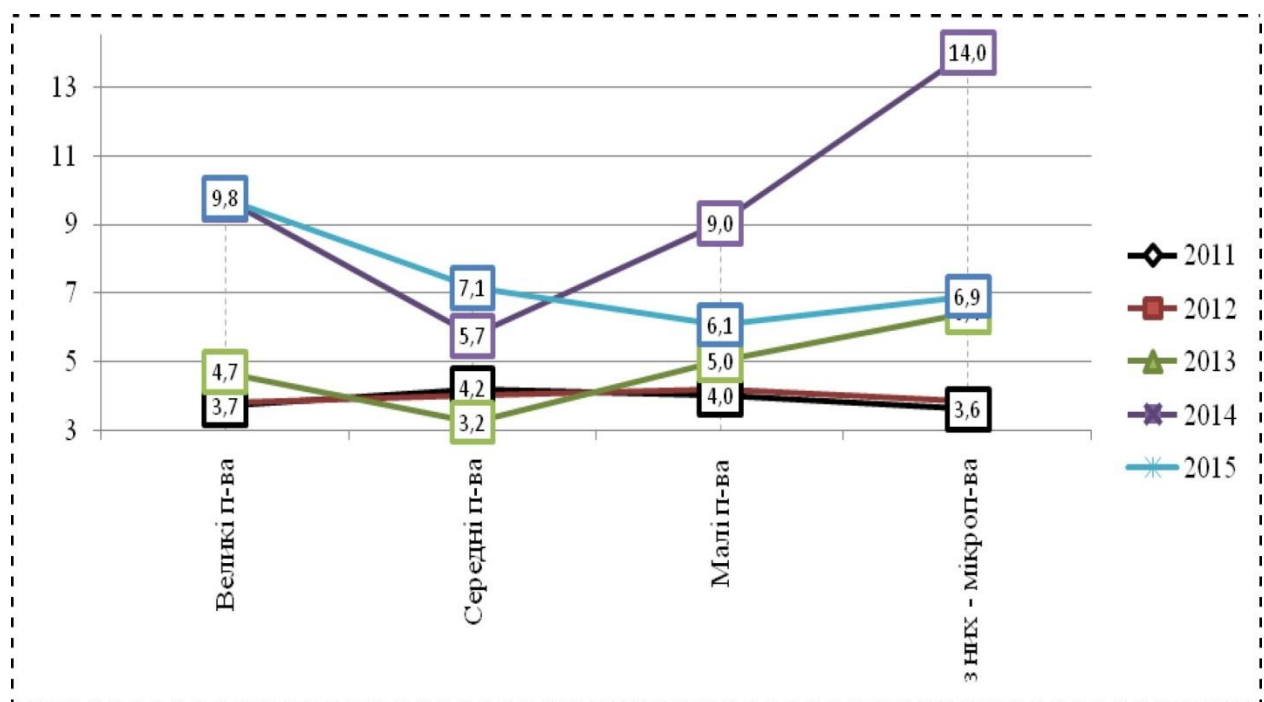

Рис. 2.14. Виробництво доданої вартості аграрними підприємствами за їх розмірами та капітальні інвестиції в розвиток таких підприємств у 2015 році Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України

Як показують наочно дані рисунку, існує взаємозв'язок - найбільші обсяги інвестиційних ресурсів одержують більш інвестиційно привабливі суб'єкти підприємницької діяльності. В нашому випадку до таких відносяться середні аграрні підприємства. У 2015 році сума капітальних інвестицій в підприємства даного виду становила 15 141,7 млн. грн., тобто 46, 8% всіх капітальних інвестицій в аграрне виробництво. При цьому, сума валової доданої вартості, створеної даними підприємствами становила 108103,0 млн. грн., тобто 47,3% доданої вартості, створеної всіма аграрними підприємствами. В той же час, 33,6% капітальних інвестицій (10 858,6 млн. грн.) у 2015 році було спрямовано у розвиток малих агропідприємств, з яких біля 0,1% (2 569,7 млн. грн.) - у розвиток мікропідприємств. Створена валова додана вартість на малих аграрних підприємствах становила 28,8% загального обсягу доданої вартості, виробленої в аграрному секторі, або 65 882,6 млн. грн., з них 7,8% (17

715,7 млн. грн.) - мікропідприємствами. Щодо великих агрокомпаній, вартість капітальних інвестицій, направлених в їх розвиток у 2015 році становила 3 798,2 млн. грн., або 16,2% загальної суми інвестування агросектору. Створена додана вартість такими підприємствами становила 37 040 млн. грн. (11,7%) [47; 50; 51].

Розмір створеної доданої вартості на 1 грн. капітальних інвестицій в аграрних підприємствах за період 2011-2015 рр. (рис. 2.15) коливався, як в залежності від їх розміру, так і в різних періодах часу.

Рис. 2.15. Додана вартість на 1 грн. капітальних інвестицій в аграрних підприємствах у період 2011-2015 рр., грн. Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [47; 50].

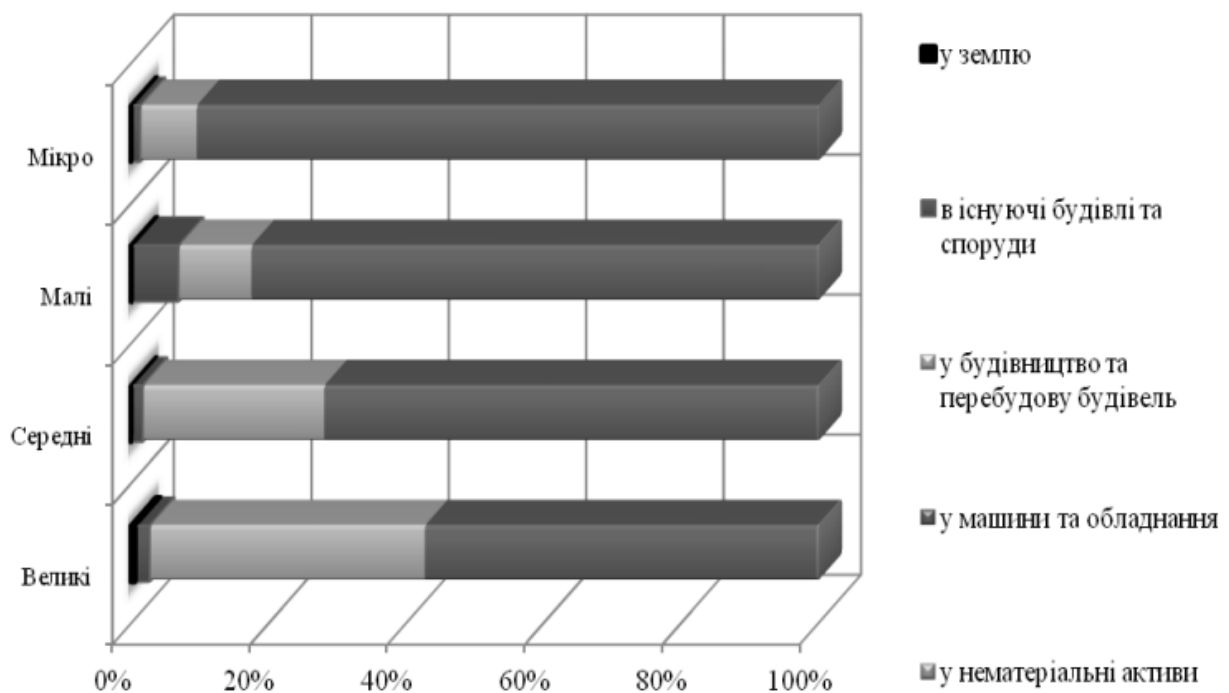
В 2011-2012 рр. найбільше створеної доданої вартості на 1 грн. капітальних інвестицій припадало саме на малі підприємства, зайнятих діяльністю в аграрній сфері економіки. В 2013 -2014 рр. найбільше створеної доданої вартості на 1 грн. капітальних інвестицій було одержано в мікропідприємствах. У 2015 році ситуація кардинально змінилася. На 1 грн. вкладених інвестицій великі аграрні підприємства створили 9,75 грн. доданої вартості, середні - 7,14 грн., малі підприємства - найменше - 6,07 грн. Зважаючи

на наведені дані, можна виділити «нестабільність» віддачі від інвестиційних вкладень. Це є наслідком впливу зовнішніх факторів на розвиток агропідприємств. Визначаючи той факт, що 2015 рік був кризовим в розвитку економіки, зважаючи на зміни в бюджетно-податковій політиці та анонси змін в державній підтримці аграрної галузі економіки, вразливості саме малих агропідприємств (і мікропідприємств, зокрема) до впливу зовнішніх факторів, спостерігається зменшення віддачі від інвестування коштів в цих підприємствах [50].

Аналізуючи розвиток аграрних підприємств за їх розмірами, доцільно виокремити особливості об'єктів вкладання капітальних інвестицій. Основною особливістю об'єктів вкладання інвестиційних коштів в аграрних підприємствах на відміну від інших є земля та тварини - живі організми. Окрім земельних ресурсів об'єктами вкладання інвестицій є будівлі, машини і обладнання та нематеріальні активи. Структура капітальних інвестицій у аграрні підприємства за їх об'єктами вкладання відображена на рис. 2.16.

Як засвідчують дані рисунку, основним, найбільш вагомим об'єктом спрямування інвестиційних ресурсів є купівля обладнання і машин. Проте, в різних за розмірами аграрних підприємствах сума інвестування в дані об'єкти займає різну частку. Найвищою вона була в малих та мікропідприємствах аграрного сектору - 82,3% та 90,4% відповідно. В середніх за розміром аграрних підприємствах інвестували у машини та обладнання 71,8% ресурсу. Найнижчою частка даних інвестицій була у великих за розміром аграрних підприємствах - 57,1%. Капітальні вкладення в будівництво та перебудову будівель виступають другим за обсягами інвестування об'єктом в аграрних підприємствах. Проте, і тут є свої особливості. Великі аграрні компанії, які мають максимальні можливості для реалізації проектів в даному напрямі, витрачають інвестиційних коштів в об'єкти будівництва біля 40,0%, середні - 26,4%, малі та мікропідприємства - 10,6% та 8,2% відповідно. Причиною цього є невисокий рівень спроможності малих аграрних підприємств до реалізації великих інфраструктурних проектів. Натомість, саме малі підприємства

витрачають найбільше інвестиційних ресурсів на вкладення в існуючі будівлі та споруди - 6,8%, що виступають «замінником» будівництва та перебудови нових будівель [50].

Рис. 2.16. Структура капітальних інвестицій у аграрні підприємства за об'єктами вкладання у 2015 році. Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України

Найнижчими є показники інвестиційних вкладень у нематеріальні активи та землю по усіх видах аграрних підприємств - на ці об'єкти спрямування інвестиційних коштів не витрачається більше 1% аграрними підприємствами. Інвестиційна привабливість агропідприємств є важливою передумовою притоку інвестиційних ресурсів. Аналізуючи вітчизняну економіку та аграрний сектор, зокрема розвиток сільськогосподарських підприємств, економісти звертають увагу на доволі низьку їх інвестиційну привабливість.

Окремим аспектом аналізу теми інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств є визначення інвестиційно привабливих регіонів. В табл. 2.9 наведено динаміку капітальних інвестицій за регіонами України в період 2011-2015 роках. На рис. 2.16 наочно відображено структуру

розподілу капітальних інвестицій за регіонами України та їх частку в загальному обсязі інвестицій регіону в 2011 та 2015 роках [52;53].

Таблиця 2.9

**Динаміка капітальних інвестицій, направлених в регіони України
протягом 2011-2015 років., млн. грн.***

Регіон	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	Темп приросту 2015р. до
1	2	3	4	5	6	7
Україна	17039	19411	19059	18796	30155	177
Автономна Республіка Крим	548	506	452	-	-	-
<i>Області</i>						
Вінницька	1406	1446	1281	1546	2195	156
Волинська	216	251	274	316	852	394
Дніпропетровська	1241	1222	1030	1328	1703	137
Донецька	737	596	814	322	505	69
Житомирська	297	497	541	561	940	316
Закарпатська	72	56	80	57	97	135
Запорізька	721	605	496	606	1249	173
Івано-Франківська	305	361	439	410	989	324
Київська	1403	1459	1560	1619	2838	202
Кіровоградська	969	1290	1043	1269	1865	192
Луганська	312	484	421	200	287	92
Львівська	422	372	432	472	696	165
Миколаївська	638	486	581	712	1230	193
Одеська	874	574	560	864	1158	132
Полтавська	1259	1576	1853	1578	2021	161
Рівненська	338	214	288	316	457	135
Сумська	523	578	680	849	1318	252
Тернопільська	428	718	853	592	921	215
Харківська	702	972	945	923	1795	256
Херсонська	684	668	550	662	1286	188
Хмельницька	828	1159	836	827	1585	191
Черкаська	955	1044	1043	1164	1636	171
Чернівецька	185	195	255	292	288	156
Чернігівська	787	938	1093	853	1348	171

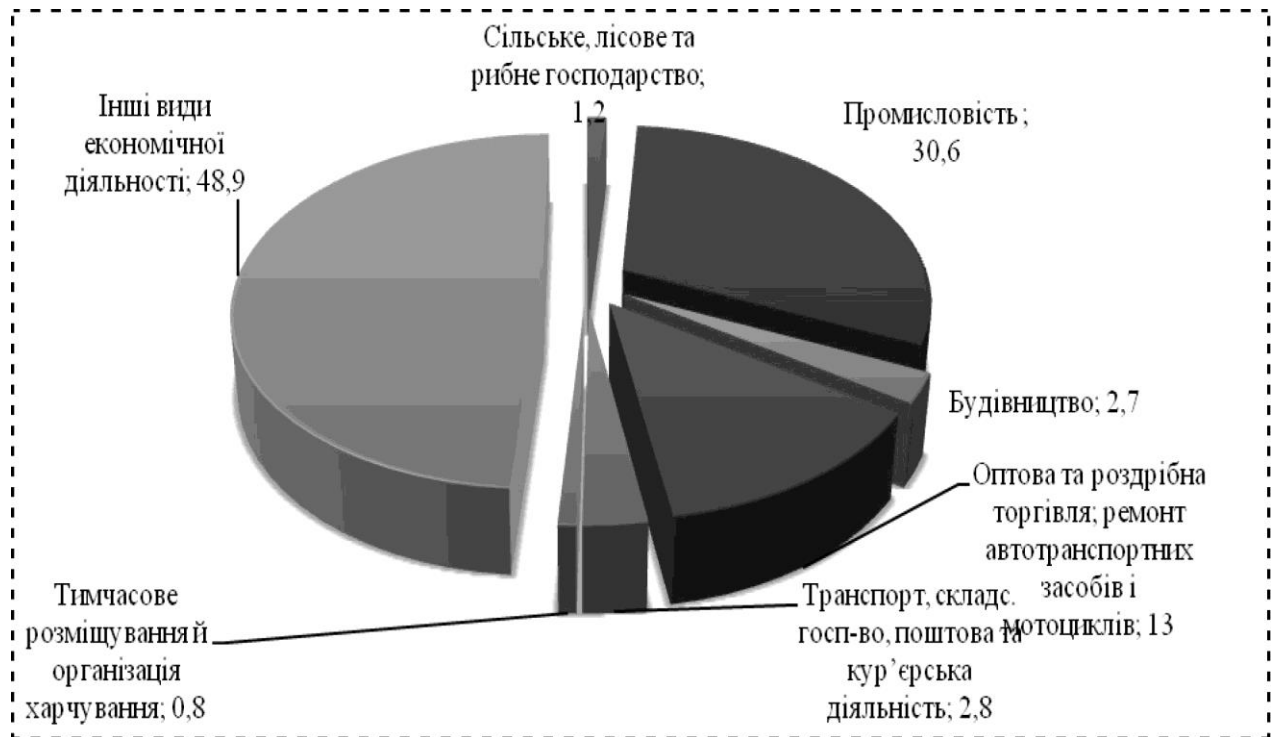
Джерело: побудовано на даних Державної служби статистики України [49].

З даних, наведених у табл. 2.9 та на рис. 2.16, видно, що регіонами, в які спрямовуються найбільші обсяги інвестиційних ресурсів у сферу сільськогосподарського виробництва для підтримки та розвитку агропідприємств, є Київська, Полтавська, Вінницька та Кіровоградська області, куди надходить практично 30% всіх капітальних інвестицій в країні.

При цьому, якщо, в Кіровоградській області капітальні інвестиції в розвиток сільськогосподарських підприємств є пріоритетним напрямом інвестування, складаючи 46,0% загальної кількості інвестицій, то в Київській вони становлять лише 11,6% від валової суми інвестиційних коштів, спрямованих на розвиток економіки регіону. Найменші обсяги інвестицій надходять в Закарпатську, Луганську, Рівненську та Чернівецьку області - трохи більше 3% [49; 150]. Щодо частки вкладених інвестицій в аграрні підприємства кожного регіону, як уже зазначалося, окрім Кіровоградської області, велику питому вагу займає інвестування аграрного виробництва в Сумській (36,0%), Херсонській (41,4%), Чернігівській (38,0%) та Черкаській (36,5%) областях. При цьому, в даних регіонах спостерігаємо зростання частки капітальних інвестицій в сектор сільського господарства у 2015 році у порівнянні з 2011 роком.

Найменші обсяги інвестицій спрямовані в розвиток агропідприємств у Закарпатській, Донецькій, Дніпропетровській та Львівській областях. Варто зауважити, що при порівнянні питомої ваги інвестицій в розвиток сільськогосподарських підприємств в сумарному обсязі капітальних вкладень в регіонах у 2011 та 2015 роках, визначене зростання частки інвестування аграрного виробництва у всіх регіонах, окрім Хмельницької області, де спостерігається її зниження на 9,9 в.п.. Окрему увагу слід приділити питанню прямих закордонних інвестицій, які надходять до підприємств аграрного сектору економіки. Даний показник дозволяє визначити рівень зацікавленості міжнародних інвесторів відповідною сферою економічної діяльності в Україні, що має особливо важливе значення для забезпечення інтенсивного розвитку агропідприємств. В 2015 році частка прямих закордонних інвестицій,

спрямованих у розвиток аграрного виробництва становила 1,2%, що є дуже низькою величиною (рис. 2.17).

Рис. 2.17. Структура прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2015 році за видами економічної діяльності, % Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [49].

Залучення іноземного капіталу в аграрні підприємства забезпечує формування фундаментальних змін в напрямі їх інноваційного розвитку. Це призводить до того, що на аграрних підприємствах часто з'являються нові інвестори, партнери, оновлюється технічна та матеріальна база, задіяна у виробничому процесі, впроваджуються нові технології, забезпечується підвищення кваліфікації працівників, відбувається пошук нових ринків збуту та сировини, формується пропозиція нових робочих місць, підвищується рівень заробітної плати. Таким чином, залучення закордонного капіталу в сферу розвитку агропідприємств дозволяє забезпечити вирішення комплексу проблем ринкової трансформації аграрного сектору економіки [49; 62; 63].

Основними країнами - інвесторами у вітчизняне аграрне виробництво були країни Європи (рис. 2.18).

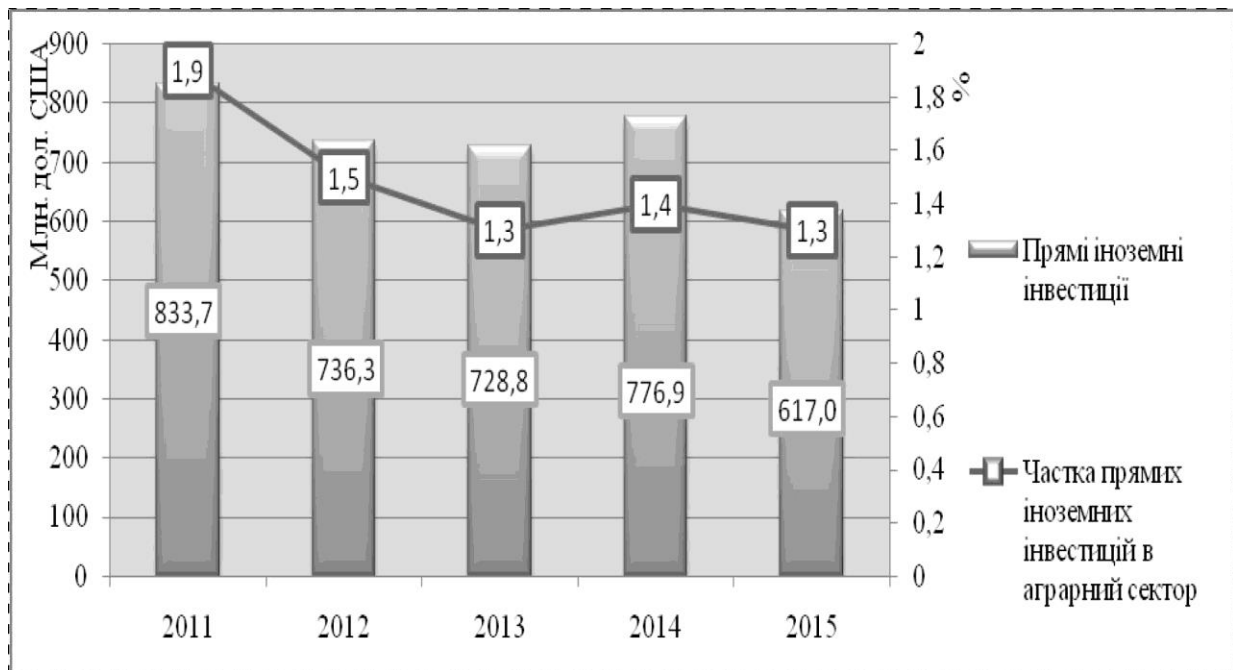

Рис. 2.18. Структура надходження прямих іноземних інвестицій в розвиток аграрного виробництва за країнами походження у 2015 році. Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України[49].

Однією з головних причин порівняно низького рівня привабливості сільськогосподарських підприємств для іноземних інвесторів є довші терміни окупності вкладених інвестицій та особливості функціонування аграрних підприємств, а також наявність ризиків ведення сільського господарства і, що найважливіше, низька державна підтримка даного сектору економіки країни та нестабільна нормативно-правова база. Динаміка вкладень прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор економіки протягом 2011-2015 років засвідчує стабільність даного показника, питома вага вкладень коливається в межах 1,3-1,9%. Дещо змінюється і сума прямих іноземних інвестицій у вітчизняні аграрні підприємства [49; 63] (рис. 2.19).

Основними причинами скорочення прямих іноземних вкладень в сферу розвитку українських агропідприємств, яке розпочалося ще у 2014 році, стало зниження рівня інвестиційної привабливості аграрного сектору через війну на Донбасі та анексію Автономної Республіки Крим, зниження рівня споживчого попиту, який став наслідком економічного спаду, та девальвація гривні.

Рис. 2.19. Динаміка надходження прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор економіки у 2011-2015 рр. Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України

Якщо звернути увагу надходження прямих іноземних вкладень в аграрну сферу в розрахунку на одного мешканця країни видно, що впродовж 2011-2013 року показник зберігає певну стабільність - на рівня 15,80 дол. США. Станом на 2014 рік відбулось зростання надходжень інвестицій на 1,34 дол. США на особу, а у 2015 році - падіння даного показника на 2,73 дол. США - до 14,37 дол. США на одну особу [63]. Дані свідчать про коливання надходження сум прямих іноземних інвестицій в аграрні підприємства, відсутня чітка закономірність їх збільшення в динаміці, що не дає можливості стверджувати про високу привабливість та покращення їх інвестиційного клімату.

Досліджуючи іноземні інвестиції у розвиток аграрних підприємств країни, доцільно визначити країни надходження ресурсів. Як засвідчують дані, наведені в таблиці 2.8, найбільші обсяги інвестиційних ресурсів надходять від інвесторів з Кіпру (близько 40% інвестицій), Великобританії (10,4%) та Німеччини (8,5%). У 2015 році в силу визначених причин відбулося скорочення

прямих іноземних інвестицій з усіх країн в розвиток агропідприємств України [49; 63].

Таблиця 2.10

Прямі іноземні інвестиції в розвиток аграрних підприємств України у 2011-2015 рр., млн. дол. США

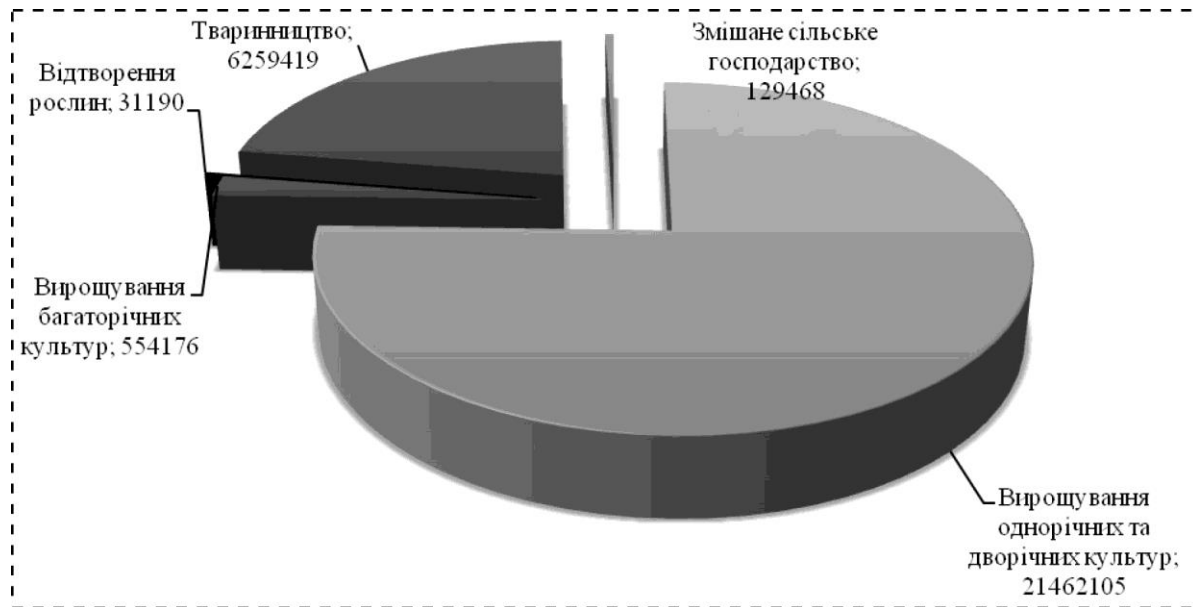
Країна	Рік					в середньому	%
	2011	2012	2013	2014	2015		
Всього	719,5	725,3	717,8	776,9	617,0	711,3	100,0
у т.ч.							
Кіпр	237,8	343,8	312,7	361,5	305,7	312,3	39,7
Австрія	14,2	7,7	11,0	14,4	7,3	10,9	2,1
Франція	21,9	22,1	22,4	23,1	20,1	21,9	2,9
Німеччина	58,6	62,5	63,4	64,9	60,1	61,9	8,5
Нідерланди	33,3	18,8	21,4	17,0	15,2	21,1	3,2
Великобританія	126,8	42,2	37,6	35,4	34,2	55,2	10,4
Швейцарія	16,8	1,3	1,3	0,7	0,3	4,1	0,6
США	24,1	22,9	25,9	22,1	22,0	23,4	3,9
Італія	3,8	3,7	3,4	3,5	3,0	3,5	0,5
Російська	8,8	6,3	10,1	11,0	7,2	8,7	1,5
Польща	29,1	33,1	32,8	32,1	25,1	30,4	4,3
Віргінські	12,0	15,0	27,3	31,7	27,9	22,8	2,7
Угорщина	3,1	3,8	3,8	3,9	3,5	3,6	0,5
Інші країни	129,2	142,1	144,7	155,6	85,4	131,4	19,2

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики України [49].

Враховуючи результати проведеного аналізу можемо констатувати, що аграрні підприємства мають низькі потенційні можливості для забезпечення інноваційного розвитку. Разом з тим, потреба в залученні прямих іноземних вкладень в розвиток підприємств аграрного сектору економіки зростає.

Так, зокрема, в рейтингові інвестиційної привабливості країн світу International Business Compass у 2015 році Україна займала 89 місце, піднявшись за рік на 20 позицій та ставши в рівень з Білорусією і Латвією. В рейтингові легкості ведення бізнесу, який формується Світовим банком, наша країна зайняла 96 місце, покращивши позиції на 16 пунктів в порівнянні з 2014

роком. Зважаючи на наведені та визначені особливості інвестування розбудови аграрних підприємств, виділимо основні напрями інвестування у сфері сільськогосподарського виробництва. На рис. 2.20 наведено структуру пріоритетного спрямування інвестицій на розвиток аграрного виробництва в розрізі галузей.

Рис. 2.20. Спрямування інвестицій на розвиток аграрних підприємств в розрізі їх галузей у 2015 році, тис. грн. Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України

Максимальне спрямування інвестицій відбувається в забезпечення розвитку вирощування однорічних та дворічних культур - 21 465 105 тис. грн., що складає 75,5% валової суми інвестицій. 22,0% вкладено інвестиційних коштів в напрям підтримки розвитку тваринництва, 2,0% - у вирощування багаторічних культур, а 0,4% та 0,1% - відповідно, на змішане сільське господарство та відтворення рослин [49; 50].

Таким чином, проаналізувавши стан та тенденції розвитку аграрного сектору економіки та вплив інвестиційних джерел на функціонування аграрних підприємств, можна зробити висновок про те, що аграрні підприємства характеризуються низькою інвестиційною привабливістю та отримують незначні інвестиційні ресурси. Причинами такого стану є, по-перше,

недостатня державна підтримка розвитку підприємств аграрної сфери; по-друге, макроекономічна ситуація, яка склалась в нашій державі, зокрема, політичні, економічні та соціальні фактори негативного впливу, а також воєнні дії на Сході України та анексія Автономної республіки Крим; по-третє, сукупність факторів та ризиків, притаманних для сільського господарства загалом. При цьому, перспективи для подальшого ефективного розвитку та залучення інвестиційних джерел є, але необхідно сформулювати відповідні економічні й нормативно-правові умови та подолати корупційний фактор і бюрократичний вплив, що сповільнює притік інвестицій в аграрну галузь економіки України.

Висновки до 2-го розділу.

В узагальненій динаміці аграрного експорту в світових торговельних потоках протягом 1990-2015 рр. спостерігались періоди з понижувальною (1990-2007 рр.) і зростаючою (2008-2015 рр.) динамікою при скороченні питомої ваги сільськогосподарської сировини майже вдвічі. При цьому існує суттєва різниця динаміки аграрного експорту в країнах з різним рівнем розвитку: його питома вага у розвинених країнах коливалась у межах від 11,3% в 1990 р. до 7,6% в 2007 р. і була нижче від середньосвітового показника. Натомість в усіх країнах «периферії» частка аграрної продукції в товарному експорті перевищувала 20% у 1990 р. Найвище значення даного показника (перевищення середньосвітового показника вдвічі) протягом останньої чверті століття демонструють країни з доходом нижче від середнього, тоді як у країнах із доходом вище від середнього питома вага аграрного експорту стрімко і суттєво знизилась з 20,4% (найвище значення) до 8,6% (найнижче значення).

В сучасній практиці інвестиційні моделі та інструменти підтримки експортної діяльності аграрних компаній диференційовані в розвинених країнах та країнах з ринками, що формуються, які розрізняються результативністю та спрямуванням за системою показників, які відображають рівень залежності їх економік від ролі аграрного експорту як стимулу економічного зростання та джерела доходів населення, вразливість аграрного експорту до кон'юнктури на зовнішніх аграрних ринках, стан виробничої, транспортної та торговельної інфраструктури, ймовірністю настання комерційних та політичних ризиків.

Національні стратегії аграрного експорту країн, що розвиваються, доцільно групувати залежно від наслідків впровадження на ті, які у сукупності підвищують добробут та якість життя населення, й ті, які призводять до загострення проблеми продовольчої безпеки та бідності населення, структурні дисбаланси в економічній системі у разі погіршення кон'юнктури на світовому

аграрному ринку, виникнення незворотних деструктивних процесів у навколишньому природному середовищі, поява структурних дисбалансів в усій економічній системі).

Експортна діяльність аграрних компаній формується з урахуванням особливостей національної економічної системи загалом та її аграрного сектору зокрема, а також тенденцій розвитку світового аграрного ринку, в першу чергу, транснаціоналізації. Як зазначається ЮНКТАД, на сьогодні міжнародні компанії широко представлені в аграрному бізнесі, хоча переважно в сегментах, пов'язаних з переробкою та постачанням, ніж з первинним «плантаторством». Це означає, що хоч і в опосередкованій формі, корпорації зберігають вплив на структуру землекористування, орієнтуючи фермерів на глобальні потреби і попит, витісняючи локальні форми ринкової інфраструктури, визначаючи ціноутворення. Наприклад, відома компанія Нестле (Nestle) має понад 600 тис. контрактів з фермерами у більше ніж 80 країнах, що розвиваються, та з транзитною економікою.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТУВАННЯМ В МІЖНАРОДНИХ АГРАРНИХ КОМПАНІЯХ

3.1 Визначення пріоритетів розвитку експорту аграрних компаній України на міжнародних ринках з метою інвестування.

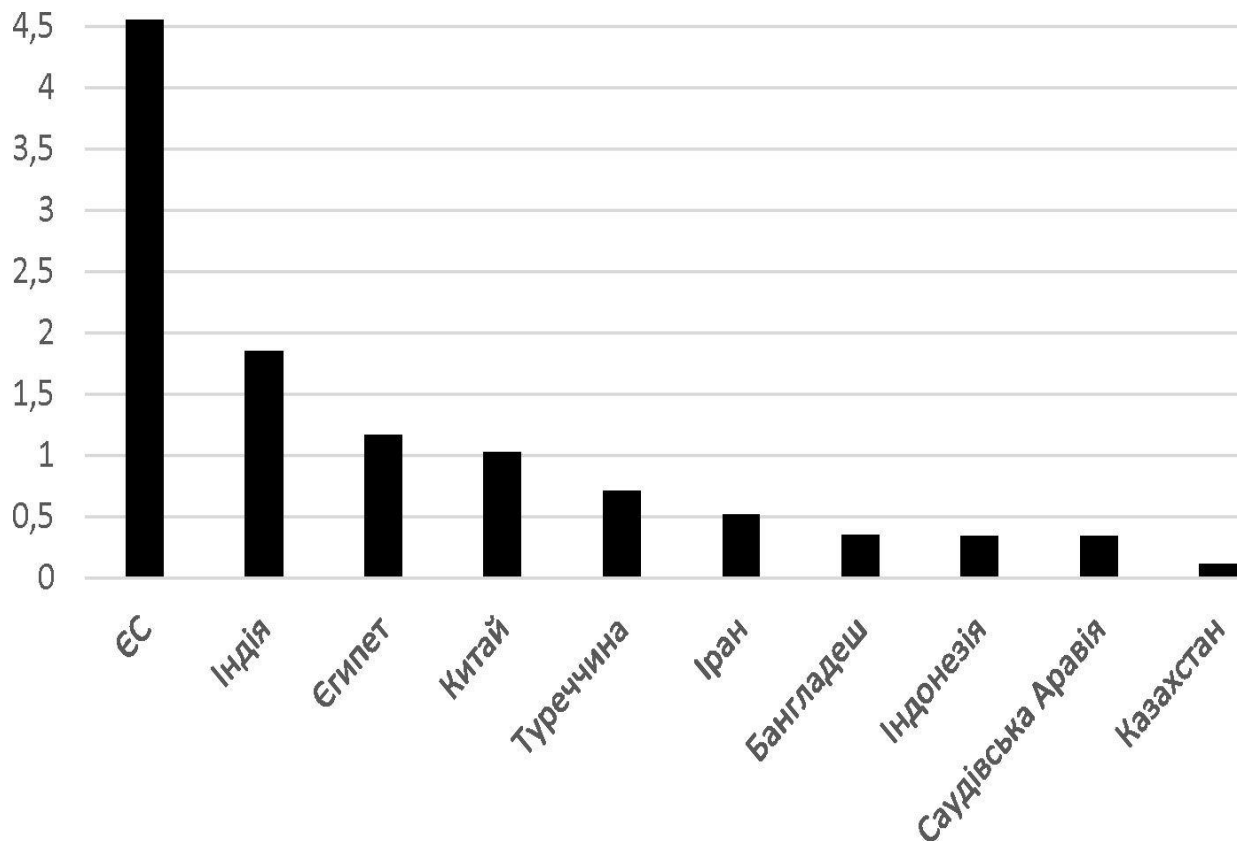
Визначення пріоритетів розвитку для управління інвестуванням аграрних компаній потребує порівняння показників імпорту найбільшими споживачами (Рис3.1), та розробки прогнозів щодо кон'юнктури основних міжнародних ринків аграрної продукції України. Найбільшим імпортером продукції АПК з України є країни ЄС (4,55 млрд. дол. США). Серед продукції, яка найбільше експортується в ці країни можна виділити зернові культури (1,71 млрд. дол. США), олії рослинного походження (1,48 млрд. дол. США) та насіння технічних культур (1,1 млрд. дол. США). Країнами ЄС, які найбільше імпортують українську аграрну продукцію є Нідерланди, Іспанія, Німеччина, Італія, Польща та Бельгія. [49; 50; 65].

У 2017 році була найбільшим імпортером продукції АПК з України стає Індія. Сукупний обсяг експорту в Індію становив 1,85 млрд. дол. США, лише обсяг експорту соняшникової олії становив 1,58 млрд. дол. США. Наступною країною, куди найбільше експортується українська аграрна продукція є Єгипет (1,17 млрд. дол. США). Єгипет найбільше імпортував зернові культури (0,83 млрд. дол. США), насіння технічних культур (0,16 млрд. дол. США), олію рослинного походження (0,10 млрд. дол. США) та продукцію тваринного походження (0,07 млрд. дол. США). [40; 65].

У 2017 році Китай імпортував продукції АПК з України на 1,03 млрд. дол. США. У товарній структурі найбільші обсяги експорту до Китаю припадали на олію рослинного походження (0,51 млрд. дол. США) та зернові культури (0,45 млрд. дол. США). Варто додати, що в останні роки

спостерігається негативна тенденція експорту продукції АПК з України до Китаю, так у 2015 році обсяги експорту зерна становили 0,68 млрд. дол. США.

Рис. 3.1. Найбільші імпортери української аграрної продукції у 2017 році, млрд. дол. США

Доцільно розглянути зовнішньоторговельний оборот України за продукцією, яка складає найбільшу частку експорту аграрної продукції, а також розглянути в куди найбільше екпортується продукція АПК. Передусім, це зернові та технічні культури. Загалом Україна посідає восьме місце в світі за обсягами експорту зернових культур та одинадцяте - з експорту технічних культур. Для України зернові та технічні культури є найбільш експортоорієнтованою продукцією, частка яких в експорті агропромисловою продукцією становила у 2017 році майже 44%, а в сукупному експорті товарами майже 15%.

Розглянемо зокрема динаміку експорту України продукції зернових культур у грошовому вимірі. Найбільшими імпортерами пшениці з України у 2017 році були: Єгипет (438,3 млн. дол. США), Індонезія (327,8 млн. дол.

США), Бангладеш (308,8 млн. дол. США), Індія (257,3 млн. дол. США) Філіппіни (135,7 млн. дол. США), Туніс (132,3 млн. дол. США) та Філіппіни (102,9 млн. дол. США).

Таблиця 3.1

Динаміка експорту зернових культур України, млн. дол. США

Культура	2012	2013	2014	2015	2017
Пшениця	2330,5	1891,5	2290,8	1441,5	2759,8
Жито	2,483	3,357	9,135	2,419	3,886
Ячмінь	963,7	575,7	841,9	663,6	710,55
Овес	0,5	0,7	1,3	2,8	1,75
Гречка	13,2	12,1	11,6	22,6	14,6
Кукурудза	3893,0	3833,3	3350,7	3012,9	2989,1

Джерело: розраховано на основі даних [49; 64-66]

Єгипет залишається найбільшим імпортером української пшениці з 2011 року. Індонезія з кожним роком стрімко нарощує імпорт пшениці з України, у 2013 році обсяг експорту становив 64,4 млн. дол. США, тобто у 5 разів менше. Також країною, яка нарощує імпорт української пшениці є Бангладеш, яка ще у 2013 році була на 7 місці серед імпортерів з обсягами імпорту 75,6 млн. дол. США. Варто додати, що Індія почала імпортувати українську пшеницю лише у 2017 році.

Найбільшими імпортерами жита були такі країни, як Польща (1,1 млн. дол. США), Іспанія (0,8 млн. дол. США), Бангладеш (0,6 млн. дол. США), Індонезія (0,5 млн. дол. США) та Білорусь (0,4 млн. дол. США). Іспанія почала імпортувати українське жито лише у 2014 році та відразу стала найбільшим її імпортером - 5,1 млн. дол. США, проте у 2015 році обсяги експорту жита до Іспанії значно знизилась (у 17 раз). До Бангладеш Україна почала експортувати жито лише у 2015 році, а до Індонезії - у 2017 році.

Ячмінь Україна найбільше експортує в Саудівську Аравію (295,2 млн. дол.

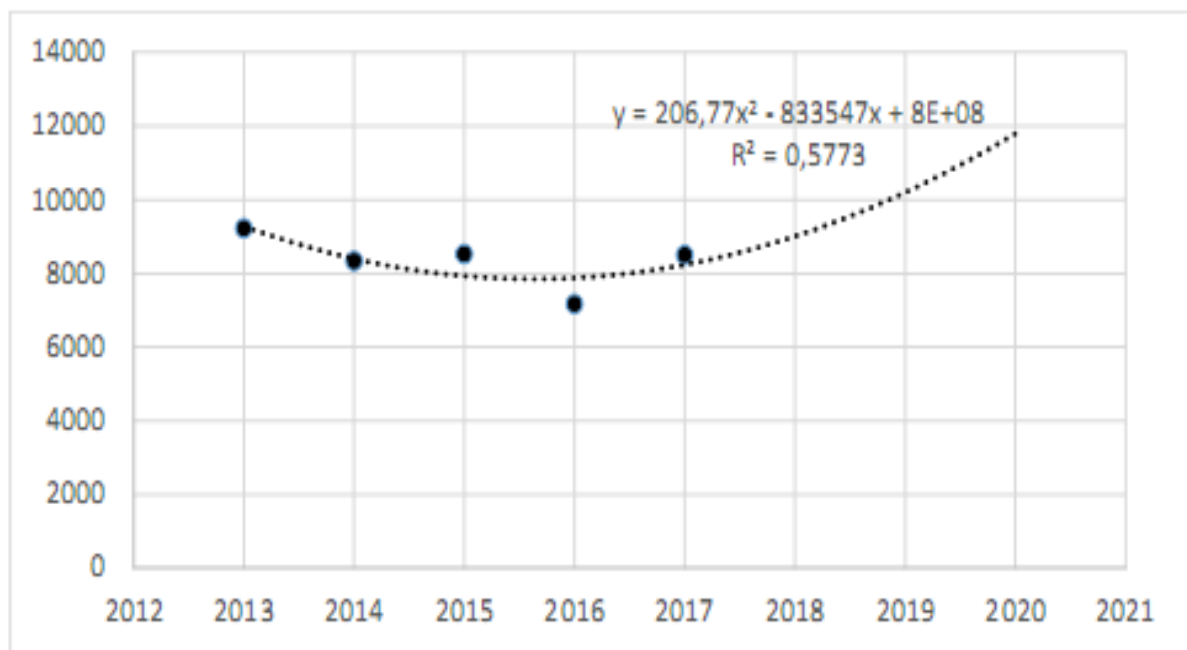
США), Китай (123,9 млн. дол. США), Лівію (58,4 тис. т), Туреччину (34,4 млн. дол. США) та Ізраїль (27,1 млн. дол. США). Примітним є те, що частка експорту ячменю до Саудівської Аравії становить 42% сукупного експорту ячменю. США. Експортувати ячмінь до Китаю Україна почала лише у 2014 році - 38,1 млн. дол. США, темпи росту експорту ячменю до Китаю становлять 325%.

Овес Україна експортує здебільшого до Пакистану (0,6 млн. дол. США), Нідерландів (0,1 млн. дол. США) та Німеччини (0,1 млн. дол. США). Варто відмітити, що у 2015 році експорт вівса до Пакистану становив 4,8 млн. дол. США, тобто обсяги експорту до Пакистану скоротилися у 8 разів. Нідерланди почали імпортувати український овес лише у 2017 році, а Німеччина - у 2015 році - 0,01 млн. дол. США, тобто збільшила обсяги імпорту у 10 разів.

Найбільшим імпортером кукурудзи з України у 2017 році були Нідерланди - 435,6 млн. дол. США. Нідерланди збільшили імпорт української кукурудзи майже у два рази порівняно з 2015 роком. Другою країною за обсягами імпорту був Єгипет - 394,5 млн. дол. США, далі йдуть: Іспанія (336,5 млн. дол. США), Китай (323,3 млн. дол. США). Китай почав експортувати кукурудзу лише у 2013 році (26,1 млн. дол. США), отже обсяги експорту збільшилися у 12 разів. Обсяги експорту кукурудзи до Італія становили 265,1 млн. дол. США. Слід додати, що темпи росту експорту кукурудзи до Італії становили 590%. У 2016 році компанією SGS Group (Швейцарія) були представлені вимоги до якості зернових культур деяких країн-експортерів, зокрема ЄС, Єгипту, Індонезії, Ізраїлю, Бангладеш. Згідно з результатами дослідження, якість української кукурудзи за останні роки покращилась. Показник вологості в серпні 2015 року склав 13,9 проти 14,2 у серпні 2014 року, кількість домішок зменшилась з 2,89 до 1,72, також при аналізі експортованої кукурудзи було виявлено, що жоден із досліджених лотів не містить ГМО більше 0,1%, а більш ніж 15% кукурудзи взагалі не містить ГМО.

Гречку у 2015 році Україна найбільше експортувала до Польщі (1,6 млн. дол. США), Німеччини (1,4 млн. дол. США), Південної Африки (1,4 млн. дол.

США) та Сполученого Королівства (1,1 млн. дол. США), як видно, обсяги експорту гречки є досить не значними (табл. 3.2). Позитивним є те, що експорт деяких культур зернових культур з кожним роком росте. Наприклад, експорт вівса у 2017 році порівняно з 2011 роком виріс в 3,5 рази, жита - 1,5 рази, пшениці - 1,2 рази, гречки в 1,1 рази (табл. 2.2). Отже, зрозумілим є те, що Україна кожного року нарощує свої експортні потужності в даній галузі, а також значно знижує обсяги імпорту.

Рис. 3.2. Прогноз обсягів експорту зернових культур Отже, згідно з нашим прогнозом у 2020 році обсяги сукупного експорту зернових культур України можуть становити близько 12 млрд. дол. США. Джерело: розраховано на основі даних [49; 64-66]

Варто розглянути динаміку сукупного світового імпорту зернової продукції. Найбільшими імпортерами пшениці є Індонезія, Єгипет, Алжир, Італія, Японія, Нігерія та Філіппіни. Найбільшими імпортерами жита є Німеччина, США, Нідерланди, Іспанія, Австрія, Японія, Данія, Португалія та Чехія.

Найбільшими імпортерами ячменю є Китай, Саудівська Аравія, Іран,

Нідерланди, Бельгія, Японія, Німеччина, Іспанія та Бразилія. Вівса найбільше імпортують США, Німеччина, Китай, Мексика, Бельгія, Іспанія, Японія, Нідерланди та Сполучене Королівство.

Таблиця 3.2

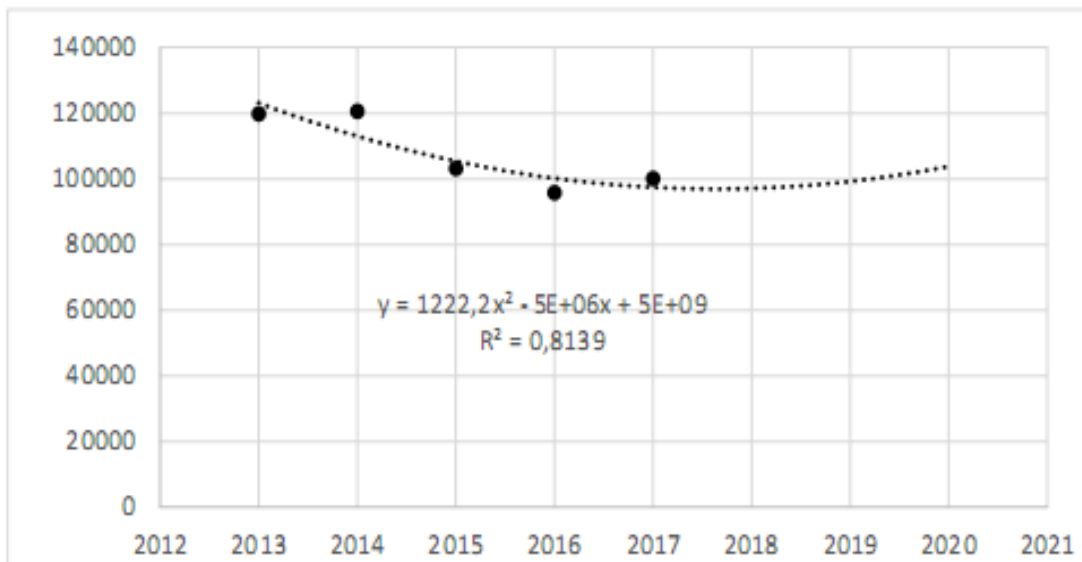
Динаміка світового імпорту зернових культур, млн. дол. США

Культура	2013	2014	2015	2016	2017
Пшениця	49607,1	52217,7	41846,8	38626,7	41667,3
Жито	496,4	417,9	241,1	167,0	219,1
Ячмінь	9474,9	8522,9	8429,6	5753,2	6664,4
Овес	867,7	947,8	858,7	768,8	815,3
Гречка	955,0	1198,2	1093,7	965,7	957,1
Кукурудза	38918,0	37509,9	32449,6	31533,0	32123,7
Продукція переробки зерна	19432,0	19697,0	18179,0	17910,6	17573,9

Джерело: розраховано на основі даних [49; 64-66]

Гречку найбільше імпортують Нідерланди, США, Німеччина, Іспанія, Італія, Японія, Франція, Канада та Бельгія. Найбільшими імпортерами кукурудзи є Японія, Мексика, Корея, Єгипет, Іспанія, В'єтнам, Нідерланди, Італія та Іран.

Для наочності побудуємо графік, а також спрогнозуємо обсяги сукупного світового імпорту зернових культур у найближчі три роки.

Рис. 3.3. Прогноз обсягів світового імпорту зернових культур Отже, згідно з нашим прогнозом у 2020 році обсяги сукупного світового імпорту зернових культур можуть сягати близько 120 млрд. дол. США. Джерело: розраховано на основі даних [64-66]

Динаміку експорту технічних культур у грошових одиницях наведено у табл. 3.3. З кожним роком відмічається різке зменшення обсягів експорту насіння соняшника, у порівнянні з 2012 роком обсяги експорту скоротилися майже у 18 раз. Найбільшими імпортерами соняшнику з України в 2017 році були: Туреччина (6,4 млн. дол. США), Німеччина (3,7 млн. дол. США), Італія (2,6 млн. дол. США), Румунія (2,4 млн. дол. США) та Нідерланди (2,4 млн. дол. США).

Насіння льону найбільше Україна експортувала до В'єтнаму (7,4 млн. дол. США), Польщі (3,3 млн. дол. США), Туреччини (1,6 млн. дол. США) та Єгипту (1,2 млн. дол. США). Насіння ріпаку Україна переважно експортувала в такі країни, як Нідерланди (226,5 млн. дол. США), що у 6 раз більше ніж у 2015 році, Бельгія (195,0 млн. дол. США), більше майже у 2 рази порівняно з 2015 роком, Німеччина (189,7 млн. дол. США) більше майже у 200 разів порівняно з 2015 роком та Пакистан (72,4 млн. дол. США).

Таблиця 3.3

Динаміка експорту технічних культур України, млн. дол. США

Продукція	2012	2013	2014	2015	2017
Насіння соняшнику	165,7	49,0	43,9	20,9	29,7
Насіння льону	22,7	7,1	10,2	12,4	19,4
Насіння ріпаку	790,9	1 197,2	871,2	499,6	881,7
Соєві боби	701,9	742,3	703,1	805,5	1059,5

Джерело: розраховано на основі даних [64; 65]

Варто відмітити, що Франція, яка була найбільшим імпортером ріпаку з України скоротила імпорт у 4 рази порівняно із 2015 роком.

Соєві боби Україна експортувала у більшості до Туреччини (282,4 млн. дол. США), Ірану (167,8 млн. дол. США), Єгипту (151,7 млн. дол. США), Нідерландів (79,2 млн. дол. США) та Італії (63,3 млн. дол. США). Італія значно скоротила імпорт з України, що у 2012 році становив 292,3 млн. дол. США.

Далі розглянемо не менш важливу галузь для економіки України - тваринництво. У товарній структурі експорту продукція тваринного походження складає 3,2% від сукупного. Динаміку експорту продукції тваринного походження у грошових одиницях наведено у табл. 3.4

Основним імпортером української яловичини є Азербайджан - 20,2 млн. дол. США, частка експорту яловичини до Азербайджану становить 17% сукупного експорту яловичини України (табл. 2.7). Також Казахстан (18,6 млн. дол. США) та Білорусь (17,6 млн. дол. США). В Україні виробництво яловичини кожного року скорочується, причиною цього є збитковість виробництва через низький попит та ціни на внутрішньому ринку. Отже, стимулюючим фактором для виробництва цієї продукції може бути відкриття для України ринків ЄС.

Однак, Україна ще не отримала дозвіл на експорт яловичини та свинини

до країн ЄС, хоча в рамках Зони вільної торгівлі з ЄС для України встановлені безмитні квоти на експорт яловичини в обсязі 12 тис. т.

Таблиця 3.4

Динаміка експорту деякої продукції тваринного походження України, млн. дол. США

Продукція	2012	2013	2014	2015	2017
Яловичина	76,441	93,05	75,192	83,978	117,734
Свинина	92,6	20,9	26,3	56,9	10,5
М'ясо птиці	145,2	232,0	276,1	226,7	390,0
Молочна продукція	775,2	771,2	475,7	278,3	617,3
Яйця	84,4	123,8	158,3	124,8	78,9
Мед	31,1	53,0	93,2	95,9	133,9

Джерело: розраховано на основі даних [64; 65]

Росія була основним ринком збуту української свинини, куди у 2015 році Україна експортувала даної продукції на суму 52,8 млн. дол. США, тобто майже 93% всього експорту свинини. У 2017 році найбільшими імпортерами свинини були Грузія (6,1 млн. дол. США), Китай (2,1 млн. дол. США) та Казахстан (1,0 млн. дол. США). Втім, як видно із табл. 3.4 експорт свинини скоротився у 5 разів порівняно з 2015 роком.

Найбільшими імпортерами м'яса свійської птиці з України у 2017 році були: Нідерланди (78,3 млн. дол. США), Єгипет (65,2 млн. дол. США), Ірак (42,8 млн. дол. США), Німеччина (21,7 млн. дол. США) та Китай (21,0 млн. дол. США). Позитивним є те, що Україна отримала дозвіл на експорт м'яса птиці до країн ЄС, проте високе ввізне мито на м'ясо птиці не дозволяє виробникам курятини вийти на ринки ЄС з обсягами, що перевищують виділені їм украї

обмежені квоти - 16 тис. т.

Молочну продукцію Україна найбільше експортує до Казахстану (40,5 млн. дол. США), Марокко (28,2 млн. дол. США) та Грузії (18,7 млн. дол. США) Молдови (14,5 млн. дол. США) та Азербайджану (12,5 млн. дол. США). Як видно із табл. 2.2 обсяги експорту молочної продукції у 2015 році значно скоротилися, це пов'язано з тим, що Україна фактично перестала експортувати свою продукцію до Російської Федерації, до прикладу обсягу експорту сиру у 2013 році становили 314,2 млн. дол. США. Але у 2017 році Україна вийшла на нові ринки такі, як Катар, Саудівська Аравія, Марокко. Варто додати, що з січня 2016 року українські виробники мають право експортувати молочну продукцію до ЄС, проте частка цього ринку є досить незначною.

Експорт яєць з України у 2017 році порівняно з 2015 роком зменшився в 1,5 рази. Найбільшими імпортерами яєць з України є Об'єднані Арабські Емірати (29,6 млн. дол. США), Ірак (11,9 млн. дол. США) Катар (5,0 млн. дол. США), Сьєрра-Леоне (3,5 млн. дол. США), Ліберія (3,1 млн. дол. США). Варто зазначити, що ОАЕ кожного року збільшують експорт яєць з України, у 2014 році експорт складав 11,9 млн. дол. США, а ще у 2011 році - 0,1 млн. дол. США.

Наступний вид продукції, який ми розглянемо - мед. Сукупні обсяги експорту меду у 2017 році збільшилися у понад 4 рази. Україна у 2017 році експортувала натуральний мед у 43 країни світу. Найбільшим імпортером меду у 2017 році була Німеччина - 34,2 млн. дол. США, наступними йдуть США (27,0 млн. дол. США), Польща (21,8 млн. дол. США), Франція (10,9 млн. дол. США), Бельгія (8,2 млн. дол. США), Іспанія (6,5 млн. дол. США), Туреччина (4,0 млн. дол. США), Данія (3,8 млн. дол. США), Італія (3,0 млн. дол. США). У 2017 році Україна посіла друге місце за обсягами експорту меду в Європі після Німеччини та п'яте місце у світі.

Позитивна тенденція спостерігається в експорті рослинної олії. Так, Україна вже декілька років є найбільшим світовим експортером соняшникової олії, у 2017 році її експорт складав 4 309,0 млн. дол. США, що становить майже

40% всього світового експорту соняшникової олії. Найбільшими імпортерами соняшникової олії були: Індія, Китай, Іспанія, Нідерланди, Італія, Іран, Туреччина та Єгипет. Також Україна нарощує експорт соєвої олії, який у 2017 році склав 125,5 млн. дол. США, а ще у 2011 році становив 44,3 млн. дол. США, найбільшим імпортером в 2017 році була Польща - 48,4 млн. дол. США та Китай (47,7 млн. дол. США), при цьому Україна почала експортувати соєву олію в Китай лише у 2013 році, в якому експорт становив всього 0,07 млн. дол. США. Слід додати, що соняшник є найбільш маржинальною культурою. Також відбувається тенденція до збільшення переробки олійних культур, відтак на внутрішніх переробних потужностей у 2017 році було перероблено 98,8% урожаю соняшника, 22,8% ріпаку, 37,1% сої, у 2014 році ці показники склали 97,6%; 12,1%; 25,8%, відповідно.

Виявити види продукції, які можуть забезпечити конкурентні переваги у світовому вимірі можна за допомогою індексу фактичних порівняльних переваг. Для цього нам необхідно використати значення обсягів експорту за кожним із розрахованих товарів в Україні та сукупний експорт України, а також експорт даного товару в світі та сукупний світовий експорт. Його обчислюють за формулою:

$$RCA_{ij} = \frac{(X_{ij} - M_{ij})}{[T_{kj} * (T_{iw}/T_{kw})]} \quad (2.1)$$

Де X - експорт;

M - імпорт;

i - товар;

j - країна;

k - вся продукція;

w- світ;

T=(X+M)/2).

Отримані дані занесемо до таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

**Індекс фактичних порівняльних переваг України за видами продукції
рослинного походження**

Продукція	Експорт j	Імпорт j	Експорт w	Імпорт w	RCA _{ij}
Пшениця	2759,8	3,0	38993	41667	25,9
Жито	3,9	0,5	198,9	219,1	6,1
Ячмінь	710,6	1,9	6956	6664,4	39,4
Овес	1,75	0,0005	641,7	815,3	0,9
Гречка	14,6	5,0	873,9	957,1	4,0
Кукурудза	2989,1	132	29603,6	32123,7	35
Насіння соняшнику	29,7	230,3	3699,2	3934	-19,9
Насіння льону	19,4	32,3	801,1	891	-5,8
Насіння ріпаку	881,7	32,3	11453,2	11660,9	27,8
Соєві боби	1059,5	5,8	58173,2	62599,6	6,6
Соняшникова олія	4 309,0	0,2	10959,8	10563,8	151,4

Отримані результати свідчать, про наявність конкурентних переваг української продукції на світових ринках майже серед усієї продукції рослинного походження, що ми розглянули. Найкращі результати демонструє така продукція, як соняшникова олія, ячмінь, насіння ріпаку та пшениця.

Розрахувавши індекс фактичних порівняльних переваг для продукції тваринного походження, необхідно підкреслити, що отримані результати свідчать, про наявність незначних конкурентних переваг продукції тваринного походження, або їх відсутність. Лише мед має велике значення індексу фактичних порівняльних переваг.

Таблиця 3.6

**Індекс фактичних порівняльних переваг України за видами продукції
рослинного походження**

Продукція	Експорт j	Імпорт j	Експорт w	Імпорт w	RCAij
Яловичина	117,734	4,8	44357,8	43666,5	1,0
Свинина	10,5	10	30158,4	29592,6	0,006
М'ясо птиці	390	48,5	25827,8	24151,1	5,2
Молочна продукція	617,3	70,1	77052,4	77746,9	2,7
Яйця	78,9	19,8	4957,8	4910,5	4,5
Мед	133,9	0,2	2364,8	2328	21,6

Україна поки що не входить до списку найбільших світових експортерів агропромислової продукції, хоча нарощення виробничих потужностей та вихід на нові ринки збуту, тобто повноцінна реалізація експортного потенціалу може значно посилити позиції українських виробників на зовнішніх ринках. Початком виконання цього завдання може бути нарощення обсягів виробництва продукції рослинництва та тваринництва, за умови збільшення урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності худоби, на основі посилення інвестування аграрними міжнародними компаніями.

Процеси формування та функціонування сільськогосподарського ринку не можна розглядати поза контекстом європейської інтеграції, яка створює для сільськогосподарських виробників нові можливості в аспекті забезпечення преференційного торговельного режиму, подолання тарифних і нетарифних бар'єрів, диверсифікації експорту, доступу до ресурсів тощо. Таким чином, значна увага сьогодні приділяється саме європейському курсу зовнішньоекономічної діяльності України як на макrorівні, так і на рівні держави.

Наше дослідження показує, що Україна значно збільшила експорт продукції до країн ЄС після підписання Угоди. Європейський Союз залишається найбільшим імпортером аграрної продукції з України.

Хоча Угода про глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі з ЄС набула чинності у січні 2016 року, односторонні європейські преференції почали діяти з кінця квітня 2014 року, таким чином, за підсумками 2014 року українським агровиробникам вдалось зекономити 220 млн. євро за несплачене мито у рамках квот, а у 2015 році - 280 млн. євро. Завдяки цьому частка експорту аграрної продукції до країн ЄС склала 28,2% втім, для багатьох видів продукції на сучасному етапі розвитку відповідних галузей проблема полягає не стільки в украї обмежених обсягах річних квот, скільки у нездатності виконати вимоги щодо якості та безпечності продукції для отримання дозволів на експорт у ЄС, що знову таки найперше висуває питання інвестиційного характеру.

Не менш важливим регіоном з огляду зовнішньоторговельних відносин в аграрній сфері є країни Центральної Азії. Центральна Азія є одним із найбільших імпортерів продукції АПК України. Проведений нами аналіз свідчить, що за останні роки Україні вдалося наростити свою присутність на цих дуже перспективних ринках.

Привабливість збільшення експорту продукції АПК України у цей регіон полягає у підвищенні платоспроможності країн Центральної Азії, відносно швидкому транспортуванні продукції, а також у зростаючому попиті і неможливості його задоволення власними ресурсами.

Також увагу України привертає Північно-африканський регіон передусім завдяки багатим запасам вуглеводнів і вдалому географічному розташуванню. Країни Північної Африки є найбагатшими на континенті. Географічна наближеність до Європи зумовила їх тісні соціально-економічні зв'язки з європейськими державами.

Зростання обсягів імпорту аграрної продукції дає підстави стверджувати про збільшення попиту на продовольчу продукцію в країнах Північної Африки та

неможливість задоволення його власними ресурсами, а також це вказує на підвищення платоспроможності населення регіону.

Для України та її аграрного сектору важливим є розширення зовнішніх ринків збуту агропродовольчої продукції. У цьому зв'язку, беручи до уваги результати проведеного нами дослідження, не викликає сумніву доцільність активізації співпраці саме з державами північно-африканського регіону. Отже, зараз існують передумови розширення експорту української агропромислової продукції на ринки країн Північної Африки. Цьому сприяють відносна географічна наближеність України до країн цього регіону, а відтак відносно швидке транспортування української продукції, а також більш сприятливі умови для експорту продукції.

3.2 Обґрунтування активного управління інвестуванням для залучення іноземного інвестиційного ресурсу

Питання визначення напрямів розвитку аграрних компаній та побудова ефективної моделі його реалізації завжди знаходилося в полі зору вітчизняних науковців. У науковій доповіді «Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація» за редакцією академіка НАН України В.М. Гейця, члена-кореспондента НАН України О.М. Бородіної, члена-кореспондента НАН України І.В. Прокопи зазначається, що напрям розвитку аграрної політики України має вибудовуватись у відповідності до глобальних тенденцій аграрного розвитку. [67].

Забезпечити зростання якості продукції з урахуванням європейських вимог можливо за умови покращення якості сировини та забезпечення дотримання необхідних норм в процесі виробництва.

Необхідно звернути увагу на такі важливі елементи, які здійснюють безпосередній вплив на формування конкурентних переваг аграрних компаній країни, які представлені на рис. 5.3.

Рис. 3.4. Схема формування конкурентних переваг аграрного сектору України Джерело: згруповано автором відповідно до [67-70].

Вищенаведене підтверджує, що аграрний сектор країни є базовою системою з комбінацією різновекторних, багатофункціональних підсистем, що мають потенціал щодо забезпечення сталого розвитку і як результат - стимулюють залучення додаткових інвестиційних ресурсів.

У контексті запровадження успішного європейського досвіду ведення

сільського господарства пріоритетним є підвищення значення малого та середнього бізнесу в аграрному секторі для розвитку інвестиційних процесів в аграрному секторі, що відмічає й заступник Міністра аграрної політики та продовольства України Ольга Трофімцева, акцентуючи увагу на необхідності проведення трансформацій для забезпечення розвитку малого та середнього агробізнесу в частині створення повноцінних виробничо - збутових ланцюгів (value chain model) через налагодження продуктивної співпраці всіх задіяних в процесі партнерів. Реалізацію даного підходу планується здійснювати у вигляді побудови відкритої платформи, ключовими учасниками якої є представники агробізнесу та учасники фінансового ринку.

До впровадження даного проекту залучено спеціалістів Міністерства аграрної політики та продовольства України у співпраці з Офісом підтримки реформ, представників проектів USAID, Незалежної Асоціації Банків України та іншими експертами інвестиційного та фінансового ринку. Метою створення платформи є надання безкоштовного кваліфікованого супроводу представникам агробізнесу щодо участі в діючих інвестиційних проектах та якісної підготовки інвестиційних та інших бізнес проектів тощо.

Підсумовуючи вищенаведене можна стверджувати, що формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі є пріоритетним напрямом розвитку національної економіки. Крім того залучення до трансформаційних процесів міжнародних партнерів, особливо в сфері інвестування, вказує на розширення можливостей щодо запровадження якісних реформ та досягнення позитивних зрушень саме в напрямку розвитку інвестиційної привабливості аграрного сектору України. Зацікавленість європейських партнерів у розбудові аграрного сектора країни обумовлено значним потенціалом сільського господарства, про що зазначається у звіті за результатами впровадження проекту «Політика щодо інвестування у сільське господарство: Україна», який завершено у грудні 2015 року. Даний проект впроваджується в Україні з 2009 року Організацією Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР) в рамках Програми ОЕСР «Конкурентоспроможність Євразії», котра запроваджується з метою розвитку

контактів ОЕСР та реалізується Секретаріатом з глобальних відносин.

В рамках першої фази проекту ОЕСР «Стратегія секторної конкурентоспроможності для України» були визначені сектори української економіки з високим потенціалом підвищення конкурентоспроможності, до складу яких включено: агропромисловий комплекс,.

Третя фаза проекту «Політика щодо інвестування у сільське господарство: Україна» містить рекомендації щодо інвестиційної політики країни та висвітлює головні проблемні питання, розв'язання яких забезпечить залучення більшого обсягу приватних інвестицій в аграрний сектор України та покращить якість інвестиційних процесів відповідно до принципів, встановлених Рамковою політикою інвестування в сільське господарство (ОЕСР). [69; 70].

Значна кількість різновекторних досліджень аграрного сектора України в рамках різних міжнародних проектів свідчить про зацікавленість європейських партнерів саме в цій галузі України, як потенційному об'єкті інвестування. Також значну увагу в рамках міжнародних проектів приділено формуванню дієвого законодавчого підґрунтя, яке б не суперечило європейським нормам. Яскравим прикладом є проект «Стратегія секторної конкурентоспроможності для України», в якому за всіма фазами (2009-2015 рр.) обов'язковою складовою виступала оцінка стану нормативно-правового регулювання досліджуваних процесів.

Окремо слід зазначити, що в рамках проекту «Політика щодо інвестування в сільське господарство: Україна» позитивним чинником визнано прийняття Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на період 2015-2020 рр., яка підтверджує європейську спрямованість обраного курсу та розширює інвестиційні можливості аграрного сектору України [37]. Варто також відмітити, що ефективне використання досягнутих результатів в процесах децентралізації та переорієнтації аграрного сектору країни в напрямку сталого розвитку визнані європейськими партнерами в якості позитивних чинників, які сприяють розвитку інвестиційного потенціалу аграрного сектору

України.

Якщо розглянути сучасний стан впроваджуваних трансформацій в частині законодавчих ініціатив щодо розвитку аграрного сектору, до позитивних зрушень варто віднести відповідність програм аграрного бюджету 2017 року завданням Стратегії розвитку сільського господарства на період до 2020 року. В частині розвитку інвестиційного потенціалу та орієнтації на сталий розвиток доцільно відмітити підтримку фінансування інноваційно-інвестиційних проектів на засадах державно-приватного партнерства; визначення критеріїв для отримання прямої бюджетної підтримки через встановлення соціоекономічного впливу господарств на розвиток сільських громад та дотримання ними агроекологічних вимог тощо. Значно ускладнена ситуація з інституційним забезпеченням інвестиційних процесів в частині співрегулювання з митним, податковим, зовнішньоекономічним, фінансовим та іншими спеціалізованими законодавчими актами.

Вагомим кроком на шляху до залучення іноземних інвестицій визнано прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування обов'язковості державної реєстрації іноземних інвестицій» від 31.05.2016 року №1390-УШ. Даним Законом регламентовано новий принцип обліку інвестицій, який передбачає відображення у статистичній звітності вже здійснених іноземних інвестицій.

Використання нових фінансових інструментів в умовах глобалізаційних викликів розширює можливості аграрного сектору щодо формування інвестиційних ресурсів. В даному контексті доцільно зазначити, що на сьогодні такі фінансові інструменти, як банківське кредитування, лізингові послуги та інвестування в агропроекти є загальновідомими та найбільш застосовуваними. Проте дані інструменти є залежними від стабільності валютного курсу, політики банку щодо напрямів кредитування, неврегульованості питання щодо ринку землі, адже відсутність застави у сільськогосподарських підприємств обмежує їх доступ до кредитних ресурсів тощо. Цілком обґрунтовано можна стверджувати про актуальність інтеграції фінансових інструментів, котрі

набули широкого застосування в міжнародній практиці для фінансування аграрного сектору України. Важливість даного напрямку досліджень для розвитку аграрного сектору було підтверджено й проведенням конференції «Агробізнес-2017: інструменти фінансування, інноваційні технології, оцінка та управління ризиками» учасниками якої були представники органів державної влади, аграрного сектору, страхових компаній, банків та інвестиційних установ, а також юридичних, лізингових, аудиторських та ІТ-компаній.

Зупинимось більш детально на сучасному стані кредитування аграрного сектору, так за даними Національного банку України за 10 місяців 2017 р. банки збільшили обсяг кредитування на 9,3 % до 60,5 млрд. гривень, при цьому сукупний кредитний портфель банків цього періоду зменшився на 1,5%. Враховуючи сучасний стан валютного ринку цілком прогнозованою є тенденція до зростання частки кредитів наданих в національній валюті до 78,3 %, що склало 47,4 млрд. гривень (приріст до попереднього року 24,1%). Варто відмітити наявність дисбалансу між часткою виданих кредитів за видом економічної діяльності та часткою прострочених кредитів відповідної групи. Так, частка кредитів наданих в аграрний сектор протягом січня -жовтня 2017 р. склала 7,4% у загальному обсягу кредитування. В той же час саме фінансування аграрного сектору має незначну частку прострочених кредитів лише 5,6% при середній простроченій заборгованості за кредитами 38,9%. Покращилась і ситуація зі скороченням простроченої заборгованості за напрямом кредитування сільськогосподарських корпорацій. На сьогодні, на думку експерту із питань фінансової політики Інституту суспільно-економічних досліджень Дешко А. покращення статистики повернення кредитів представниками аграрного сектору є одним із важливих показників, котрі позитивно впливають на стабілізацію банківського фінансування даної галузі [71].

Підтверджує зміну позиції банків щодо кредитування аграрного сектору є твердження того, що наразі сформувались дві ключові тенденції в цій сфері: збільшується активність банків в напрямку кредитування аграрних компаній та

зростає обсяг кредитування фермерських господарств . Також до складу позитивних чинників, котрі сприяють збільшенню обсягів кредитування аграрного сектору включають: відсутність протягом останніх років значних втрат врожаю виробниками сільськогосподарської продукції, розширення напрямів кредитування, зростання платоспроможності сільськогосподарських виробників, збільшення обсягів інвестування в техніку та обладнання. Наразі банки співпрацюють з аграрним сектором за такими напрямами:

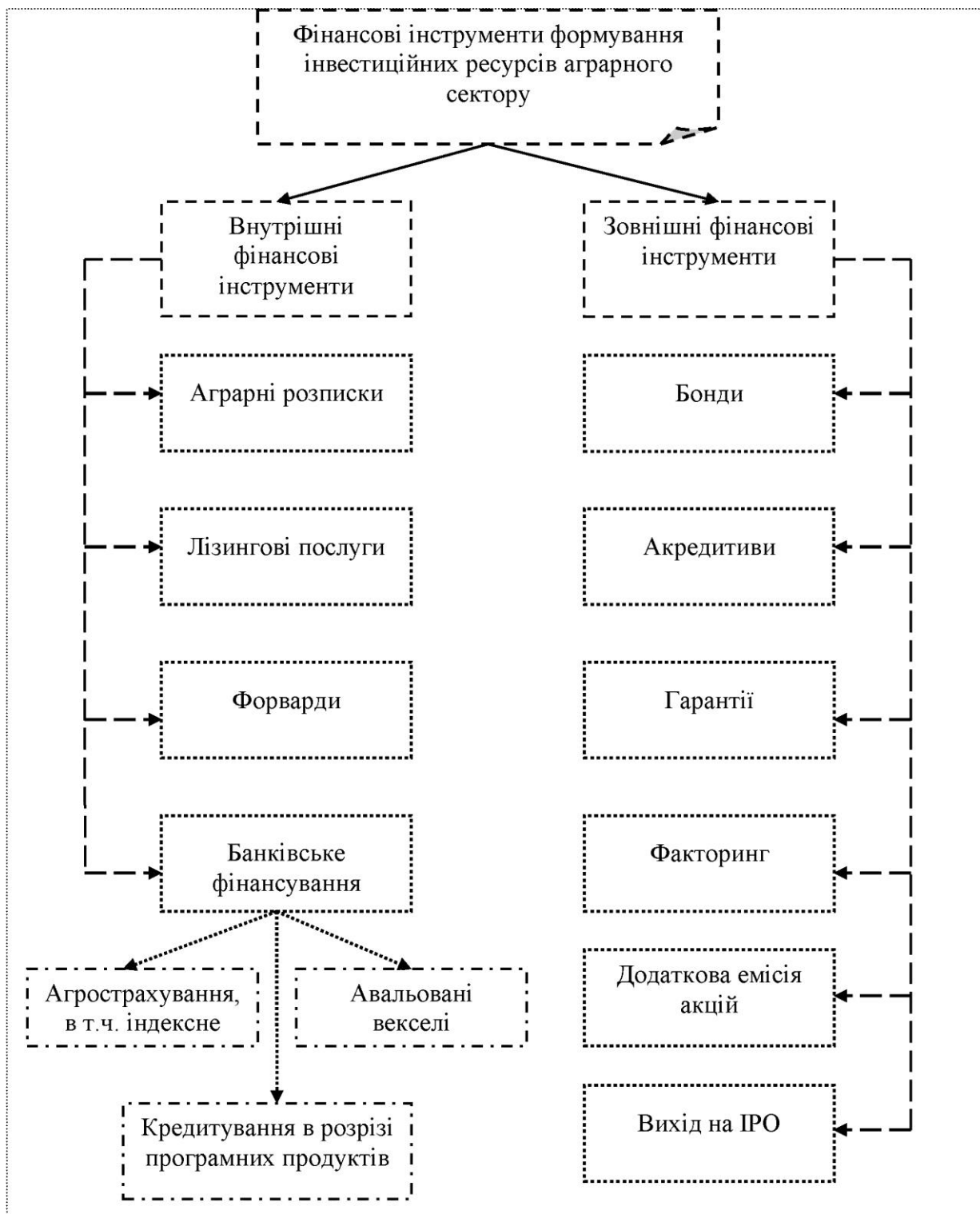
Враховуючи наявність певних труднощів з банківським кредитуванням доцільно розглянути інші моделі фінансування аграрного сектору, до складу яких включають аграрні розписки. Фінансування аграрного сектору через запровадження аграрних розписок набуло широко застосування в Бразилії, в якості дієвого фінансового інструменту. Ретроспектива впровадження аграрних розписок в Бразилії бере свій початок в 1994 р., наразі саме ними забезпечується більша частина оборотного капіталу підприємств аграрного сектору країни, що в грошовому еквіваленті складає 20-30 млрд. дол. США на рік. Встановлено пряму залежність між впровадженням аграрних розписок в Бразилії та розвитком сільськогосподарського сектору, так, за 20 років в країні виросло виробництво зерна з 60 млн. т до 200 млн. т. Варто зауважити, що урядом країни затверджено примусове виконання аграрних розписок, що значно знижує ризик невиконання зобов'язань, який коливається від 0,35% до 1% [72].

Успішний досвід Бразилії в частині впровадження інноваційного підходу щодо фінансування підприємств аграрного сектору спонукав експертів до вивчення різних аспектів використання аграрних розписок (банківські операції, ведення реєстру, примусове виконання тощо) та оцінки можливостей запровадження та адаптації даного фінансового інструменту в Україні. У підсумку в 2015 р. Міжнародна Фінансова Корпорація (International Finance Corporation, IFC), яка є членом Групи Світового банку в партнерстві із Швейцарською Конфедерацією, органами державної влади України (Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство

юстиції України), постачальниками матеріально -технічних ресурсів, банками, зернотрейдерами, міжнародними організаціями почала впровадження пілотного проекту «Аграрні розписки в Україні». Запроваджена модель дещо відрізняється від бразильської, зокрема, в Україні функціонує єдина централізована електронна система реєстрації, використання якої надає можливість банкам та постачальникам виробничих ресурсів відстежувати вже заставлений урожай, що значно знижує ризик невиконання зобов'язань.

Пілотний проект в 2015 р. розпочав свою роботу на теренах Полтавської області де було видано 10 аграрних розписок на суму 40 млн. грн., які наразі успішно виконані. В 2016 р. географія впровадження аграрних розписок поширилась на Черкаську, Вінницьку та Харківську області, а в 2017 р. додала Тернопільську, Хмельницьку, Миколаївську та Сумську області. За підсумками роботи протягом 2015 -2017 рр. зареєстровано 165 аграрних розписок на загальну суму 1,12 млрд. грн., котрі розподілились в розрізі регіонів наступним чином: Вінницька та Полтавська області по 41, Черкаська область - 33, Харківська область - 22, Тернопільська область - 12, Сумська та Хмельницька області по 7, Миколаївська область - 2.

Враховуючи важливість розвитку окреслених фінансових інструментів для формування інвестиційно-активного аграрного середовища представимо на рис. 3.5 їх узагальнений розподіл в розрізі напрямів фінансування інвестицій аграрних компаній. Визначені фінансові інструменти є функціональним інструментарієм формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі України. Підсумовуючи, варто наголосити, що наразі одним із перспективним напрямів фінансування аграрного сектору є багатостороння співпраця виробників насіння, засобів захисту рослин, техніки, обладнання тощо з банками, страховими компаніями та міжнародними партнерами щодо пільгового кредитування виробників аграрного сектору.

Рис. 3.5 Іноваційні методи фінансування інвестицій українських аграрних компаній Джерело: згруповано автором відповідно до [71-73].

Як бачимо, необхідним є формування регульованого державою ринкового механізму розподілу інвестиційних ресурсів і перерозподіл функцій управління інвестиціями між управлінськими структурами різних рівнів. Принципова

особливість цього механізму - перетворення інвестиційних ресурсів в повноцінний товар.

Висновки 3-го розділу

Позитивна кон'юнктура міжнародних аграрних ринків сприяла зростанню привабливості сектору АПК України для внутрішнього та зовнішнього інвестування, в т.ч. з країн ЄС. Особливо привабливою для іноземних інвесторів була харчова промисловість, інвестиційні вкладення у харчову промисловість майже подвоїлися протягом останніх років та досягли 3287,2 млн дол. або 5,7% усього обсягу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну. Однак сільськогосподарські підприємства акумулювали лише 1,4% ПІІ.

Проте рівень інвестицій в основний капітал аграрного сектору все ще обмежений і потенціал сектору щодо збільшення врожайності та продуктивності праці залишається невикористаним. Хоча урожайність більшості зернових культур в Україні поступово збільшується, однак відстає від середніх європейських та світових показників, незважаючи на кращі умови для вирощування зернових культур в Україні. Основні бар'єри інвестування у аграрний бізнес на сьогодні включають:

Нестабільна державна політика, яка характеризується відсутністю єдиних правил гри для усіх виробників та секторів, надмірним втручанням уряду в роботу аграрних ринків, лобіюванням окремих інтересів з метою отримання монопольної ренти. Така політика перешкоджає надходженню довгострокових інвестицій. Постійне відтермінування запровадження ринку с/г землі консервує стару неефективну систему землекористування та стримує розвиток сектору.

Недостатнє фінансування сільського господарства, низький рівень кредитування сектору у порівнянні з подібними країнами. Головним джерелом інвестування серед підприємств агробізнесу залишається внутрішнє самофінансування. Тоді як можливості зовнішнього фінансування через банківський кредит недостатньо розвинені. Проте варто зазначити про певні позитивні зрушення щодо розширення набору методів фінансування у 2018

році.

Відсутність ефективної та доступної інфраструктури аграрних ринків та системи маркетингу. Зокрема, дефіцит якісних потужностей для зберігання та перевалки зерна оцінюється близько в 21 млн. т. Малий та середній агробізнес особливо відчуває ускладнений доступ до інфраструктурних та логістичних потужностей, які концентруються в основному у великих агрохолдингах. Вразливість поточної моделі функціонування бізнесу великих міжнародних аграрних підприємств (агрохолдингів): залежність від зміни зовнішньої кон'юнктури, необхідності обслуговування боргів (зовнішні запозичення) та відсутності права власності на землю.

Великі аграрні компанії (аграрні холдинги) відіграють як негативні так і позитивну роль у агровиробництві: концентрують значні фінансові ресурси під своїм контролем, мають вихід на експортні ринки, доступ до технологій та політичний вплив на місцевому та національному рівнях. Крім того, досить часто серед акціонерів таких підприємств представлені потужні міжнародні компанії, що надає їм додаткових переваг у лобіюванні на міжнародному рівні.

Відмічено позитивний вплив на аграрний сектор започаткованих протягом останніх років фінансових ініціатив, котрі сприяють зростанню інвестиційної активності сільськогосподарських виробників. Обґрунтовано, що досягти належного інвестиційного забезпечення аграрного сектору можливо за умови активізації інвестиційних процесів в аграрному середовищі, через використання виробниками сільськогосподарської продукції всіх можливих інструментів щодо засобів інвестування, спектр яких протягом останніх років значно розширився.

ВИСНОВКИ

Компанія, що інвестує, в системі інвестиційної діяльності є остаточною ціллю вкладання фінансових ресурсів, а процес визначення та забезпечення фінансових вкладень в аграрні підприємства характеризується залученням у виробничий процес не трьох, а чотирьох виробничих ресурсів: основних та оборотних фондів, живої праці і земельних ресурсів, що доводить існування певних особливостей інвестиційної діяльності та формування їх інвестиційної привабливості в аграрній сфері.

Узагальнення теоретичних підходів щодо визначення категорії інвестицій, управління інвестуванням аграрних компаній дало можливість її трактувати як сукупний вплив організаційних заходів, нормативно-правового регулювання і фінансово-економічного інструментарію, які формують відповідний економічний стан аграрного підприємства, що характеризується позитивною оцінкою майна та ділової активності, фінансовою стійкістю, прибутковістю, ліквідністю активів і низьким інвестиційним ризиком. На організацію фінансового забезпечення розвитку аграрних підприємств як об'єкта інвестування та формування їх інвестиційної привабливості безпосередній вплив справляють особливості та специфіка процесу агровиробництва. До таких особливостей належать взаємозв'язок процесів відтворення з природними біологічними процесами, різниця в часі між вкладеними фінансовими ресурсами та одержанням доходу, збереження частини продукції для забезпечення нового виробничого періоду, невідповідність календарного та виробничого періодів, вимоги до технічної складової виробничого процесу тощо.

Для забезпечення інвестиційної привабливості аграрній компанії необхідно розробляти і реалізовувати інвестиційну стратегію, як складову конкурентної експортоорієнтованої стратегії на міжнародних ринках. Дослідження та використання міжнародного досвіду забезпечення і регулювання інвестиційної діяльності є важливим для успішного інвестування

міжнародних аграрних компаній з метою впровадження інновацій виробничої діяльності у контексті сталого розвитку.

В узагальненій динаміці аграрного експорту в світових торговельних потоках протягом 1990-2015 рр. спостерігались періоди з понижувальною (1990-2007 рр.) і зростаючою (2008-2015 рр.) динамікою при скороченні питомої ваги сільськогосподарської сировини майже вдвічі. При цьому існує суттєва різниця динаміки аграрного експорту в країнах з різним рівнем розвитку: його питома вага у розвинених країнах коливалась у межах від 11,3% в 1990 р. до 7,6% в 2007 р. і була нижче від середньосвітового показника. Натомість в усіх країнах «периферії» частка аграрної продукції в товарному експорті перевищувала 20% у 1990 р. Найвище значення даного показника (перевищення середньосвітового показника вдвічі) протягом останньої чверті століття демонструють країни з доходом нижче від середнього, тоді як у країнах із доходом вище від середнього питома вага аграрного експорту стрімко і суттєво знизилась з 20,4% (найвище значення) до 8,6% (найнижче значення).

Основними детермінантами подальшої активізації взаємодії на світовому аграрному ринку є: вирішення країнами проблем продовольчої безпеки; флуктуації кон'юнктурних параметрів внаслідок глобальних змін клімату; удосконалення багатосторонньої (СОТ) та регіонально-інтеграційної торговельної взаємодії країн світу; інноваційне розширення техніко-технологічних можливостей виробництва, транспортування та зберігання аграрної продукції; удосконалення біржової торгівлі та запровадження інформаційно-мережевих інструментів у торгівлю та функціонування фінансових систем.

В сучасній практиці моделі та інструменти підтримки експортної діяльності аграрних компаній диференційовані в розвинених країнах та країнах з ринками, що формуються, які розрізняються результативністю та спрямуванням за системою показників, які відображають рівень залежності їх економік від сільського господарства, роль аграрного експорту як стимулу

економічного зростання та джерела доходів населення, вразливість аграрного експорту до кон'юнктури на зовнішніх аграрних ринках, стан виробничої, транспортної та торговельної інфраструктури, ймовірністю настання комерційних та політичних ризиків, виникнення воєнних конфліктів.

Національні стратегії аграрного експорту країн, що розвиваються, доцільно групувати залежно від наслідків впровадження на ті, які у сукупності підвищують добробут та якість життя населення, й ті, які призводять до загострення проблеми продовольчої безпеки та бідності населення, структурні дисбаланси в економічній системі у разі погіршення кон'юнктури на світовому аграрному ринку, виникнення незворотних деструктивних процесів у навколишньому природному середовищі, поява структурних дисбалансів в усій економічній системі).

Експортна діяльність аграрних компаній формується з урахуванням особливостей національної економічної системи загалом та її аграрного сектору зокрема, а також тенденцій розвитку світового аграрного ринку, в першу чергу, транснаціоналізації. Як зазначається ЮНКТАД, на сьогодні міжнародні компанії широко представлені в аграрному бізнесі, хоча переважно в сегментах, пов'язаних з переробкою та постачанням, ніж з первинним «плантаторством». Це означає, що хоч і в опосередкованій формі, корпорації зберігають вплив на структуру землекористування, орієнтуючи фермерів на глобальні потреби і попит, витісняючи локальні форми ринкової інфраструктури, визначаючи ціноутворення. Наприклад, відома компанія Нестле (Nestle) має понад 600 тис. контрактів з фермерами у більше ніж 80 країнах, що розвиваються, та з транзитною економікою.

Позитивна кон'юнктура міжнародних аграрних ринків сприяла зростанню привабливості сектору АПК України для внутрішнього та зовнішнього інвестування, в т.ч. з країн ЄС. Особливо привабливою для іноземних інвесторів була харчова промисловість, інвестиційні вкладення у харчову промисловість майже подвоїлися протягом останніх років та досягли 3287,2 млн дол. або 5,7% усього обсягу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в

Україну. Однак сільськогосподарські підприємства акумулювали лише 1,4% ПШ.

Проте рівень інвестицій в основний капітал аграрного сектору все ще обмежений і потенціал сектору щодо збільшення врожайності та продуктивності праці залишається невикористаним. Хоча урожайність більшості зернових культур в Україні поступово збільшується, однак відстає від середніх європейських та світових показників, незважаючи на кращі умови для вирощування зернових культур в Україні. Основні бар'єри інвестування у аграрний бізнес на сьогодні включають:

Нестабільна, державна політика, яка характеризується відсутністю єдиних правил гри для усіх виробників та секторів, надмірним втручанням уряду в роботу аграрних ринків (особливо це стосується експортних обмежень та розподілу експортних квот, цінового регулювання на окремі види аграрної продукції, системи оподаткування сектору, ін.), лобіюванням окремих інтересів з метою отримання монопольної ренти. Така політика перешкоджає надходженню довгострокових інвестицій. Постійне відтермінування запровадження ринку с/г землі консервує стару неефективну систему землекористування та стримує розвиток сектору.

Недостатнє фінансування сільського господарства, низький рівень кредитування сектору у порівнянні з подібними країнами. Головним джерелом інвестування серед підприємств агробізнесу залишається внутрішнє самофінансування. Тоді як можливості зовнішнього фінансування через банківський кредит недостатньо розвинені. Проте варто зазначити про певні позитивні зрушення щодо розширення набору методів фінансування у 2018 році.

Відсутність ефективною та доступною інфраструктури аграрних ринків та системи маркетингу. Зокрема, дефіцит якісних потужностей для зберігання та перевалки зерна оцінюється близько в 21 млн. т. Малий та середній агробізнес особливо відчуває ускладнений доступ до інфраструктурних та логістичних потужностей, які концентруються в основному у великих агрохолдингах.

Вразливість поточної моделі функціонування бізнесу великих міжнародних аграрних підприємств (агрохолдингів): залежність від зміни зовнішньої кон'юнктури, необхідності обслуговування боргів (зовнішні запозичення) та відсутності права власності на землю.

Великі аграрні компанії (аграрні холдинги) відіграють як негативні так і позитивну роль у агровиробництві: концентрують значні фінансові ресурси під своїм контролем, мають вихід на експортні ринки, доступ до технологій та політичний вплив на місцевому та національному рівнях. Крім того, досить часто серед акціонерів таких підприємств представлені потужні міжнародні компанії, що надає їм додаткових переваг у лобіюванні на міжнародному рівні.

Відмічено позитивний вплив на аграрний сектор започаткованих протягом останніх років фінансових ініціатив, котрі сприяють зростанню інвестиційної активності сільськогосподарських виробників. Обґрунтовано, що досягти належного інвестиційного забезпечення аграрного сектору можливо за умови активізації інвестиційних процесів в аграрному середовищі, через використання виробниками сільськогосподарської продукції всіх можливих інструментів щодо засобів інвестування, спектр яких протягом останніх років значно розширився.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.91 р. № 1560-ХІІ.
– URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4218-17>
2. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР. – URL :
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>
3. Про захист іноземних інвестицій на Україні: Закон України від 10.09.1991 р. № 1540а-ХІІ. – URL :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12>
4. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. №93/96-ВР. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – URL:
<http://www.zakon.rada.gov.ua>
5. Про угоди про розподіл продукції : Закон України від 14.09.1999 р. № 1039-ХІV. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1039-14>
6. Касл Е. Беккер М., Нелсон А. Эффективное фермерское хозяйство / пер. с англ. М.: ВО. Агропромиздат, 1991. С. 172.
7. Мертенс А.В. Инвестиции. К.: Киевское инвестиционное агентство, 1997. 416 с.
8. Макконелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы, политика [пер. с 16-го англ. изд.]. Москва: ИНФРА-М, 2007. 940 с.
9. Массе П. Критерии и методы оптимального определения капиталовложения. М.: Статистика, 1971. 504 с.
10. Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / пер. с англ. М.; Л.: Профико, 1991. 448 с.
11. Хачатуров Т.С. Эффективность капитальных вложений. М.: Экономика, 1979. 336 с.;
12. Норткотт Д. Принятие инвестиционных решений / пер. с англ. М. : Юнити, 1997. 247 с.

13. Бланк И.А. Управление финансовыми ресурсами предприятия. К.: Эльга, 2011. 574 с.
14. Милль Дж. С. Основы политической экономии: в 3-х т. Т. I. М.: Прогресс, 1980. 495 с.
15. Мировая экономика : учеб. / под ред. А. С. Булатова. М. : Экономистъ, 2005. 734 с.
16. Machlup, F. (1965). International Trade and the National Income Multiplier. Philadelphia: Blakiston; reprinted 1965 by Kelley, New York.
17. Metzler, L.A. (1973). Collected papers. Cambridge, Mass., Harvard University Press.
18. Heckscher, E.F. (1919). The Effekt of Foreign Trade on Distribution of Income/ Reading in the Theory of International Trade // Blakiston Series of Republished Articles on Economics, 4, 386.
19. Ohlin, B. (1933). Interregeonal and International Trade. - Cambridge Mass.: Harvard University Press.
20. Пилипенко О.І. Аналіз інвестиційної привабливості підприємства: огляд методик // Міжнародний збірник наукових праць. 2010. Вип. 1(13). С. 324-330.
21. Ковальова Н.Л. Проблеми підвищення інвестиційної привабливості підприємств // Экономика и маркетинг в XXI веке. 2008. № 4. С. 55-57.
22. Борщ Л. М. Інвестування: теорія і практика: монографія. Київ: Знання, 2005. 470 с.
23. Кейнс Д. Общая теория занятости, процента и денег : пер. с англ. - Москва : Прогресс, 1978. 494 с.
24. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Партин Г.О. Інвестиційний словник. Львів: «Бескид Біт». 2005. 512 с.
25. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. - 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Знання. 2005. 662 с.
26. Фішер С., Дорібуш Р., Шмалензі Р. Экономика. Москва: Дело ЛТД. 1995. 864 с.

27. Шарп У., Александер Г., Бейлі Дж. Інвестиції. Москва: Инфра- М, 2001. 1028 с.
28. Охріменко І. В. Формування інвестиційного механізму підприємства. Інноваційна економіка, науково - виробничий журнал, 3-4'2017 [68]. С. 73-78
29. Охріменко І. В. Шляхи інвестування підприємства в умовах глобалізації. Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. 2017. Випуск 26. Ч. 2. С. 198-203.
30. Зубець М., Тивончук С. Розвиток інноваційних процесів в агропромисловому виробництві : монографія. К. : Аграрна наука, 2004. 192 с.
31. Лупенко Ю. О., Дем'яненко М. Я., Кісіль М. І. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. За ред. Ю. О. Лупенка та М. І. Кісіля. ННЦ ІАЕ, 2012. 66 с.
32. Кісіль М.І. Сучасні виклики, стратегічні пріоритети та завдання щодо інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства. Інноваційна економіка. 2014. № 1. С. 14-19.
33. Однорог М.А. Особливості інвестиційної діяльності в аграрному секторі. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 126 (Ч. II). 2015. С. 108-115.
34. Плаксієнко В. Я. Формування інвестиційного клімату в підприємствах аграрного сектору України. Економіка АПК. 2011. №2. С.202-206.
35. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель- Веселяка. - К. : ННЦ "ІАЕ", 2012. - 182 с.
36. Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020» – URL:: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>
37. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року ([Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства. - URL: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>
38. Проект національної стратегії розвитку експорту України (проект)

/ Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України
– URL :<http://ukrexport.gov.ua/ukr/zed/strategy/ukr/4589.html>.

39. Пивовар П. В. Організаційно-економічні форми державної підтримки сільськогосподарських виробників / П. В. Пивовар // Вісник ЖНАЕУ. - № 2 (57). - Т. 2. - 2016. - С.92-103.

40. Agriculture, value added (% of GDP) World Bank. World Development Indicators.– URL:
<http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?view=chart>

41. Medium-term prospects for EU agricultural markets and income 2014-2024. – URL: http://ec.europa.eu/agriculture/markets-and-prices/medium-term-outlook/index_en.htm

42. Офіційний сайт Світового банку – URL:
<http://data.worldbank.org/indicator>.

43. Trade And Development Report 2017 Beyond Austerity: Towards A Global New Deal. United Nations Conference On Trade And Development. – URL:
http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2017_en.pdf.

44. Townsend R. et al. Ending poverty and hunger by 2030 : an agenda for the global food system. Washington, D.C. : World Bank Group. - Working Paper. - Report Number 95768.32 p. – URL:
<http://documents.worldbank.org/curated/en/700061468334490682/Ending-poverty-and-hunger-by-2030-an-agenda-for-the-global-food-system>.

45. Issues in Agricultural Trade Policy: Proceedings of the 2014 OECD Global Forum on Agriculture. . – URL: <http://www.oecd.org/tad/issues-in-agricultural-trade-policy-9789264233911-en.htm>

46. Крисанов Д. Ф. Актуальне дослідження проблем управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. - 2009. - № 9. - С. 153-157.

47. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємства за 2015 рік. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. - К. - 2016. - 84 с.

48. Стецюк П. А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: Монографія / П. А. Стецюк. - К.: ННЦ ІАЕ, 2009. - 370 с.

49. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

50. Статистична інформація Міністерства аграрної політики та продовольства України – URL: <http://www.minagro.gov.ua>.

51. Хорунжий М. Й. Капіталізація сільського господарства та сучасна державна аграрна політика України . Економіка АПК. - 2015. - №2 7. - С. 64-67.

52. Жидяк О. Р. Економічний потенціал підприємств аграрної сфери: особливості його структуризації. Ефективність державного управління. - Львів, 2015. - Вип. 38. - С. 424-430.

53. Жидяк О. Р. Фінансування та ризики в інвестуванні підприємств аграрної сфери .Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. - Одеса, 2014. - Вип. 7. - С. 84-87.

54. Борейко І. П. Оцінка інвестиційної діяльності підприємств аграрного сектору економіки. Економіка АПК.-2010.-№12.- 74 с.

55. Диференціальні моделі економічної динаміки : основи теорії та приклади: навч. посіб. / В.С. Григорків, М.В. Григорків, Л.В. Скращук. - Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. - 214 с.

56. Мікловда В. П. Ефективність діяльності малих підприємств на регіональному ринку послуг (на прикладі Закарпатської області) / В.П. Мікловда, К.С. Товт // Регіональна економіка. - 2009. - №2 4. - С. 33-39.

57. Ботвіна Н. О. Фінансова політика сталого розвитку агросфери.: монографія / Н.О.Ботвіна. - К. : - ННЦ ІАЕ, - 2011. - 303 с.

58. Fotopoulos J. Developing an Advanced Control Strategy to Optimize Heat-Treating Processes / J. Fotopoulos // Industrial Heating. - 2007. - April. - P. 49-53.

59. Соловйова Н. І. Концептуальна модель системи фінансового прогнозування в агропідприємствах. Економіка АПК. - 2008. - № 1. - С. 64-69.

60. Хвесик Ю. Перспективи і механізми інвестиційного забезпечення аграрної сфери депресивних територій. Економіст. - 2013. - № 10.

61. Супіханов Б. К. Перспективи розвитку агропромислового комплексу в умовах членства України в СОТ та формування зони вільної торгівлі з ЄС. Економіка АПК. - 2015. - № 11. - С. 138-142.

62. Савицький, Е. Е. Розвиток інноваційних процесів у вітчизняних і аграрних підприємствах. Економіка АПК. - 2014. - № 4.-С. 77-82.

63. Статистичний бюлетень: "Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 2014 р." - К., 2015. - 322 с.

64. OECD-FAO Agricultural Outlook 2017-2026 [Electronic resource] OECD/FAO Publishing, Paris -- URL: <http://www.fao.org/3/a-i7465e.pdf>

65. Trade statistics for international business development. International Trade Centre. -- URL: http://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=Mjll||TOTAL||2|1|1|2|2|1|2|1|1.

66. Institute for economic research and policy consulting "Country report: Ukraine" March 2015 -- URL: http://www.agricistrade.eu/wpcontent/uploads/2015/06/Agricistrade_Ukraine.pdf

67. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. / [О.М.Бородіна, В.М.Геєць, А.О.Гуторов та ін.] ; за ред. В.М.Гейця, О.М.Бородіної, І.В.Прокопи ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. К., 2012. 56 с.

68. Ліссітса А. Агробізнес 4.0, або Як незабаром виглядатиме агросектор України URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/07/6/626784/>

69. Стратегія секторної конкурентоспроможності для України - Фаза III / Підвищення конкурентоспроможності в Україні шляхом створення сталого законодавчого підґрунтя для роботи енергосервісних компаній / Звіт за підсумками проекту. Робоча група з питань енергоефективності. URL: https://www.oecd.org/globalrelations/Framework_ESCO_Ukraine_UKR.pdf.

70. Стратегія секторної конкурентоспроможності України - фаза III/

Політика щодо інвестування у сільське господарство: Україна/ Звіт за підсумками проекту. URL: http://www.oecd.org/globalrelations/Agricultural_Investment_Policies_Ukraine_UKR.pdf

71. Михайлов А. М. Особливості інвестиційних процесів в економіці України. Сучасні економічні, соціальні та екологічні детермінанти активізації розвитку країни та її регіонів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 28-29 квітня 2017 р.) / У двох частинах. Ч.1. / Ред. кол.: Лендєл М.А. (гол.ред.) та ін. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2017. С.37-40.

72. Бразильський досвід допомагає Україні впроваджувати аграрні розписки URL: <http://agronews.ua/node/67494>

73. Конференція «Агробізнес-2017» визначила інструменти фінансування та головні ризики для аграрного сектору в Україні URL: <http://kbs-izdat.com/konferenc-ya-agrob-znes-2017-viznachila-nstrumenti-f-nansuvannya-ta-golovn-riziki-dlya-agrarnogo-sektoru-v-ukra-n/>